Pierre Briant

Alexandru cel Mare

25

Micii oameni de știință

CORINT

Redactori:
Amalia Segărceanu, Radu Badale

Tehnoredactare computerizată:
Eugen Fomino

Cartografie:
Petruţa Şerban

Coperta:
Walter Riess

Pierre Briant
ALEXANDRE LE GRAND
© Presses Universitaires de France, 1974

Toate drepturile asupra acestei versiuni
în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-213-5

Format: 16/5,4x84
Coli tipo: 9,5

Tiparul executat la

MULTIPRINT

Tipografia MULTIPRINT Iaşi
Calea Chişinăului 22, et 6, Iaşi 6600
tel. 032-211225, 236388 fax. 032-211252

PIERRE BRIANT

ALEXANDRU CEL MARE

Cuvânt înainte:
Zoe Petre

Traducere, note şi prefaţă:
Florica Bohîlţea

CORINT
Bucureşti, 2001

De acelaşi autor:

Antigone le Borgne (Les débuts de sa carrière et les problèmes de l'Assemblée macédonienne), „Annales littéraire de l'Université de Besançon", vol. 152, Centre de Recherches d'Histoire ancienne, vol. 10, Paris, Les Belles Lettres, 1973.

„Brigandages", conquête et dissidence en Asie achéménide et hellénistique, în „Dialogues d'histoire ancienne", 1976, t. II, pp. 163–258 şi 273–279.

Rois, tributs et paysans. Etudes sur les formations tributaires du Moyen-Orient ancien, „Annales littéraire de l'Université de Besançon", vol. 269, Centre de Recherches d'Histoire ancienne, vol. 43, Paris, Les Belles Lettres, 1982.

Etat et pasteurs au Moyen–Orient ancien, coll. „Production pastorale et société", Paris, Ed. de la Maison des Sciences de l'Homme şi Cambridge University Press, 1982.

L'Asie Centrale et les royaumes proche-orientaux du premier millénaire (c. VIIIe-IVe s. av. n. è), Paris, Ed. Recherches sur les Civilisations, 1984.

De la Grèce à l'Orient. Alexandre le Grand, coll. „Découvertes", Gallimard, 1987.

Darius, l'Empire et les Perses, coll. „Découvertes", Gallimard, 1992.

De Cyrus à Alexandre. Une Histoire de l'Empire achéménide, coll. „Achaemenid History", Paris, Fayard, 1996.

În colaborare:

Împreună cu Cl. Herrenschmidt (ed.), *Le tribut dans l'Empire Perse* („Travaux de l'Institut d'Etudes iraniennes de l'Université de la Sorbonne nouvelle", nr. 13), Paris–Louvain, 1989.

CUVÂNT ÎNAINTE

Monografia, sintetică şi completă, pe care Pierre Briant i-a consacrat-o lui Alexandru cel Mare, în celebra colecţie franceză de informare "Que sais-je?", şi pe care Editura CORINT o pune azi la îndemâna cititorului român, are o seamă de merite incontestabile, care o fac interesantă nu doar pentru un public pasionat de Antichitate, sau pentru studenţii care îşi încep studiile în istorie, limbi clasice sau alte domenii apropiate de acestea. Ea este interesantă chiar şi pentru specialişti, deoarece îmbină claritatea expunerii cu atenţia acordată celor mai recente cercetări, pe care le utilizează cu un mare discernământ şi cu o remarcabilă capacitate de organizare a unei materii complexe şi delicate.

Complexe, fiindcă biografia lui Alexandru a deschis o nouă eră istorică, cea pe care o numim elenistică; delicată, pentru că, în asemenea mari mişcări ale istoriei, nu e niciodată uşor să distingem între presiunea realităţilor colective şi factorul individual, între viziune politică şi imperative politice, între luciditatea comandantului de oşti sau a organizatorului de imperii şi visul care îl animă. Despre Alexandru ca om politic şi strateg, ca fiinţă umană excepţională, ca personalitate eroică, s-a scris aproape fără încetare din vremea lui şi până în vremurile noastre. Istorii, legende, romane populare, drame şi biografii stau mărturie a fascinaţiei pe care acest destin excepţional nu a încetat să o exercite asupra contemporanilor şi a

posterităţii. Alexandru a deschis, în câţiva ani doar, orizonturi nebănuite pentru întreaga lume contemporană cu el; a trecut ca o furtună peste Mediterană, dincolo de Asia Anterioară, prin Porţile Caspice, şi nu s-a oprit până la apa Indusului, adăugând, într-un răstimp extrem de scurt la scara istoriei universale, mai bine de o jumătate de continent lumii dominate de civilizaţia greacă.

E drept, cartea lui Pierre Briant refuză să acorde temperamentului eroic al tânărului rege macedonean locul eminent pe care i-l rezervau şi biografii antici, şi istoricii moderni din şcoala romantică — cea căreia, în fapt, îi datorăm însăşi constituirea domeniului aparte al istoriei Antichităţii, pe care îl inaugurează expediţiile lui Alexandru. Spirit ştiinţific şi lucid, autorul nostru este mai degrabă aplecat să analizeze realitatea politică pe care înaintarea expediţiei lui Alexandru tot mai adânc în inima Imperiului ahemenid o întâlnea, şi chiar o crea, confruntându-se cu consecinţele ei tot mai complexe şi cu riscurile ei tot mai intricate, pe măsură ce se confrunta cu diversitatea unei lumi prea puţin familiare. Desluşind cu acribie, din izvoarele numeroase, dar departe de a fi totdeauna credibile, un şir de ipoteze solid argumentate, folosind descoperiri recente ale orientaliştilor cu privire la adversarul lui Alexandru, Darius al III-lea, şi la evoluţia dominaţiei persane în provinciile vestice ale imperiului, examinând cu un sănătos scepticism viziunea romantică despre universalismul imperiului visat de Alexandru sau despre „fuziunea integratoare" al cărei spirit l-ar fi animat, Pierre Briant evocă un Alexandru — succesor demn al iscusitului său părinte Filip al II-lea, om politic şi strateg remarcabil, fără doar şi poate, dar rămânând, totuşi, fiu al veacului său.

Ceea ce nici cartea de faţă, nici multele cărţi care au precedat-o sau care îi vor urma nu pot explica totuşi până

la capăt este cum anume şi, în subsidiar, când — încă din adolescenţă, o dată cu prima confruntare directă cu Darius, la Issos, în iarna petrecută în Egipt, mai târziu încă? — cum şi când anume, deci, a decis Alexandru să supună întregul Imperiu persan, de la coasta Ioniei până la hotarul cu India, remodelând, astfel, Lumea Veche pentru multe veacuri?

E clar, într-adevăr, şi Pierre Briant o demonstrează pe deplin, că Alexandru, care moştenea în 336 î.Hr. de la Filip nu numai Regatul Macedoniei, ci şi calitatea de strateg autocrator al Ligii de la Corint, a dus mai departe planul greco–macedonean, pe care Socrate îl definea cu pragmatism: „să ducem războiul nostru în Asia şi bogăţiile Asiei în Elada." Dar e la fel de clar că, măcar după cucerirea celor cinci capitale ale Ahemenizilor şi după incendierea Persepolisului, Alexandru porneşte pe o cale cu totul neaşteptată pentru cei mai mulţi dintre generalii lui, ca şi pentru oştenii macedoneni sau pentru cei tot mai puţini greci pe care îi comanda. Primul rege european care trece de Porţile Caspicei, înaintând tot mai adânc în provinciile nord-estice ale Imperiului ahemenid, în ţinuturile Asiei Centrale şi ale Afghanistanului de azi, Alexandru şi îndârjirea lui sunt tot mai greu de înţeles pentru tovarăşii săi, ceea ce şi explică de ce avea să se confrunte nu doar cu ostilitatea căpeteniilor locale, ci şi cu conjuraţii ale generalilor macedoneni şi chiar cu protestele ostaşilor săi.

Acest episod dramatic al epopeii lui Alexandru, cu atât mai pasionant — neaşteptat — de reconstituit în aceste zile, când tragedia contemporană reînvie brusc tragediile aproape uitate ale trecutului, ne obligă să ne întrebăm, cu o interogaţie al cărei răspuns e aproape imposibil de formulat: de ce a decis Alexandru să devină succesor al Marilor Regi? Ce anume l-a făcut să se lase absorbit de

visul imperial, pe care puţini dintre cei care îi erau în preajmă îl înţelegeau, şi încă şi mai puţini îl împărtăşeau? O dată luată această decizie, cele mai multe dintre acţiunile lui devin limpezi şi inteligibile: înţelegem de ce l-a urmărit pe Darius, care spera să-şi ia revanşa cu ajutorul căpeteniilor războinice din nord, înţelegem de ce s-a autoproclamat urmaş al regelui asasinat şi a înaintat, prin ţinuturi muntoase şi rebele, pentru a-l captura şi pedepsi pe satrapul Bessos, care uzurpase titlul imperial; ne devine limpede de ce face atâtea gesturi de apropiere de aristocraţia persană — de la căsătoria cu Roxana la cea cu fiicele lui Darius şi de la adoptarea costumului de curte ahemenid la încercarea, la drept vorbind nereuşită, de a impune macedonenilor şi grecilor prosternarea, *proskynesis*, cu care perşii îşi întâmpinau monarhul. Imboldul secret care a stat la originea acestei decizii ne rămâne totuşi necunoscut în esenţa lui, chiar dacă urmările lui se organizează, ca în cartea de faţă, cu claritate şi logică aproape carteziană.

Dacă am încerca să ne imaginăm o clipă măcar care ar fi istoria Greciei, a Macedoniei şi a întregii *oikoumene* fără această iluminare care l-a animat pe regele macedonean, am înţelege mai exact în ce măsură fapta eroică a tânărului comandant şi a oştenilor săi a schimbat cu adevărat faţa lumii. Fiindcă, dincolo de faptul că imperiul cucerit şi organizat de Alexandru nu i-a supravieţuit ca atare, efervescenţa pe care cuceririle lui au declanşat-o în întreaga arie mediteraneană, regatele care s-au constituit pe temeiul ţinuturilor cucerite de el, multiplicarea de cetăţi, de centre de civilizaţie greacă şi de instituţii pe care le-a stabilizat pentru câteva veacuri, nu puţine, până departe, în Asia, au creat un cadru fără de care nici Imperiul Romei, cu triumfurile sale, nici Bizanţul, cu fastul său uluitor, nici

Imperiul otoman măcar, nu s-ar fi cristalizat succesiv în această arie, devenită, pentru totdeauna parcă, o imensă punte între Europa şi Asia.

În puţinele, dar substanţialele sale pagini, cartea de faţă nu interzice asemenea reflecţii, ci doar le oferă un temei solid, o rigoare şi o claritate sintetică demne de atenţia noastră. Scrisă limpede, foarte solid informată, ea este o excelentă introducere, necesară oricui vrea să mediteze cu seriozitate şi pertinenţă asupra mersului istoriei şi destinelor civilizaţiei europene.

Zoe Petre

PREFAŢĂ

Această carte nu este, după mărturisirea proprie a autorului ei, o simplă biografie a lui Alexandru Macedon, ci o analiză istorică a spaţiului şi timpului în care a trăit cel ce avea să marcheze pentru totdeauna istoria europeană, şi nu numai. Apariţia ei este, credem, binevenită publicului român, cu atât mai mult cu cât lucrările dedicate lui Alexandru şi redactate în limba română sunt relativ puţine; practic, în afară de câteva traduceri şi opere care tratează epoca elenistică în ansamblul ei, ultimii ani au cunoscut doar apariţia în 1993, a cărţii lui Alexandru Suceveanu, intitulată *Alexandru cel Mare*. Noua lectură pe care o propunem acum cititorului român oferă şi altor personaje contemporane lui Alexandru — inclusiv acestuia, dar mai ales adversarilor săi — şansa de acţiona şi de a se defini. Cartea reprezintă, în sinteză, o susţinută activitate didactică şi ştiinţifică, de aproape trei decenii a profesorului Pierre Briant, reputat istoric al epocii elenistice şi al celei ahemenide, din 1999 Doctor *Honoris Causa* al Universităţii din Chicago.

După rapida trecere în revistă a campaniilor militare, Pierre Briant începe analiza cadrului istoric în care aceste evenimente s-au desfăşurat, călăuzit fiind de principii clare, în care un loc aparte îl ocupă necesitatea renunţării la clişeele europocentriste şi eliminarea elementelor non-istorice din analiza profilurilor umane. Acest lucru este cu atât mai meritoriu cu cât vechile interpretări psihologizante sau romanţate nu încetează să fie vehiculate de istoricii contemporani; de pildă, chiar şi în 1997, distinsul istoric

N. G. L. Hammond, în lucrarea sa *The Genius of Alexander*, considera că Alexandru „saw the destiny of Macedonia as victory in war" (a înţeles destinul Macedoniei ca fiind victoria pe câmpul de luptă).

Dubla origine a planurilor de cucerire a Orientului, macedoneană (proiectele lui Filip al II-lea) şi greacă (discursurile politice şi gândirea filozofică) capătă, în viziunea profesorului Briant, un aspect complex, prin asocierea moştenirii ahemenide. Rezultatul acestei îmbinări se concretizează în obiective deschise, aflate în permanentă schimbare, pe care gândirea omului politic şi a strategului Alexandru a ştiut să le conceapă şi să şi le asume, depăşind îngustimea scopurilor rigid construite ale celor care-l însoţeau în Asia. Este, astfel, reliefată o „rezistenţă la cucerire", articulată pe două planuri. Primul aparţine inamicului, definit într-o manieră complexă şi debarasată de judecăţi de valoare negative, în vreme ce al doilea plan este dat de manifestările interne, de reacţiile tovarăşilor de arme ai lui Alexandru. O asemenea abordare îi permite istoricului Pierre Briant repartizarea egală a potenţialelor şi a realizatelor victorii şi eşecuri în ambele tabere combatante, ca şi posibilitatea conturării unor concluzii juste privind cauzele şi consecinţele acestora.

La fel de sistematică este analiza principiilor de administrare a imensului teritoriu pe care Alexandru ajunge să-l stăpânească. Distincţia între ţinuturi administrate direct şi spaţii în care controlul macedonean este unul lax, fundamentat în bună măsură pe relaţiile personale, pe care Alexandru, prin prestigiul său, reuşeşte să le stabilească cu şefii locali, dezvăluie o concepţie pragmatică, fecundă şi operantă în intenţia cuceritorului. Fără ca mecanismul de control să fie construit în detaliu, preferându-se adesea preluarea unor structuri tradiţionale, Alexandru

apelează la personaje macedonene (mai rar greceşti) şi orientale, de a căror fidelitate se asigură din vreme. O astfel de concepţie încredinţează factorului uman un rol covârşitor, iar interdependenţelor lui cu persoana regală — dimensiunea esenţială a structurilor de conducere. Un loc cu totul special îl ocupă studiul cetăţilor greceşti — care au un regim de dependenţă mobil, oficial exprimat prin concepte–simbol ale spaţiului civic: autonomie, armonie, comuniune, libertate, fără ca acestea să mai aibă o valoare funcţională reală.

Marele merit al lui Pierre Briant este de a supune unei implacabile logici militare, uneori dezarmant de simplă, două aspecte care au creat distorsionat imaginea unui Alexandru — erou civilizator şi vizionar economic. Este vorba de fenomenul urbanizării, supus unei analize tipologice şi de conţinut de o mare fineţe şi de valorificarea economico–comercială (oarecum de factură colonială) a zonelor cucerite. Pertinenţa demersului analitic şi a concluziilor desprinse ne oferă o nouă imagine a regelui macedonean — aceea a unui şef militar şi politic ale cărui decizii au şi consecinţe economice.

Nu în ultimul rând ca importanţă, problema contactului dintre două culturi, dintre două mentalităţi fundamental diferite, oferă autorului prilejul de a da măsura capacităţilor sale de observaţie şi reflecţie istorică. Distincţia învinşi–învingători coroborată cu aceea supuşi–stăpânitori permite prezentarea sintetică, dar clară, a fuziunii dintre două nivele conceptuale ale puterii şi a mecanismelor integratoare, precum şi a reprezentărilor la nivel religios.

Departe de fi o demitizare a imaginii lui Alexandru, prezenta lucrare propune o nouă perspectivă de observare a epocii acestuia, eliberată de „ povara" elenocentrismului, o perspectivă în care punctul de vedere al celui

născut într-o Asie conştientă, în a doua jumătate a secolului al IV-lea î.Hr., de trecutul ei istoric îşi găseşte spaţiu de exprimare alături de cel al europeanului care făurea la acea dată istoria.

Florica Bohîlţea

CUVÂNT ÎNAINTE AL AUTORULUI

Această carte nu este o biografie. Ea încearcă să expună principalele aspecte ale unui fenomen istoric care nu poate fi redus numai la persoana lui Alexandru, oricare ar fi importanţa recunoscută elementului personal. Structura acestei cărţi este aşadar rodul unei alegeri deliberate. Expunerea propriu-zisă a cuceririi a fost concentrată într-un scurt capitol liminar, care va permite cititorului să ia cunoştinţă de marile etape cronologice ale cuceririi. Esenţialul demersului este consacrat studiului marilor probleme care se ivesc în mod cu totul natural: originile cuceririi şi obiectivele lui Alexandru; natura şi importanţa rezistenţelor; organizarea teritoriilor cucerite; raporturile între cuceritori şi populaţiile cucerite.

Notă liminară la a patra ediţie

Istoria Antichităţii nu se încheagă, nu mai mult decât celelalte ştiinţe umane şi sociale, pe certitudini inexpugnabile. Noi surse (în special epigrafice şi arheologice) sunt dezvăluite. Şi, mai ales, noi metode şi noi întrebări pot modifica concluzii şi interpretări aparent bine fundamentate. Istoria lui Alexandru — irigată şi împovărată în fiecare an de o impresionantă bibliografie — nu scapă acestor repuneri în discuţie. De la apariţia celei de-a treia ediţii a acestei cărţi, o nouă operă de sinteză despre

Alexandru a fost publicată de A. B. Bosworth (*Conquest and Empire. The reign of Alexander the Great*, Cambdridge, 1988). Surse noi (cuneiforme, publicate recent), lămuresc în mod special evenimente importante precum campania de la Gaugamela şi intrarea lui Alexandru în Babilon (P. Bernard, *Bull. Corr. Hell.*, 114, 1990, p. 513–528). Noile abordări se referă în mare parte şi la reînnoirea profundă pe care o cunoaşte acum istoria Imperiului ahemenid, prealabil necesară unei noi viziuni asupra cuceririlor lui Alexandru, care trebuie replasate în contextul istoriei Orientului Mijlociu din mileniul I[1] şi eliberate de postulatul elenocentrist, de prea mult timp hegemonic. Un mare număr de lucrări despre epoca ahemenidă au fost publicate în ultimii ani. Acestea au modificat în special punctul de vedere al istoricului asupra situaţiei Orientului Mijlociu pe parcursul secolului al IV-lea, deci şi asupra cuceririlor lui Alexandru. Citǎm în special: M. A. Dandamaev, A. V. G. Lukonin, *The culture and social institution of Ancient Iran*, Cambridge, 1989; M. A. Dandamaev, *A political history of the Achaemenid Empire*, Leiden, 1989; culegerile de texte *Achaemenid History*, I-VIII, Leiden, 1987–1993, apărute sub coordonarea lui Heleen Sancisi-Weerdenburg şi Amélie Kuhrt. Eu însumi am redactat o lucrare de mică amploare despre această problemă (*Darius, l'Empire et les Perses*, Paris, 1992) şi voi publica foarte curând[2] o operă de sinteză (*De Cyrus à Alexandre. Une histoire de l'Empire achéménide*, Leiden), al cărei ultim capitol (capitolul al XVIII-lea) este consacrat

[1] Toate datele istorice din această lucrare se referă la perioada cronologică dinaintea erei creştine. (n.tr.)

[2] Această lucrare a apărut la Editura Fayard, Paris, 1996 ; vom păstra, însă, trimiterile din această ediţie, care se referă doar la capitole ale acestei lucrări. (n.tr.)

unei analize a strategiei lui Darius şi a explicaţiilor înfrângerii persane. Această reînnoire a cercetării istorice explică marele număr de corecţii şi chiar de rescrieri faţă de ediţia a treia, ediţie care, din aceste cauze, devine caducă.

Alexandru înainte de debarcarea în Asia (356–334)

Alexandru s-a născut în iulie 356 la Pella, capitala regatului macedonean, din căsătoria prinţesei Olympiada, fiica regelui moloşilor[3], cu Filip al II-lea, rege în Macedonia după moartea lui Perdicas[4], din 359. S-a scris mult despre bagajul psihologic moştenit de Alexandru, dar cine poate afirma ce anume din profilul său caracterial se datorează părinţilor lui? Primul său pedagog a fost o rudă a Olympiadei, Leonidas, care avea în subordinea sa o cohortă de preceptori. Dar metodele brutale ale lui Leonidas nu au avut succesul scontat. Astfel, Filip apelează la Aristotel[5],

[3] Moloşii constituiau principalul trib din Epir, ţinut aflat în NV Greciei. Regii lor reuşesc la începutul secolului al IV-lea să se impună asupra celorlalte triburi epirote, unificarea Epirului realizându-se într-o alianţă (*symmachia*) sub conducerea lui Alexandros I, fratele Olympiadei, mama lui Alexandru Macedon. (n.tr.)

[4] Perdicas al III-lea (365–359), frate al lui Filip al II-lea, ambii erau fii lui Amintas al III-lea din dinastia macedoneană a Argiazilor, întemeiată de Alexandros I Filoelenul (495–450/40). Perdicas moare în timpul unei invazii a ilirilor. (n.tr.)

[5] Aristotel (384–323), fiul lui Nicomachos, originar din Stagira (pen. Chalchidică), este unul dintre cei mai de seamă filozofi şi oameni de cultură greci. Între 347–343 se stabileşte în Troada (Asia Mică) găzduit fiind de Hermias, fidel colaborator al lui Filip al II-lea, deşi era supus al perşilor. După asasinarea lui Hermias, Aristotel este chemat la curtea macedoneană, unde i se încredinţează educaţia lui Alexandru. (n.tr.)

care deschisese o şcoală la Mytilene, în Insula Lesbos, după şederea vremelnică la tiranul Hermias din Atarnia, în Asia Mică. Timp de trei ani (343–340), la Mieza, Aristotel i-a fost dascăl lui Alexandru şi altor camarazi de vârsta lui. Din nefericire, este greu de determinat ce influenţă va fi avut Aristotel asupra lui Alexandru: cu toate acestea, se pare că mai mulţi autori moderni au avut tendinţa să supraevalueze această influenţă. Aşa cum a fost subliniat de Ul. Wilcken, este probabil că Aristotel l-a adus pe Alexandru într-un contact intim cu toate aspectele culturii greceşti: totuşi, nu trebuie uitat că, deja de câteva generaţii, curtea macedoneană se deschisese artiştilor greci. Alexandru manifestă o adevărată pasiune pentru marile creaţii ale literaturii greceşti, în mod cu totul special pentru *Iliada*, din care un exemplar îl va lua cu sine în Asia.

Foarte de timpuriu, Alexandru a fost asociat la puterea şi responsabilităţile tatălui său. În 340, la plecarea în expediţia împotriva Bysantionului[6], Filip al II-lea îi încredinţă lui Alexandru, pe atunci în vârstă de 16 ani, conducerea regatului, având grijă să-l înconjoare de sfetnici experimentaţi. Tânărul prinţ a avut deopotrivă ocazia să ducă singur o campanie împotriva tracilor şi să fondeze o colonie militară (Alexandropolis)[7]. În timpul faimoasei bătălii de la Cheroneea (338), care-i opune pe macedoneni grecilor[8], Alexandru conduce cavaleria din aripa stângă (aripa ofensivă); după bătălie este trimis

[6] Bysantion — colonie megariană, întemeiată în 667, azi Istanbul; oraşul Bysantion este cucerit de Filip după un lung asediu, 340–339. (n.tr.)

[7] Alexandropolis — colonie militară întemeiată după înfrângerea maidienilor (340), în Bulgaria de azi. (n.tr.)

[8] Înfrângerea coaliţiei de forţe greceşti de la Cheroneea (388) echivalează cu impunerea stăpânirii macedonene asupra tuturor grecilor, recunoscută un an mai târziu în congresul de la Corint. (n.tr.)

(însoţit de Antipatros[9]) la Atena, în cadrul ambasadei care înapoia cenuşa atenienilor căzuţi pe câmpul de luptă.

Cu toate acestea, bunele raporturi între Filip şi Alexandru se vor deteriora, în 337, când Filip o alungă pe Olympiada şi se căsătoreşte cu Cleopatra, o prinţesă macedoneană[10]. Alexandru se exilează împreună cu mama sa în Epir. Reconcilierea are loc destul de rapid, graţie lui Demaratus[11]. Un alt dezacord va separa pe tată de fiu când Filip doreşte să-l propună pe Arrhidaios (frate vitreg al lui Alexandru) ca soţ al fiicei dinastului din Caria[12]. Neliniştit, Alexandru începe şi el tratative în secret pe lângă acest dinast[13]. Evenimentul provoacă izgonirea unora dintre cei mai buni prieteni ai lui Alexandru, vinovaţi că l-ar fi sfătuit rău (Nearchos, Harpalos, Ptolemaios...)[14].

În vara anului 336, se încheie, la Aigai, căsătoria dintre Cleopatra (fiică a lui Filip şi a Olympiadei, în acel moment reconciliaţi) cu Alexandru, prinţ din familia domnitoare a moloşilor. Un nobil macedonean, Pausanias, profită de această ocazie şi-l înjunghie pe Filip în plin teatru.

---

[9] General fidel lui Filip al II-lea care-l sprijină pe Alexandru să ajungă rege în 336. Din 334, Antipatros este însărcinat cu menţinerea păcii şi a liniştii, precum şi a supremaţiei macedonene în Europa, calitate pe care o păstrează până la moartea sa, în 319. (n.tr.)

[10] Poligamia este des întânită la nivelul familiei regale macedonene, de aceea succesiunea dinastică nu era lipsită de tulburări şi lupte între pretendenţi. Recunoaşterea oficială şi finală a unui rege cade în sarcina adunării militare a tuturor macedonenilor. (n.tr.).

[11] Demeratus sau Demaratus este numit de Plutarh, în biografia lui Alexandru, cu titlul de „oaspetele casei". (n.tr.)

[12] Este vorba despre Pixodoros, satrap în Caria. (n.tr.)

[13] În cadrul acestor tratative, Alexandru se arată dispus să încheie o alianţă matrimonială cu Pixodoros, mesajul macedonean fiind trimis prin intermediul actorului de comedie Tesalos. (n.tr.)

[14] Slab documentat, acest episod continuă să pună multe probleme de interpretare ; cf. V. French şi P. Dixon, în *Ancient World*, XIII/3–4, 1986, pp.73–86. (n. a.)

Numeroase discuţii au avut loc în Antichitate, dar şi în zilele noastre, privind întrebarea dacă Pausanias a acţionat singur sau dacă a fost îndemnat de Olympiada, de curtea ahemenidă, sau chiar de Alexandru. Teza culpabilităţii lui Alexandru continuă să fie în mod fecvent susţinută. Dar trebuie făcută constatarea că nici un text şi nici un raţionament nu pot aduce dovezi de necontestat; în special, nu se întrevede clar ce ar fi avut Alexandru de câştigat: nu arată, oare, toată conduita lui Filip faptul că intenţiona să-l numească succesor? În definitiv, teza mobilurilor personale (avansată de mai mulţi autori antici, Diodor din Sicilia şi Aristotel) pare a fi cea mai puţin fragilă[15].

Din momentul întronării sale, Alexandru îşi exprimă voinţa de a continua opera tatălui său şi reia imediat pregătirile pentru asigurarea liniştii şi stabilităţii statelor europene. Moartea lui Filip şi tinereţea noului rege născuseră mari speranţe în rândul nobilimii macedonene, printre barbarii de la marginile regatului, în cetăţile greceşti şi chiar la curtea ahemenidă. Metodic, Alexandru îşi pune la punct duşmanii. Începe printr-o epurare sângeroasă în interiorul nobilimii macedonene: asasinul lui Filip, Pausanias, este executat; numeroşi pretendenţi, reali sau doar bănuiţi, sunt eliminaţi; alţi nobili preferă să se refugieze în Asia, unde se pun în slujba Marelui Rege[16].

---

[15] Se vor vedea utilele reflecţii ale lui E. Carney, *The politics of poligamy : Olympias, Alexander and the murder of Philipp*, „Historia", 41/2, 1992, p. 169–189. Descoperirea la Vergina (antica cetate Aigai) a numeroase morminte relansează discuţia. Unul dintre aceste morminte (mormântul nr. II), atribuit lui Filip al II-lea de către descoperitorul său (M. Andronikos), datează probabil dintr-o perioadă posterioară lui Alexandru şi conţine resturile regelui Filip al III-lea şi ale soţiei acestuia: cf. întreaga documentaţie („Les chasseurs de Vergina") reunită în *Dialogues d'Histoire ancienne*, 17/1, 1991, p. 141–304. (n.a)

[16] „Marele Rege" — titulatură consacrată regilor persani. Contemporanul lui Alexandru pe tronul Imperiului persan este Darius al III-lea Codomanul, 336–330 (n.tr.)

Apoi, Alexandru „descinde" în Grecia, îşi reduce la tăcere opozanţii (mai ales în Atena), reînnoieşte la Corint pactul din 338[17], făcând să i se confere titlul de strateg al războiului contra Persiei. A treia etapă conţine campania la Dunăre şi în Balcani (primăvara anului 335)[18] şi supunerea celţilor[19]. Într-adevăr, Alexandru urmărea să-şi asigure spatele frontului. Părăsind campania ilirică, el se năpusteşte în treisprezece zile asupra grecilor, care, înşelaţi de zvonul morţii sale, se pregătiseră să se ridice la revoltă. Deoarece Teba refuză să se predea, Alexandru o ia cu asalt şi lasă grecilor reuniţi la Corint sarcina de a decide soarta cetăţii astfel cucerite: Teba este rasă de pe faţa pământului[20]. Era un exemplu teribil. Un plus de clemenţă este arătat Atenei, care ajutase în secret Teba: dintre oratorii antimacedoneni, doar Charidemos este exilat — el se va refugia la curtea Marelui Rege. De acum încolo totul era pregătit: moartea lui Filip nu întârziase, aşadar, decât cu câteva luni plecarea în marea expediţie asiatică.

---

[17] După înfrângerea de la Cheroneea, din 338, are loc la Corint un congres în urma căruia este stabilită pacea comună şi autonomia cetăţilor greceşti. Acestea din urmă nu-şi puteau modifica regimurile politice fără adeziunea Macedoniei. De asemenea, se proclama război perşilor, sub comanda lui Filip. Aceste prevederi, întărite de titlul de hegemon al Ligii de la Corint şi unic comandant al războiului antipersan, vor fi reluate în 336 şi pentru Alexandru. (n.tr.)

[18] În 335 are loc cu succes campania în Balcani (M-ţii Haemus) împotriva populaţiilor din nordul regatului macedonean, care profitaseră de moartea lui Filip al II-lea pentru a se ridica la luptă, prilej cu care Alexandru întreprinde o scurtă expediţie, de o zi şi jumătate, la nord de Dunăre, împotriva geţilor. (n.tr.)

[19] Despre campaniile lui Alexandru, a se vedea N. G. L. Hammond, *Alexander the Great : King, commander and statesman*, Londra, 1981; de puţin timp se poate dispune de o sursă literară nouă: N. G. L. Hammond, *A papyrus commentary on Alexander's Balkan campaign*, în „Greek, Roman and Byzantine Studies", 28/3 (1987), pp.331–347 (n.a.).

[20] Este cruţată doar casa poetului Pindar. (n.tr.)

Capitolul I

MARILE ETAPE ALE CUCERIRII (334–323)[21]

I. De la Granicos la căderea Tyrului (mai 334–vara anului 332)

În timpul primilor doi ani de război, Alexandru se confruntă de două ori cu perşii în bătălii sistematic organizate: pe malurile râului Granicos[22] (mai 334) şi la Issos în Cilicia (noiembrie 333), la poarta sudică a Asiei Mici. Sunt două victorii macedonene, dar nici una nu este cu adevărat decisivă; perşii reuşesc, în două rânduri, să lanseze contraatacuri extrem de periculoase, unul după Granicos, pe coasta Asiei Mici; altul, după Issos, în interiorul peninsulei. Paralel, regele macedonean, care decisese la Milet (în vara anului 334) să-şi concedieze flota, se lansează în cucerirea coastelor maritime izbindu-se timp de mai multe luni (ianuarie–vara lui 332) de rezistenţa Tyrului[23], în Fenicia. Vara anului 332 marchează

[21] Decupajul cronologic ales aici va fi analizat în capitolul al III-lea. Cifrele în italice, puse între paranteze, trimit la paginile care oferă explicaţiile şi interpretările evenimentelor la care se face referire în cadrul acestui prim capitol. Pentru toate problemele militare şi geografice, a se vedea lucrarea foarte detaliată (cu o abundentă bibliografie) a lui J. Seibert, *Die Eroberung des Perserreiches durch Alexander den Grossen auf kartographischer Grundlage*, 2 vol., Wiesbaden, 1985 ; a se vedea şi A. B. Bosworth, *Conquest and Empire*, Oxford (1988), pp. 35–173. (n.a.)

[22] Granicos — fluviu în Turcia care se varsă în Propontida (M. Marmara). (n.tr.).

[23] Tyr — puternica cetate feniciană, azi în Liban, metropolă a Cartaginei (întemeiată portrivit tradiţiei pe coasta Africii de Nord în anul 814). (n.tr.)

o turnură în cadrul expediţiei: pentru prima dată, Alexandru reuşeşte să-şi asigure spatele frontului. Repusă în funcţie din 333, flota macedoneană reia, efectiv, iniţiativa în faţa escadrelor ahemenide. În acelaşi timp, Darius continuă să-şi pregătească activ armatele în Babilon.

Debarcarea lui Alexandru în Asia Mică are loc în primăvara anului 334 fără ca perşii să fi încercat să-şi folosească superioritatea maritimă (*p. 65*). Satrapii Asiei Mici îşi dispun — destul de curios — armatele de-a lungul râului Granicos; ei sunt înghesuiţi şi înfrânţi de către Alexandru, (mai 334). Această victorie i-a permis regelui macedonean să mărşăluiască spre sudul Asiei Mici, eliberând cetăţile greceşti şi pedepsind cetăţile care i-au opus rezistenţă, în vreme ce tiranii aliaţi ai perşilor sunt izgoniţi (*p. 49–50, 90–94*). Sardesul, capitala dominaţiei ahemenide, se predă uşor. În schimb, Halicarnasul, fortificat de către Orontobates[24] şi reîntărit de Memnon[25], opune o crâncenă rezistenţă lui Alexandru, care este nevoit să părăsească oraşul fără a-l fi îngenunchiat (sfârşitul verii anului 334). La Milet (vara anului 334), Alexandru îşi concediază flota (*p. 46*) şi decide să lupte pe uscat împotriva superiorităţii maritime a perşilor (*p. 60–62*); în toamna anului 334, pornind de la Halicarnas, începe o dură campanie de iarnă (334/333), care-i permite — în pofida rezistenţei mai multor cetăţi, ca Aspendos (*p. 50*) — să cucerească coastele lyciană şi pamphyliană; noua satrapie a Lyciei-Pamphylia este încredinţată prietenului

[24] Orontobates — satrap persan al Cariei, care se opune lui Alexandru la asediul Halicarnasului, în 334, şi în lupta de la Gaugamela, din 331. (n.tr.)

[25] Memnon din Rhodos — mercenar grec aflat în serviciul Imperiului persan, comandă flota persană după bătălia de la Granicos, cu scopul de a recupera insulele de pe coasta Asiei Mici ; soţia sa, Barsine, va deveni, după moartea acestuia (333), una dintre soţiile lui Alexandru. (n.tr.)

său Nearchos[26]. După care, Alexandru urcă spre centrul Asiei Mici, prin Pisidia şi Frigia Mare; garnizoana de la Kelainai, convinsă de iminenta victorie a lui Darius, refuză o capitulare necondiţionată. Antigonos cel Chior[27] este numit satrapul Frigiei Mari.

— Alexandru se stabileşte pentru mai multe luni la Gordion (primăvara anului 333). În timpul acestei halte prelungite:

— însărcinat de Darius cu recucerirea litoralului, Memnon plănuieşte un contraatac extrem de periculos pe coasta Asiei Mici, moare însă în vara anului 333 (iulie–august), sub zidurile cetăţii Mytilene din insula Lesbos (*p. 61*).

— Alexandru primeşte întăriri din Grecia şi Macedonia.

— la Gordion se afla carul regelui Gordios; un oracol prezisese dominarea Asiei celui care ar fi reuşit desfacerea nodului ce lega jugul de car; Alexandru taie nodul printr-o lovitură de sabie. Dar acest eveniment nu pare a avea importanţa pe care unii (G. Radet) i-o atribuie în legătură cu geneza ambiţiilor lui Alexandru.

— Prin mai–iunie 333, Alexandru se îndreaptă spre Cilicia, prin Cappadocia Occidentală, pe care o organizează ca satrapie (*p. 86–87*), şi prin porţile Ciliciei, pe care perşii nu le asiguraseră defensiv. Regele macedonean cucereşte Tarsul, capitala Ciliciei (unde bate monedă: *p. 108*), dar

---

[26] Nearchos — prieten din copilărie al lui Alexandru care va îndeplini mai multe funcţii de conducere politică (satrap al Lyciei) şi militară. Din 326 devine comandant al flotei lui Alexandru. (n.tr.)

[27] Antigonos cel Chior sau Monophtalmos — apropiat general al lui Alexandru, conduce satrapia Frigia Mare. Este unul dintre cei mai de seamă diadohi (urmaşi ai lui Alexandru care se număraseră printre apropiaţii lui, spre deosebire de *epigonoi*–epigonii, care erau urmaşi ai diadohilor), va stăpâni Asia Mică până la moartea sa, în 301, fiind urmat de fiul său Demetrios Poliorcetes şi de Antigonos Gonatas. (n.tr.)

cade, apoi, grav bolnav, după ce se scaldă în râul Cydnos. În acelaşi timp, situaţia lui Alexandru este cu atât mai mult pusă în pericol cu cât Agis al III[28] încearcă să facă joncţiunea cu navarhii persani (*p. 68–69*). Simultan, Darius îşi mobilizează o imensă armată, dar planul său, care viza tăierea în două a armatei macedonene, eşuează (*p. 64*); confruntarea de la Issos este defavorabilă Marelui Rege (nov. 333), care se retrage. Această victorie îi permite lui Alexandru să obţină ca ostateci pe mama, soţia, fiicele şi fiul Marelui Rege, capturaţi după bătălie la Damasc; să lipsească visteria persană de tezaurul capturat în aceeaşi bătălie; în sfârşit, victoria de la Issos îi deschide lui Alexandru drumul spre Fenicia, pe care dorea s-o cucerească în scopul privării perşilor de tot suportul datorat flotei. Din raţiuni diferite, cea mai mare parte a oraşelor feniciene (Arados, Byblos, Tripolis, Sidon) nu-i opun nici o rezistenţă, putând, în schimbul supunerii, să-şi conserve instituţiile tradiţionale (*p. 87–88*).

— Potrivit autorilor antici, Alexandru primeşte atunci scrisori din partea lui Darius, care-i propunea răscumpărarea fiului şi a prinţeselor. O asemenea ofertă nu înseamnă deloc că starea de descurajare pusese stăpânire pe regele persan (*p. 67–68*).

— Alexandru soseşte în faţa Tyrului la finele anului 333. Sunt iniţiate negocieri cu tyrienii, care refuză să permită pătrunderea regelui macedonean în cetatea lor. În consecinţă, acesta decide asedierea oraşului (ianuarie 332).

[28] Agis al III-lea, rege al Spartei, cetate care se opune recunoaşterii supremaţiei macedonene, neluând parte la Congresul de la Corint ce desemnase pe Alexandru hegemon al Ligii. Între 338–331, Agis al III-lea iniţiază ample acţiuni de revoltă împotriva ordinii macedonene apărate de Antipatros, fiind însă învins la Megalopolis, unde-şi găseşte sfârşitul. (n.tr.)

Poziţia insulară şi forţa maritimă ale cetăţii lor îi fac pe tyrieni încrezători într-un deznodământ al asediului favorabil lor.

— Pericolul este cu atât mai mare (pentru macedoneni şi greci) cu cât după Issos o armată ahemenidă, refăcută în Cappadocia şi Paphlagonia, reia, în primăvara anului 332, ofensiva antimacedoneană în Frigia Mare. Din fericire pentru Alexandru, satrapul Antigonos reuşeşte să zdrobească contraatacul persan (*p. 63*). La începutul primăverii anului 332 armatele macedonene repurtează o victorie importantă, deoarece contingentele feniciene şi cipriote părăsesc flota persană şi se pun sub autoritatea lui Alexandru. Tyrul cade câteva săptămâni mai târziu[29] şi, la această dată, planul propus la Milet este practic îndeplinit: cucerirea superiorităţii maritime.

— Spre finele asediului cetăţii Tyr (sau puţin înainte de căderea ei), soseşte o nouă ambasadă persană din partea lui Darius (aflat atunci la Babilon), gata, potrivit surselor antice, să-l lase pe Alexandru stăpân peste „Asia până la Halys[30]." Conţinutul acestor oferte este foarte probabil falsificat de propaganda macedoneană pentru înrădăcinarea ideii potrivit căreia, de la această dată, regele ahemenid dorea înainte de toate pacea, chiar cu preţul abandonării unei mari părţi din regatul său în beneficiul lui Alexandru. Nimic mai fals decât aceasta (*p. 67–68*).

---

[29] Pentru asediul Tyrului, a se vedea în ultimă instanţă A. Abramenko, *Die zwei Seeschlachten vor Tyros. Zu den militarischen Vorausetzungen für die makedonische Eroberung der Inselfestung* (332 v. Ch.), în „Clio", 74, 1992, pp.166–172. (n.a.)

[30] Halys — fluviu în Turcia de azi. (n.tr.)

II. De la Tyr la Tyr (vara anului 332–vara anului 331)

Anul următor îi găseşte pe cei doi adversari continuându-şi pregătirile în vederea unei bătălii pe care fiecare o spera decisivă: Alexandru cucereşte Egiptul, apoi revine în cetatea Tyr, de unde porneşte spre Eufrat şi Tigru. Darius îşi pregăteşte armatele, în timp ce Agis al Spartei continuă şi el activitatea contra Macedoniei.

— Alexandru, sigur de acum încolo pe spatele frontului, începe cucerirea coastei feniciene: Batis, guvernatorul Gazei, îi opune o considerabilă rezistenţă până în noiembrie 332. Ca şi în cazul Tyrului, populaţia Gazei este masacrată sau trimisă în sclavie.

— Simultan, flota macedoneană urmăreşte să recucerească cetăţile ocupate de perşi în 333 (Chios, Lesbos etc.). În noiembrie 332, amiralul[31] macedonean putea să-i raporteze lui Alexandru îndeplinirea misiunii şi să-i predea tiranii propersani.

— Apoi, însoţit de flota comandată de Hephaistion[32], Alexandru soseşte în Egiptul al cărui satrap nu opune decât o rezistenţă de principiu înainte de a-i preda satrapia. Înstăpânirea lui Alexandru a fost cu atât mai

[31] Amiralul care poate raporta recuperarea cetăţilor greceşti este Hegelochos. (n.tr.)

[32] Hephaistion — prieten din copilărie al lui Alexandru, de altfel amândoi fuseseră elevii lui Aristotel, la Mieza. Ca unul dintre cei mai buni colaboratori şi prieteni, îl va însoţi pe Alexandru în Asia, deţinând funcţii importante după bătălia de la Gaugamela (331), apoi, devine *hiliarchos* al unei unităţi de cavalerie persană (între 330–327), moare la Ecbatana în 324, prilejuindu-i lui Alexandru o mare durere şi făcându-l să-i închine numeroase monumente funerare (în Egipt şi Babilon) şi să-i asocieze un cult eroic. (n.tr.)

uşoară cu cât satrapul Mazaces, numit de curând de către Darius, nu dispunea de suficiente forţe militare, fiind de acum izolat de Babilon. Acest satrap predă, deci, Memphisul fără o reală rezistenţă. Alexandru dovedeşte că ştie să respecte divinităţile şi templele egiptene fără să se poată face afirmaţia că ar fi fost recunoscut drept faraon (*p. 114*). Şederea în Egipt (sfârşitul anului 332–primăvara anului 331) este marcată de două episoade importante: călătoria spre oaza Siwah, unde consultă oracolul lui Amon (*p. 127–129*) şi fondarea Alexandriei (prima, după numele său), care avea să cunoască o considerabilă extindere comercială.

— Alexandru părăseşte Egiptul în primăvara anului 331, după ce-l reorganizează administrativ (*p. 83–84*) şi reia acelaşi itinerar ca şi la venire, până la Tyr, reprimând sângeros, în drumul său, revolta Samariei. Un anumit număr de decizii importante sunt luate acum: eliberarea mercenarilor atenieni făcuţi prizonieri la Granicos (*p. 48, 69–70*) şi, puţin mai târziu, reorganizarea financiară a Asiei Mici (*p. 89–90*).

Alexandru, care cucerise Asia Mică, Fenicia şi Egiptul, se pregăteşte să se confrunte cu Darius: însoţit de armată (vara anului 331), se îndreaptă spre Eufrat, prin Damasc şi Alep[33]. Totuşi, un factor de nelinişte persistă înaintea plecării: este vorba despre situaţia din Europa, unde Agis al III-lea devine din ce în ce mai ameninţător.

[33] Damasc şi Alep — oraşe în Siria de azi. (n.tr.)

III. Sfârşitul lui Darius şi supunerea definitivă a Greciei (vara anului 331–vara anului 330)

De acum încolo, ambiţia lui Alexandru este de a-l înfrânge pe Darius şi de a-l lua ostatec. Reuşeşte să-şi ducă la îndeplinire prima parte a acestui program prin bătălia de la Gaugamela (octombrie 331), dar nu-l poate prinde pe regele ahemenid, în pofida multiplelor marşuri forţate care-i epuizează trupele. Şansele de a reuşi acest lucru sunt cu atât mai puţine cu cât, lansându-se asupra regiunilor din platoul iranian, întâlneşte o reală opoziţie în Persia, iar Darius nu renunţă la speranţa de a răsturna situaţia în favoarea sa. Pe când Alexandru părăseşte Iranul Occidental, după incendierea Persepolisului (primăvara anului 330), Darius se vede abandonat de principalii săi ofiţeri, care-l asasinează în Hyrcania — iulie (?) 330.

– În timpul expediţiei lui Alexandru din Egipt, Darius a avut tot timpul să-şi refacă forţele. Îşi concentrează o imensă armată în care sunt reprezentate consistent satrapiile orientale. Îşi aşază forţele la est de Tigru, renunţând să mai întărească trecerea peste fluviu. Bătălia desfăşurată la Gaugamela (1 octombrie 331)[34] este o vreme îndelungată indecisă, dar, în final, ea pecetluieşte victoria macedonenilor. Darius părăseşte câmpul de luptă şi, după un consiliu ţinut la Arbela, ajunge la Ecbatana, în Media, unde speră să-şi refacă armata. În acest timp, Alexandru porneşte în direcţia marilor capitale: Babilon, Susa, Persepolis (Parsa) şi Pasargade.

[34] Cronologia campaniei de la Gaugamela este acum stabilită cu ajutorul „Tăbliţelor babiloniene", recent publicate: cf. P. Bernard, în *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 114, 1990, pp.515–528. (n.a.)

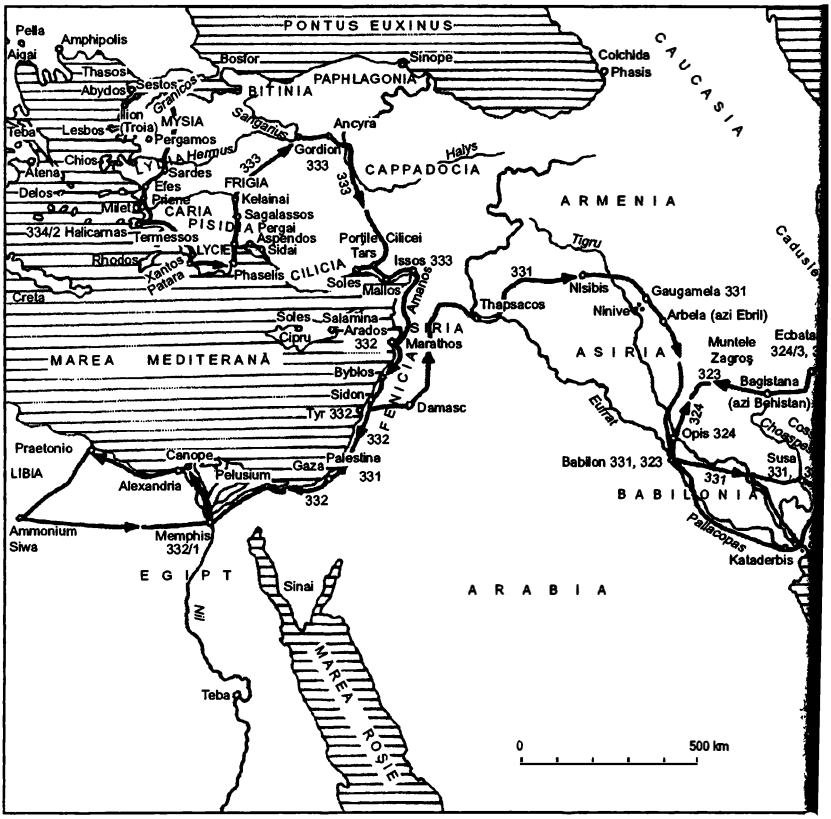
PONTUS EUXINUS
Pella
Amphipolis
Aigai
Bosfor
Sinope
Colchida
Phasis
CAUCAZIA
Thasos
Abydos
Sestos
Granicos
PAPHLAGONIA
BITINIA
Ilion (Troia)
MYSIA
Sangarius
Lesbos
Pergamos
Ancyra
Teba
Hermus
Gordion
333
Halys
Chios
LYDIA
Sardes
CAPPADOCIA
Atena
Efes
FRIGIA
Delos
Priene
Kelainai
ARMENIA
Milet
CARIA
Sagalassos
PISIDIA
Pergai
334/2 Halicarnas
Termessos
Aspendos
Portile Cilicei
Tigru
Caduse
Rhodos
LYCIE
Sidai
Tars
Xanthos
Patara
Phaselis
CILICIA
Issos 333
331
Soles
Mallos
Amanos
Nisibis
Gaugamela 331
Creta
Thapsacos
Ninive
Arbela (azi Ebril)
Soles
Salamina
Arados
SIRIA
Cipru
332
Marathos
Muntele Zagroș
Ecbata
324/3,
ASIRIA
MAREA MEDITERANĂ
Byblos
323
Bagistana
(azi Behistan)
Sidon
FENICIA
Damasc
Tyr 332
Eufrat
324
Opis 324
Praetonio
332
Palestina
Babilon 331, 323
Susa
331,
Canope
Gaza
LIBIA
Pelusium
331
331
Alexandria
BABILONIA
332
Ammonium
Siwa
Memphis
332/1
Palacopas
Kataderbis
EGIPT
Sinai
ARABIA
Nil
MAREA ROȘIE
Teba
0
500 km

Alexandru cel Mare

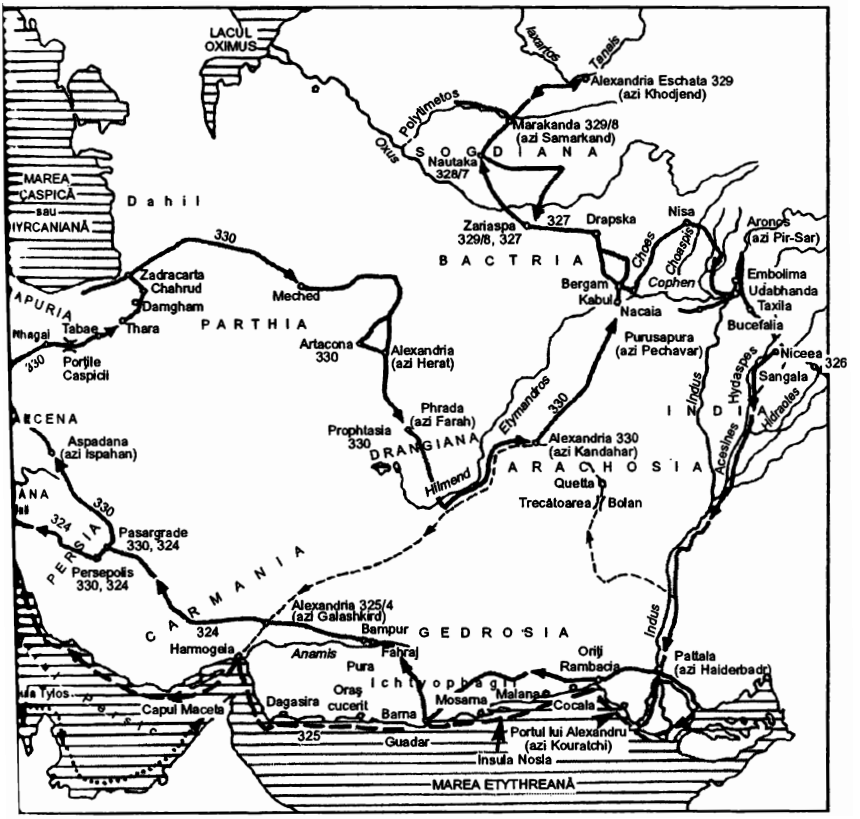

— Simultan, totuşi, situaţia din Europa se deteriorează. Agis al III-lea porneşte deschis ostilităţile împotriva Macedoniei; este înfrânt de Antipatros la Megalopolis în octombrie 331, adică foarte curând după victoria de la Gaugamela. Preocupat de situaţia din spatele frontului, Alexandru sporeşte privilegiile cetăţilor greceşti pentru a le câştiga loialitatea (*p. 69–70*). Dar preocupările europene nu sunt determinante, ele neexplicând decizia lui Alexandru de a incendia palatele din Persepolis în primăvara anului 331 (*p. 119–120*).

— Înaintarea lui Alexandru îi permite cucerirea marilor capitale. În pofida capacităţilor sale militare, Babilonul nu opune nici o rezistenţă: dimpotrivă, conducătorii ahemenizi şi şefii comunităţii babiloniene vin să-l întâmpine pe învingător în faţa zidurilor de incintă şi-l recunosc de îndată rege al Babilonului (*p. 112–114*); aici este luată o decizie de importanţă deosebită: numirea unui satrap iranian (*p. 124–125*). În acelaşi timp, luarea în stăpânire a Babilonului şi a Susei este însoţită de acapararea tezaurului persan. Drumul spre Persepolis este mai dificil: este înfrântă rezistenţa uxiilor, populaţie de păstori ce convieţuiau în defileul dintre Fahliyun şi Porţile Persiei, apoi cea a trupelor persane, care apărau aceste Porţi. Alexandru soseşte la Persepolis la jumătatea lunii ianuarie a anului 330, ezitând mai multe luni asupra comportamentului pe care urma să-l adopte: datorită ostilităţii persistente a populaţiei persane, se hotărăşte, în final, să distrugă oraşul, simbol al dominaţiei ahemenide (*p. 117–118*).

— În primăvara anului 330, Alexandru începe „cursa de urmărire" a lui Darius, care se hotărâse să se replieze în est. La Ecbatana, în momentul pornirii atacului asupra satrapilor din platoul iranian, Alexandru, sigur pe supunerea Europei, decide concedierea contingentelor

greceşti ale Ligii de la Corint, care, de altfel, nu jucaseră un rol important în timpul expediţiilor (*p. 46–51*): ficţiunea „războiului elenic" avea să dispară, deci, definitiv. Între timp, în Hyrcania, izbucneşte discordia între consilierii lui Darius, a cărui autoritate nu fusese niciodată atât de contestată. Marele Rege este abandonat de principalii săi generali (Nabarzanes, Bessos); singurii care-i rămân fideli sunt, pe de o parte, câteva mii de mercenari greci comandaţi de Patron, care se temeau de represaliile lui Alexandru, iar pe de altă parte, un grup de nobili persani, printre care se remarcă figura bătrânului Artabazos. În cele din urmă, Bessos şi Nabarzanes îl capturează pe Darius şi-l ţin prizonier înainte de a-l ucide (vara anului 330). În pofida rapidităţii marşului său, Alexandru nu reuşeşte să-l prindă pe Darius în viaţă, iar de acum încolo va poza în răzbunătorul regelui ahemenid (*p. 120*).

IV. Gherilele din satrapiile orientale şi opoziţiile macedonene (vara anului 330–primăvara anului 327)

Se deschide, atunci, una dintre perioadele cele mai dificile — dacă nu chiar cea mai dificilă — din întreaga expediţie. Înainte de a porni spre India, pe care de pe acum plănuise s-o cucerească (*p. 51–53*), Alexandru are de înfruntat rezistenţa satrapiilor orientale: în special Aria, Dranghiana, Sogdiana şi Bactria, dar şi opoziţiile macedonene ale propriilor lui militari şi ale şefilor lor.

— Mai întâi Alexandru încearcă să câştige direct Bactria lui Bessos, urmând vechiul drum numit (într-o epocă târzie) drumul Khorasanului, prin Kopet-Dagh şi Margiana. Chemat înapoi de rebeliunea lui Satibarzanos

din Aria, susţinut de Bessos, Alexandru supune din nou această satrapie, apoi decide cucerirea Bactriei prin sud, ocupând pe rând Dranghiana, Arachosia şi Paropamissos (330–329)[35]. Ofensiva lui Alexandru provoacă eşecul lui Bessos, care abandonează Bactria înainte de a fi predat cuceritorului macedonean (*p. 70–71*). Din acel moment, rezistenţa este continuată până în 327 de şeful sogdian Spitamenes şi de mai mulţi prinţi mărunţi locali (*p. 72–73*).

— Evoluţia lui Alexandru, care împrumută din ce în ce mai multe elemente ale regalităţii ahemenide, primind pe nobilii persani în anturajul său, comportându-se din ce în ce mai vizibil ca un monarh absolut, suscită reacţia virulentă a nobilimii macedonene: procesul lui Philotas, uciderea lui Parmenion, moartea lui Kleitos şi ritualul îngenuncherii (*proskynesis*)[36] sunt episoadele principale ale conflictelor dintre Alexandru şi apropiaţii săi (*p. 127–135*).

— În ceea ce-i priveşte pe soldaţii macedoneni, aceştia manifestau tot mai deschis dorinţa de a se întoarce în Macedonia. Caracterul sălbatic al războaielor de hărţuire are drept consecinţă demoralizarea armatei (*p. 78–81*).

În aceeaşi perioadă Alexandru ia măsuri de natură diferită, ale căror consecinţe pe termen lung sunt extrem de importante: sunt fondate numeroase cetăţi şi colonii militare

[35] Primele campanii ale lui Alexandru ridică o serie de probleme cronologice şi geografice asupra cărora se pot vedea intrepretările divergente ale lui A. B. Bosworth, *A missing year in the History of Alexander the Great*, „Journ. Hell. Stud.", 101, 1981, p. 17–39; şi P. Bernard, *Alexandre et Aï-Khanoum*, „Journal des Savants", 1982/2, pp. 125–138. (n.a.)

[36] Ritualul de îngenunchere presupune prosternarea fie în faţa altarului unde ardea focul veşnic — simbol al perenităţii puterii preluate de la ahemenizi, fie în faţa lui Alexandru; simbolistica acestui gest este dată de respectul deosebit şi supunerea totală faţă de personajul în faţa căruia se îngenunchează şi nu înseamnă divinizarea acestei persoane. (n.tr.)

pentru controlul principalelor puncte strategice şi pentru supravegherea populaţiilor din satrapii şi de la frontiere, dar această politică va provoca opoziţia coloniştilor greci din Bactria (*p. 126–127*); simultan Alexandru pune în practică o politică de colaborare cu nobilimea iraniană: iranieni, în număr tot mai mare, sunt numiţi satrapi (*p. 121–124*); în 327 are loc căsătoria dintre Alexandru şi Roxana, fiica unui nobil bactrian[37] (*p. 124–125*).

V. Cucerirea Indiei şi a Golfului Persic (327–325)

După înstăpânirea în satrapiile orientale, Alexandru poate, în sfârşit, să înceapă cucerirea Indiei, pe care o pregătea deja de mai mulţi ani (*p. 51–54*). După un marş dificil, armata macedoneană atinge Indusul în primăvara anului 326. Victoria asupra lui Poros (iulie 326), pe malurile râului Hydaspes, părea că-i va deschide vaste orizonturi. Dar opoziţia armatei macedonene îl constrânge să pună capăt campaniei la Hydaspes (vara anului 326) şi să coboare pe Indus, apoi să pornească spre Babilonia, urmând drumul de-a lungul golfului Persic.

— În vara anului 327, Alexandru părăseşte Bactra[38] şi se îndreaptă spre Alexandria Caucazului, loc strategic de primă importanţă, care controlează marile rute tradiţionale (*p. 96*). O parte a armatei, încredinţată lui Hephaistion şi lui Perdicas, primeşte sarcina de a cuceri malul drept al Cophenului şi de a pregăti sosirea grosului armatei în zona Indusului. În ceea ce-l priveşte pe Alexandru, el porneşte la cucerirea unor teritorii traversate de afluenţii de pe malul

[37] Este vorba de Oxyarthes, prinţ în Sogdiana, care primeşte satrapia Paropamissadei, între 326–323. (n.tr.)

[38] Bactra, capitala satrapiei Bactria, oraş în Afganistanul de azi. (n.tr.)

stâng al Cophenului. Această „campanie alpină" este marcată de trei bătălii foarte dure, căci populaţiile din zona de munte (aspii, guraii, assacenii) opun o rezistenţă disperată; Alexandru este nevoit să cucerească rând pe rând fortăreţele naturale; asediul cel mai dificil se dovedeşte a fi cel de la Aornos (Pir-Sâr). În primăvara anului 326, regele macedonean face joncţiunea pe Indus cu Perdicas şi Hephaistion, care-l aşteptau deja de câtva timp.

— Numeroşi prinţi indieni îşi prezintă omagiile lui Alexandru, ca Omphis sau ca Taxiles, căruia Alexandru îi îngăduie să-şi păstreze regatul (*p. 88–89*); de asemenea, Taxiles îl informează de pericolul pe care-l reprezenta Poros, un alt rege indian. Bătălia contra acestui din urmă inamic, redutabil, se desfăşoară pe Hydaspes (iulie 326), şi este, probabil, cea mai dură luptă purtată în Asia de macedonenii speriaţi datorită intervenţiei elefanţilor.

— Alexandru speră în acest moment să-şi poată continua drumul spre est, înspre Gange (*p. 53–54*), dar trupele sale, copleşite de oboseală, nerăbdătoare să revadă Macedonia şi înspăimântate de zvonurile care circulau privind pericolele unei campanii dincolo de Hyphasis, se revoltă şi-i cer regelui oprirea cuceririi (*p. 79–81*).

— Începe o nouă etapă, pe care Alexandru oricum o plănuise: coborârea pe Indus şi întoarcerea prin Golful Persic (*p. 51–54*). Această campanie prilejuieşte supunerea, adesea brutală (*p. 76–77*), a numeroase populaţii indiene şi luarea în stăpânire a marilor rute maritime care legau India de Golful Persic.

VI. Ultimii ani (324–323)

Cei doi ani care urmează întoarcerii din India sunt marcaţi de o prodigioasă activitate a lui Alexandru în toate domeniile:

— el îşi urmăreşte cu tenacitate planul de a domina Golful Persic, unde trimite trei expediţii care pregătesc cucerirea coastei arabe; construcţia unei flote, a unui port la Babilon şi lucrările de dragare a canalelor din Babilonia sunt cuprinse în acelaşi proiect (*p. 102–103*);
— supune populaţiile care refuză încă să-i recunoască suveranitatea (expediţia contra cosseilor, în 323: (*p. 96–97*);
— căsătoriile de la Susa (324) şi constituirea unei armate macedoneano–iraniene (324/323) încununează politica sa de colaborare cu oamenii lui Darius (*p. 137–141*);
— probabil se gândeşte la o expediţie occidentală, dar asupra acestei probleme există destul de multe incertitudini (*p. 54–56*).

La moartea sa, în iunie 323 la Babilon, Alexandru avea în stăpânire întregul Imperiu ahemenid, aşa cum îl constituise Darius I[39]. În pofida precarităţii dominaţiei macedonene în anumite regiuni, opera de cucerire este imensă. Dar cum a reuşit Alexandru să triumfe asupra multiplelor rezistenţe care s-au manifestat pe parcursul înaintării sale militare şi cum şi-a organizat un atât de vast imperiu? Care îi erau obiectivele sale şi de când se gândea la planurile sale expansioniste? Care au fost natura şi amploarea rezistenţei organizate de către Darius? Acestea sunt întrebările care vor fi abordate în continuare.

[39] Darius I (521–486) — mare rege al Imperiului persan, în vremea căruia statul atinge maxima extindere teritorială (sunt binecunoscute expediţiile în ţinuturile scitice, care au trecut prin zona locuită de geţi, moment pomenit de Herodot), maxima dezvoltare politică, economico–administrativă (el împarte imperiul în 25 de satrapii, bate monedă de aur — daricul — şi de argint — şechelul, revigorând sistemul fiscal) şi cultural–religioasă (n.tr.)

Capitolul al II-lea

ORIGINILE ŞI OBIECTIVELE CUCERIRII

I. Insuficienţele şi limitele explicaţiilor de ordin personal şi psihologic

Printre explicaţiile avansate de numeroşi autori antici şi apoi, la rândul lor, de istorici moderni, elementele psihologice şi iraţionale ocupă un loc important. Înainte de toate, se subliniază deseori faptul că întregul caracter impetuos şi exaltat al cuceritorului se datorează, în mare, parte moştenirii psihologice din partea mamei sale, Olympiada, adeptă a cultului dionysiac şi a „abandonului nelimitat în faţa sensibilităţii" (G. Radet); alţii afirmă că Alexandru este determinat, în diferite etape ale carierei sale militare, de dorinţa de a-i imita pe eroii homerici, dacă nu chiar de a se identifica cu aceştia şi cu zeii sau semizeii, ca Dionysos sau Herakles; în sfârşit, numeroşi autori (V. Ehrenberg şi alţii) admit că Alexandru se lasă pradă deseori acelui *pothos*, noţiune psihologică, în mod particular greu de sesizat, pe care aceşti autori o înţeleg ca pe o dorinţă iraţională şi irepresibilă de autodepăşire, de a merge întotdeauna mai departe în cunoşterea de sine şi a lumii. Potrivit acestor interpretări, imaginea care se degajă din portretul cuceritorului Orientului este una iraţională. Această imposibilitate de a-l cunoaşte pe Alexandru printr-o analiză raţională, în fapt politică, este apărată în mod special de G. Radet, în ochii căruia „regulile psihologice obişnuite" nu sunt „aplicabile unui erou care simte că-i

curge în vine sângele lui Hercule sau Ahile." La rândul său, V. Ehrenberg, în studiul său despre *pothos*-ul lui Alexandru, asociază aceste aserţiuni cuvintelor lui Rimbaud: „Vreau să fiu poet şi muncesc pentru a vedea aceasta(...) Este vorba de a atinge necunoscutul."

S-o mărturisim: aceste fraze sunt neliniştitoare prin concepţia istorică pe care o presupun şi o transmit. A face din Alexandru un „poet" şi, deci, a reduce expediţia de cucerire a Orientului la statutul de aventură personală constituie un grav nonsens. Este ca şi cum s-ar admite că un eveniment istoric de o asemenea importanţă se poate explica, în bună măsură cel puţin, prin psihologia unui „erou". Este ca şi cum s-ar uita că regele conducea, de asemenea, mii de oameni în ţinuturi adesea puţin cunoscute şi ostile şi că n-ar fi luat în calcul riscul de a-şi pierde armata doar de dragul gloriei sau doar pentru a fi obedient acelui *pothos*. De altfel, soldaţii ştiu să i se opună — la Hydaspes, în 326, i-au impus revenirea spre vest mai devreme decât era prevăzut. Una din marile probleme ale istoriei lui Alexandru este, cu siguranţă, opoziţia care se conturează, începând cu anul 330, între voinţa *colectivă* a macedonenilor şi caracterul tot mai *personal* pe care Alexandru tinde să îl imprime puterii sale.

Pe de altă parte, interpretările de acest tip lasă uneori să transpară, din partea susţinătorilor lor, o surprinzătoare încredere în istoriografia antică despre Alexandru, despre care se ştie sigur că n-a ezitat să cosmetizeze cu bună ştiinţă, realitatea, pentru a exalta caracterul supraomenesc al regelui şi al acţiunii sale. Aceasta se vede clar în descrierea expediţiei indiene, în care autorii antici afirmă că aceste teritorii nu mai fuseseră nicicând cucerite înainte de Alexandru, cu excepţia lui Dionysos şi a lui Herakles, de la care se va fi inspirat direct eroul nostru

macedonean. Această „imprudentă impostură" — după expresia lui A. Foucher — urmărea să mascheze recunoaşterea faptului că regele „nu făcea decât să-şi poarte paşii pe urmele lăsate de Cyrus şi de Darius I[40]."

Nu este deloc serioasă identificarea unei porniri iraţionale (*pothos*) cu motivul determinant al anumitor decizii sau chiar erori strategice ale lui Alexandru[41]. Dacă, de pildă, la începutul anului 333, îşi petrece lungi săptămâni la Gordion, în loc să pornească ofensiva contra lui Darius, aceasta se datorează conştientizării pericolului pe care-l reprezenta un contraatac organizat de către Memnon pe coasta anatoliană; nici expediţia din Egipt (332/1), nici asediul cetăţii Aornos (326), nici reîntoarcerea prin Gedrosia şi Carmania (325/4) nu constituie erori datorate imposibilităţii lui Alexandru de a-şi controla *pothos*-ul: aceste decizii purced dintr-o analiză obiectivă şi realistă a necesităţilor strategice. Riscurile pe care şi le asumă regele în timpul expediţiei sunt riscuri calculate: niciodată nu se hotărăşte să înceapă o nouă etapă fără a fi sigur de securitatea din spatele frontului şi nici fără a se informa asupra teritoriilor pe care porneşte să le cucerească.

În definitiv, nici una dintre aceste interpretări nu răspunde la întrebările fundamentale privind originea, avansarea şi oprirea cuceririi. Aşadar, este mult mai pertinent un demers interogativ „raţional" asupra lui Alexandru şi a anturajului său, fără a uita de inamicul său, care este prea adesea neglijat, ca şi cum Alexandru s-ar fi confruntat el cu sine însuşi într-o aventură personală.

---

[40] A. Foucher, E. Bazin-Foucher, *La vieille route de l'Inde de Bactres à Taxila*, Paris, 1942, p.190–195. (n.a.)

[41] Cf. K. Kraft, *Der „rationale" Alexander*, 1971, p. 69 sq. (n.a.)

II. Moştenirea lui Filip al II-lea

După o expresie bine cunoscută a lui W. W. Tarn (*Alexander*, I, p. 8), „principalul motiv pentru care Alexandru a invadat Persia a fost, fără nici o îndoială, faptul că nu i-a venit nicicând ideea să *nu* o facă." Prin această frază istoricul englez a dorit să indice că ideea cuceririi Orientului îi revine în mare parte lui Filip al II-lea. Este exact ceea ce exprima Polybios[42], care, într-un faimos pasaj (III, 6, 12–14), căuta să stabilească distincţia între cauzele profunde, pretextul şi începutul războiului contra Persiei. Într-adevăr, Filip al II-lea făcuse deja considerabile pregătiri, atât pe plan diplomatic, cât şi militar. După victoria asupra grecilor de la Cheroneea (septembrie 338), convocase la Corint delegaţiile cetăţilor şi statelor greceşti. Rezultatul deliberărilor fusese constituirea *Ligii de la Corint*.

Funcţionarea Ligii şi numele statelor aderente nu ne sunt decât puţin cunoscute. Organul principal era un consiliu comun (*Synedrion*), compus din delegaţii statelor, în număr proporţional (probabil) cu numărul contingentelor militare. Macedonia nu făcea parte din Ligă în calitate de stat, ci doar regele era legat de alianţă într-o manieră personală. Pe de altă parte, se interziceau schimbările de regim politic, războaiele între statele membre şi orice atac împotriva regatului lui Filip şi al succesorilor săi. Aceste măsuri vizau crearea unei stabilităţi în relaţiile dintre cetăţi, pe care Grecia n-o mai cunoscuse niciodată, în pofida proiectelor schiţate în secolele perioadei clasice. Scopul lui Filip era, în mod evident, de a asigura liniştea durabilă în

[42] În acest pasaj, Polybios face distincţia între cauzele reale ale războiului (care urcă în timp până în vremea lui Filip al II-lea), pretextele şi momentul izbucnirii acestuia. (n.tr.)

Grecia. Într-adevăr, încă de la această dată, marele său plan era războiul asiatic. După Cheroneea, „răspândise zvonul că dorea să declare război perşilor ca să-i răzbune pe greci pentru profanările pe care barbarii le săvârşiseră în templele din Grecia" (Diodor, XVI, 89, 1). De aceea, în 338 determină votarea în *Synedrion*-ul Ligii de la Corint a „războiului de represalii" şi însărcinarea sa din partea Ligii cu operaţiunile militare, în calitate de *strategos autocrator* („cu puteri depline") al armatei care urma să plece în expediţie. Din 338, pretextul războiului (pentru a prelua distincţia lui Polybios) era, deci, ferm hotărât: în mod oficial, Filip nu acţiona decât în numele grecilor uniţi sub *Pax Macedonica*. Mijloacele materiale erau dinainte stabilite, deoarece fiecare stat membru al alianţei militare trebuia să trimită câte un contingent.

Dar Filip nu dă viaţă doar pretextului războiului: sub domnia sa, vedem chiar începutul acestuia. În fapt, în 336, tatăl lui Alexandru trecuse în Asia o avangardă de zece mii de oameni, a cărei conducere fusese încredinţată credinciosului Parmenion şi lui Attalos. În pofida eşecurilor contestabile din faţa lui Memnon, în 335, Parmenion a reuşit să păstreze Abydosul, punct ideal de debarcare asiatică pentru o armată venită din Europa. Alexandru era, deci, angajat în război înainte de 334.

Din nefericire, sunt greu de precizat obiectivele teritoriale ale lui Filip. În 331, Parmenion, vechi tovarăş de-al lui Filip, stăruia pe lângă Alexandru să primească favorabil deschiderile diplomatice ale lui Darius, care era gata să cedeze Asia până la Eufrat. Parmenion punea în valoare ideea potrivit căreia „nici un om nu posedase încă, între Istru şi Eufrat, teritorii atât de vaste şi de depărtate unele de altele. Era momentul întoarcerii atenţiei mai degrabă spre Macedonia decât spre coastele Bactriei şi Indiilor"

(Quintus Curtius, IV, 11, 13). „Eu aş fi acceptat [aceste propuneri de pace], avea să declare Parmenion, dacă eram Alexandru", „şi eu, avea să replice regele, dacă eram Parmenion"[43] Potrivit lui G. Radet, dialogul opune, fără putinţă de tăgadă, programul ambiţiilor circumscrise de Filip doctrinei cuceririi fără limite a lui Alexandru." Dar, în afară de faptul că o astfel de interpretare este pur speculativă, ea se fondează pe surse alimentate direct de propaganda macedoneană (*p. 64–66*).

S-a pretins deopotrivă că proiectele lui Filip se inspiră direct din discursurile lui Isocrates. Acest retor atenian, reprezentant şi „apostol" al panelenismului, după ce constatase incapacitatea cetăţilor greceşti de se uni, îşi îndreaptă atenţia asupra lui Filip. În discursul său intitulat *Philippos* (346), îl transformă pe regele macedonean în arbitru, unificator al Greciei şi comandant al luptei contra perşilor. Există, deci, analogii între discursul şi reproşurile lui Isocrates şi fondarea Ligii de la Corint de către Filip. Dar nu trebuie trase concluzii pripite asupra „influenţei" lui Isocrates: pe de o parte, Filip era pe deplin capabil să-şi dea seama de realităţile greceşti (la conturarea cărora contribuise din plin) şi, în consecinţă, să-şi definească linia politică. Nu este sigur că Isocrates a furnizat lui Filip (sau lui Alexandru) ideea războiului împotriva perşilor sau aceea privind crearea unei ligi fondate pe „pacea generală". Pe de altă parte, cele două programe politice erau, la limită, de neconciliat: în vreme ce Isocrates înţelegea să folosească puterea macedoneană pentru a

[43] Schimbul de replici apare şi la Diodor, *Biblioteca istorică*, XVII, 54, dar înainte de Gaugamela, iar la Arrianus, *Expediţia lui Alexandru cel Mare în Asia,* II, 25, acesta este legat de bătălia de la Issos. (n.tr.)

lansa Atena într-un nou imperialism[44], Filip avea clar intenţia de a folosi potenţialul Ligii de la Corint pentru a-şi atinge propriile scopuri. Nimic nu justifică afirmaţia potrivit căreia Filip şi-ar fi însuşit programul lui Isocrates, adică:

„de a delimita un teritoriu atât cât se poate de întins şi de a tăia Asia, cum se spune, de la Cilicia la Sinope; şi, în plus, de a fonda oraşe în acest ţinut şi de a-i stabili aici pe aceia care duc lipsă de mijloace de trai şi care fac rău tuturor celor pe care-i întâlnesc.[45]"

De la această dată, este evident că imperativele macedonene propriu-zise primează asupra viselor lui Isocrates. Filip se angajase în această acţiune pe o cale dublă: trebuia să conducă expediţia deopotrivă ca strateg al elenilor, pentru răzbunarea Greciei, de unde inventarea (sau mai curând reinventarea) acestei formule geniale de „război de represalii", şi în calitate de rege al macedonenilor, pentru pedepsirea (în mod oficial) a atacurilor persane contra Perinthosului[46] şi Traciei. Alexandru avea să adauge acestui program răzbunarea morţii lui Filip, pe care propaganda macedoneană o punea pe seama intrigilor curţii ahemenide.

III. Alexandru şi teritoriile regale ahemenide

Alexandru nu întârzie să afirme că ambiţiile sale teritoriale depăşeau îndeosebi programul lui Isocrates,

[44] Noul imperialism atenian la care face referire Isocrates (celebru orator atenian, cca 434–338) face aluzie la epoca de glorie a Atenei, din veacul al V-lea, când conducea (mai întâi, ca membru cel mai important apoi, ca hegemon) Liga maritimă de la Delos (478/7–404). (n.tr.)

[45] Isocrates, *Philippos*, 120. (n.a.)

[46] Perinthos — oraş pe malul tracic al Propontidei, asediat de Filip al II-lea în 340. (n.tr.)

prin exprimarea clară a acestora printr-un gest simbolic, încă din momentul debarcării sale în Asia:

„Când atinseră ţărmul, Alexandru lansă primul o suliţă, ca asupra unui *teritoriu inamic*..."; „el sări, apoi, din corabie(...) gest semnificând că primea Asia de la zei, ca pe un teritoriu cucerit cu lancea" (*chora dorikteros*)[47].

Aşadar, el înţelege să aplice dreptul grec al războiului, aşa cum este definit de Xenophon:

„Este o lege universală şi eternă prin care, într-o cetate luată de la inamici în timp de război, totul, şi oamenii, şi bunurile, aparţine învingătorilor.[48]"

Alexandru consideră *a priori* că toate cuceririle pe care avea să le facă îi vor aparţine definitiv. Numirea satrapilor şi a administratorilor macedoneni în satrapiile cucerite, încă de la victoria de la Granicos, o confirmă. Tot astfel, la Daskyleion, capitala Frigiei-Hellespontice, al cărei satrap persan, Arsites, se sinucisese după bătălie:

„numi pe Kalas satrap al regiunii administrate de Arsites, ordonând populaţiei să-i plătească lui aceleaşi tributuri pe care le plătise lui Darius; barbarii care coborâseră din munţi ca să i se supună, au fost invitaţi să se întoarcă fiecare la ale sale(...) Trimise pe Parmenion să pună stăpânire pe Daskylion, ceea ce acesta şi făcu, în lipsa gărzilor care evacuaseră cetatea[49]."

Pretutindeni, în Asia Mică, se constată aceeaşi politică, simbolizată de preluarea tributului perceput de barbari sau a celui luat de Darius. Asemenea atitudini şi decizii implică,

[47] Iustin, XI, 5, 10, Diodor, XVII, 17, 2. (n.a.)

[48] Xenophon, *Cyropedia*, VII, 5, 73 (n.a).

[49] Arrianus, I, 17, 1–2. (n.a.)

cel puţin, faptul că, înaintea debarcării sale în Asia, obiectivul lui Alexandru depăşea evident obiectivele fixate de Isocrates. Cuceritorul înţelegea să-şi afirme drepturile sale de învingător asupra ansamblului de teritorii care, la un moment sau altul, fuseseră supuse autorităţii ahemenide: ceea ce ar explica suficient de ce moartea lui Darius nu putea să pună capăt expediţiei lui Alexandru (vara anului 330).

IV. „Război de eliberare" şi „război de represalii": limitele filoelenismului lui Alexandru

În conformitate cu deciziile *Synedrion*-ului şi ale *hegemon*-ului, fuseseră recrutate contingente din cetăţile membre ale Ligii. Pe de o parte, aceste contingente formau o parte deloc neglijabilă în armata lui Alexandru: şapte mii de infanterişti (dintr-un total de treizeci şi două de mii) şi două mii patru sute de cavaleri, dacă se include aici şi cavaleria tesaliană (din totalul de cinci mii cinci sute). Ansamblul forţelor era comandat de un hipparh[50] şi de un strateg macedonean. Pe de altă parte, mai multe cetăţi (printre care Atena) furnizaseră regelui flota de care acesta ducea lipsă. Dar, dacă se face excepţie de cavaleria tesaliană, aceste contingente nu joacă decât un rol foarte redus în timpul expediţiei. Cei şapte mii de infanterişti ai aliaţilor nu vor participa la nici una din marile bătălii purtate. Aliaţii servesc îndeosebi ca trupe de ocupaţie şi de manevră. În ceea ce priveşte flota greacă, despre care Alexandru ştia că ar fi incapabilă să se opună

[50] Hipparchos — comandant al cavaleriei. (n.tr.)

cu succes celei feniciene, este concediată încă din vara anului 334, la Milet.

Participarea trupelor la expediţie dă măsura unei duble preocupări a lui Alexandru. Pe de o parte, prezenţa lor justifică, în mod oficial, caracterul panelenic al „războiului de represalii" purtat de strategul elenilor. În timpul campaniilor sale, Alexandru nu uită să ia măsuri spectaculoase, menite să înrădăcineze această idee. Astfel, după bătălia de la Granicos (334)

„el trimise la Atena trei sute de armuri persane care trebuiau dedicate zeiţei Atena având următoarea inscripţie pe ele: [din partea lui] Alexandru, fiul lui Filip, şi a elinilor, cu excepţia lacedemonienilor[51], [aceste prăzi luate] de la barbarii care locuiesc în Asia" (Arrianus, I, 16, 7).

Se cuvine însă ca acest gest să fie replasat în contex: familiile cavalerilor macedoneni căzuţi în timpul bătăliei primesc şi ele daruri, o dată cu reperceperea unor taxe personale şi funciare. De altfel, o rapidă analiză lămureşte faptul că entuziasmul elen al lui Alexandru depinde direct de dificultăţile militare şi strategice pe care le întâlneşte în timpul războiului. Este uimitor să se constate că multiplicarea gesturilor de bunăvoinţă faţă de greci este simultană cu ameninţarea pricinuită de ridicarea antimacedoneană, acasă în Europa, a lui Agis al III-lea al Spartei. În primăvara anului 331, regele macedonean acceptă eliberarea mercenarilor greci făcuţi prizonieri după bătălia de la Granicos, în timp ce la Gordion (în primăvara anului 333)

[51] Deoarece Sparta nu participase, la Corint, în 336, la întrunirea tuturor grecilor, refuzând să facă parte din Liga de la Corint şi deci să recunoască suzeranitatea macedoneană, nu trimite contingente militare în războiul antipersan. (n.tr.)

refuzase brutal cererea atenienilor, într-un moment în care succesele persane privind recucerirea maritimă a coastei Asiei Mici ridicaseră semne de întrebare asupra posibilităţii de a continua marşul său oriental. De aceea, Alexandru afirmă că „nu era cuminte să slăbească cu ceva frica de care erau cuprinşi toţi grecii" (care nu pregetaseră să se alăture barbarilor) (Arrianus, I, 29, 5–6). După succesul de la Gaugamela (octombrie 331), pe care îl asimilează victoriilor repurtate de greci asupra perşilor la Salamina (480) şi Plateea (479), „scria [grecilor] că toate tiraniile fuseseră desfiinţate şi că ei se pot conduce după propriile lor legi" (Plutarh, *Alexandru*, 34). La Susa (decembrie 331), în momentul în care vestea înfrângerii lui Agis nu-i parvenise, trimite atenienilor statuile tyrannoctonilor, pe care Xerxes le luase în 480[52]. În fine, chiar dacă Alexandru privea incendierea oraşului Persepolis, înainte de toate, ca un gest destinat perşilor, (*p. 120*), este evident că, din punctul de vedere al grecilor europeni, acest incendiu este şi măsura voinţei lui Alexandru de a duce până la ultimele consecinţe represaliile în numele Ligii de la Corint, adică de a răzbuna distrugerile pricinuite de perşi în Grecia, în timpul războaielor medice.

În sfârşit, autorii moderni nu uită să sublinieze că recrutarea trupelor greceşti răspundea şi dorinţei lui Alexandru, de a asigura liniştea statelor greceşti. Altfel spus, aceste trupe aliate erau, nici mai mult nici mai puţin, *ostateci* în mâinile lui Alexandru. Este simptomatic să se constate că singura revoltă făţişă din Grecia vine chiar din spaţiul spartan, care, refuzase să adere la Ligă, şi că

[52] Xerxes I (486–465) luptase împotriva grecilor în cel de-al doilea război medic (480–478); cucerind Atena, în 480, incendiază şi jefuieşte oraşul şi acropola. (n.tr.)

războiul contra Spartei reprezintă ultima ocazie în care vedem funcţionând *Synedrion*-ul de la Corint.

Celălalt aspect al acestei „cruciade elenice", eliberarea cetăţilor greceşti din Asia, este prezentat de câţiva autori antici ca pe o însărcinare prioritară a lui Alexandru. Într-adevăr, nu se poate nega faptul că în cetăţile guvernate de regimuri oligarhice sau de tirani sosirea lui Alexandru a fost privită ca pe o eliberare. Astfel, la Efes, restabilirea democraţiei provoacă scene de isterie colectivă: Alexandru trebuie să intervină pentru a stopa masacrarea partizanilor tiranilor. Dar, pe lângă aceste exemple de primire entuziastă, cazurile de rezistenţă sau de revoltă nu sunt rare. Această rezistenţă este uneori organizată de perşi, ca în cazul Halicarnasului, care rezistă luni îndelungate asediatorilor macedoneni. Dar refuzul supunerii este exprimat şi de către cetăţenii înşişi — este cazul micilor cetăţi din sudul Asiei Mici, pe care Alexandru a fost nevoit să le supună în cadrul durei sale campanii de iarnă (334/333).

În timpul cuceririi peninsulei Asia Mică, politica lui Alexandru faţă de cetăţile greceşti este influenţată, în bună parte, de atitudinea acestora faţă de el, ceea ce înseamnă că urmaşul lui Filip se simte autorizat să aplice revoltaţilor dreptul grec al războiului şi, deci, să dispună, în mod suveran, de oraşe şi de locuitorii lor[53]. În acest sens, decide, într-un prim moment, transformarea populaţiei din Lampsachos în sclavi, pe motiv că ar fi colaborat cu forţele persane — cetatea îşi va datora ulterior salvarea doar intervenţiei retorului Anaximenes. La fel, de dorinţa de iertare a regelui este asociată „libertatea" Zeleiei[54] şi

[53] Cf. E. Bikermann, *Alexandre le Grand et les villes d'Asie*, REG, 1934, pp. 346–374. (n.a.)

[54] Pasajul aparţine lui Arrianus, I, 17: „pe locuitorii Zeleiei i-a iertat, pentru că ştia că fuseseră luaţi cu forţa de barbari." (n.tr).

Miletului — „el dărui viaţa şi libertatea tuturor milesienilor care scăpaseră de sabie." În schimb, datorită sentimentelor sale persofile, cetatea Soloi din Cilicia fusese condamnată să plătească drept amendă imensa sumă de 200 de talanţi de arginţi şi să primească o garnizoană. Libertatea nu este, aşadar, inerentă cetăţii greceşti, cum dorea W. W. Tarn; ci este o libertate concedată de către Alexandru şi, prin urmare, o libertate precară. Cea mai bună ilustrare în acest sens o reprezintă Aspendosul, cetate din Pamphylia, care, într-o primă etapă, obţinuse de la Alexandru scutire de garnizoană în schimbul plăţii a 50 de talanţi şi a unui tribut perceput în natură (este vorba de cai). Această măsură garanta aspendenilor autonomia. Dar, când cetatea refuză să aplice acordul, Alexandru revine sub zidurile ei şi *impune* un nou tratament care o transforma din cetate „autonomă" în cetate „supusă". Practic

„Alexandru le ceru aspendienilor drept ostateci pe cetăţenii cu cea mai mare influenţă între ai lor, le ceru caii despre care mai fusese vorba o dată şi 100 de talanţi în loc de 50. Mai mult, [aspendienii] trebuiau să se supună satrapului numit de Alexandru, să plătească Macedoniei un tribut anual şi, în sfârşit, să se supună unei anchete asupra pământului lor pentru care vecinii lor îi acuzau că-l deţin fără drept[55]."

În mod just, există tentaţia de a pune aceeaşi întrebare pe care a pus-o R. Sealey[56] în legătură cu fondarea Ligii de la Delos, de către Atena, în 478/477: resimţeau, oare, cetăţile greceşti din Asia cu adevărat dorinţa de a fi

[55] Arrianus, I, 24, 1–4. (n.a.)

[56] R. Sealey, *The origin of the Delian League*, Stud. Ehrenberg, 1966, pp.233–255. (n.a.)

„eliberate", în 334? Retragerile Atenei, Tebei şi Spartei în faţa ultimatumurilor persane din secolul al IV-lea nu puteau să producă decât un real scepticism în ceea ce priveşte entuziasmul cetăţilor–surori europene; oare nu acestea din urmă acceptaseră în 386 Pacea Regelui care oficializa dominaţia ahemenidă pe coasta anatoliană? Apoi, brutalitatea lui Alexandru faţă de Teba, în 335, nu putea să nască decât serioase temeri privind maniera în care regele macedonean îşi concepea raporturile cu cetăţile greceşti. În fine, se poate admite că, în mai mult de două secole de „coabitare", un anumit *modus vivendi* se stabilise între grecii din Asia şi administraţia ahemenidă.

În definitiv, dacă nu se poate nega faptul că Alexandru a nutrit o admiraţie *personală* faţă de cultura greacă, nu se poate uita, în egală măsură, că sloganurile „război de eliberare" şi „război de represalii" serveau de fapt, proiectelor sale. În activitatea sa, se regăseşte, la începuturile ei, aceeaşi ambiguitate ca şi în cazul formării Ligii de la Delos, în 478/477, în care „principiul oficial era de a devasta teritoriul Marelui Rege pentru a răzbuna nedreptăţile îndurate[57]." Era şi pentru Alexandru un ideal pretext, deoarece, potrivit mai multor autori antici, el nu dispunea, în mai 334, de resurse de hrană şi de bani decât pentru câteva săptămâni: războiul trebuia să hrănească războiul.

V. Cucerirea Indiei şi întoarcerea prin Golful Persic

Din întreaga acţiune de luare în stăpânire a Orientului etapa cuceririi Indiei şi a Golfului Persic a generat cele mai

[57] Tucidide, I, 96, 1. (n.a.)

diverse comentarii ale istoricilor. Explicaţiile cel mai des propuse sunt de tipul: atras de necunoscut, dorinţa de a se identifica cu Dionysos şi cu Herakles, *pothos*-ul, gustul pentru descoperirile geografice, rutele comerciale. Dar esenţialul problemei este de a şti care anume a fost motivaţia determinantă. De asemenea, se pune întrebarea până unde dorea Alexandru să-şi conducă trupele şi de când plănuia să cucerească India.

Mai întâi de toate, este fals a se crede că Alexandru este un fel de Cristofor Columb — regele n-a descoperit nici un ţinut necunoscut. Punjabul şi valea Indusului fuseseră cucerite de Darius I şi anexate Imperiului ahemenid, din care făceau nominal parte şi în timpul lui Alexandru. Acesta din urmă n-a urmat, deci, o cale spre necunoscut şi cunoştinţele sale geografice nu erau cu siguranţă atât de reduse cum lasă să se înţeleagă o veche tradiţie istorică. Cucerirea Indiei nu este decât repetarea cuceririi lui Darius, după cum coborârea pe Indus şi apoi călătoria spre Arabia nu sunt decât repetiţii ale expediţiilor maritime comandate de acelaşi Darius I. Aceste expediţii ahemenide erau cunoscute de sursele greceşti, în special de către Herodot. În plus, existau cu siguranţă, la Susa sau la Babilon, hărţi necesare funcţionarilor persani, pe care Alexandru le-a putut consulta. În fine, regele macedonean beneficiase de informaţiile oferite de aliaţii săi indieni înainte de cucerirea Indiei. Părăsind Bactra, capitala Bactriei, în vara anului 327, Alexandru ştia perfect la ce să se aştepte în ţinuturile Indusului. Nu mai încape îndoială că primul scop al lui Alexandru era de a reface, spre propriul profit, graniţele imperiului lui Darius I şi de a fructifica, în urma acestei acţiuni, toate avantajele politice şi fiscale pe care le avusese marele Darius.

Pe de altă parte, Alexandru pregătea această expediţie de mai mulţi ani deja. În iarna 329/328, hanului choras-

mienilor, Pharasmanos, care se oferise să-l conducă într-o expediţie în Pontul Euxin, îi răspunse că la acea dată scopul său era India. Dar acest proiect era anterior intrării sale în satrapiile orientale, pe care Alexandru ştia că trebuie să le supună complet mai înainte de a porni spre est, căci altfel risca un dezastru în spatele frontului. Din primăvara anului 329, momentul fondării Alexandriei din Caucaz (Hindukuş), la nord de Kabul, anunţă clar voinţa sa de avea o bază propice pentru expediţia spre Punjab. În fine, un ultim indiciu se cuvine amintit: Nearchos, care conducea Lycia-Pamphylia din 334, se alătură, în 329/328 taberei militare din Bactria — acest ordin de a-şi părăsi satrapia data încă din 331 sau 330, dovadă că la acea dată Alexandru avea în vedere expediţia în Golful Persic.

În plus, se pare că, după bătălia cu regele indian Poros, Alexandru a dorit depăşirea frontierelor ahemenide, de vreme ce soldaţii, la râul Hydaspes (vara anului 326), refuză să-l urmeze dincolo de apă şi-l constrâng să înceapă imediat călătoria de întoarcere de-a lungul Indusului. Phegelas, un prinţ indian, dăduse regelui informaţii (destul de neliniştitoare) asupra regiunilor situate la răsărit de Hyphasis şi-l asigurase că un alt fluviu, Gangele, curgea dincolo de deşert. Potrivit autorilor antici, scopul lui Alexandru era de a atinge Gangele şi „oceanul exterior". Este greu de ştiut ce se poate înţelege prin aceasta. Unii istorici moderni (G. Radet, F. Schachermeyr) admit ca reale ambiţiile mondiale ale lui Alexandru, alţi istorici (A. Breloer, H. Shiwek) apreciază că, dimpotrivă, de mai mulţi ani singurul scop al regelui era să coboare pe Indus şi apoi să se întoarcă prin Golful Persic, şi, prin urmare, descrierile antice despre revolta soldaţilor din preajma râului Hyphasis au

[58] A se vedea F. L. Holt, *The Hyphasis' Mutiny: A source study*, în „The Ancient world", 5, (1982), pp. 33–59. (n.tr.)

menirea intenţionată de a accentua atmosfera dramatică ce înconjura persoana lui Alexandru. Dar acţiunile sediţioniste ale trupelor nu pot fi puse la îndoială[58]. De altfel, cele două obiective nu sunt contradictorii: dacă este adevărat că Alexandru nutrea grandioase proiecte comerciale, expediţia spre Gange i-ar fi permis cucerirea bazelor comerciale indiene; la fel şi în 323, dacă este adevărat că se pregătea să pună mâna pe porturile arabe ale Golfului Persic, atunci ar fi controlat, în acest fel, toate rutele comerciale maritime, din amonte în aval.

Totul aduce, deci, spre admiterea realităţii ambiţiilor ahemenide ale lui Alexandru şi spre aprecierea că, încă din 334, el se gândea, în cazul existenţei unor condiţii favorabile, să organizeze sub dominaţia sa India şi Golful Persic şi că la această dată avea o idee precisă despre dimensiunile lumii pe care se pregătea s-o cucerească. Nu cumva faptul însuşi că această lume fusese deja cucerită de ahemenizi este explicaţia perspicacităţii sale?

VI. Problema „ultimelor planuri"

Mai mulţi autori antici (Quintus Curtius, Arrianus, Plutarh, Diodor) afirmă că în anul 323 Alexandru nutrea cucerirea bazinului occidental al Mediteranei. Potrivit lui Diodor (XVIII; 4, 1.6), după moartea regelui, a fost descoperit în planurile sale (*hypomnemata*) ceea ce Perdicas, personajul forte al succesiunii, prezintă armatei (care refuză să ducă la îndeplinire): „Fusese propusă construirea a o mie de nave de război, mai mari decât trierele, în Fenicia, Siria, Cilicia şi Cipru, pentru campania împotriva cartaginezilor şi a celorlalte popoare care trăiau de-a lungul coastei Libiei şi a Iberiei şi în regiunea de coastă vecină până în Sicilia. De asemenea, se propunea

şi construcţia unui drum de-a lungul Libiei până la Coloanele lui Hercule şi, pentru nevoile unei atât de mari expediţii, se plănuia şi construirea de porturi şi de arsenaluri în locuri judicios alese. Totodată, urmau a fi ridicate şase temple mari şi costisitoare, fiecare cu câte 1500 de talanţi şi, în sfârşit, trebuiau înfiinţate cetăţi şi transportată populaţia din Asia în Europa şi din Europa în Asia, astfel încât să se nască un spirit de comuniune (*homonoia*) şi relaţii de prietenie prin intermediul căsătoriilor şi, deci, al legăturilor de familie".

Puţine texte au suscitat un atât de mare număr de comentarii opuse. O primă categorie de istorici (în special F. Schachermeyr) consideră textul lui Diodor ca perfect credibil. O a doua categorie (W. W. Tarn, R. Andreotti, E. Badian etc.), din motive diferite, îl consideră ca instrument al propagandei ulterioare. Se subliniază de anumiţi analişti (R. Andreotti) că în 323 circumstanţele istorice nu erau deloc prielnice unui astfel de proiect: Alexandru avea puţini bani şi trupe restrânse, trebuia să facă faţă revoltelor. De asemenea, unele aspecte ale „ultimelor planuri" sunt apreciate (mai ales de W. W. Tarn) ca neraţionale. Textul lui Diodor este, în opinia acestor ultimi istorici, plin de anacronisme — cu deosebire pasajul referitor la Roma, prezentată ca un pericol pentru Alexandru în 323.

Problema conţinută de această tradiţie istorică este una complicată, fiind dificil, dacă nu imposibil, de soluţionat. Aparenta coerenţă a planurilor atribuite lui Alexandru nu este, poate, decât una artificială. Ea se sprijină, de fapt, în bună măsură, pe relaţia stabilită între expediţia de circumnavigare a Arabiei până în Egipt şi proiectul unui război purtat până în Mediterana Occidentală. Chiar prima parte a planului este pusă sub semnul întrebării, aşa cum o arată, de altfel, descrierea foarte rezervată a lui Arrianus: „Unii scriu că Alexandru intenţiona să înconjoare aproape toată

Arabia, Numidia şi Libia[59]." Nu se poate pune la îndoială că Alexandru încredinţează, în 324, generalilor săi efectuarea acestui drum maritim, dar nu este mai puţin demn de reţinut că toţi au eşuat, ceea ce se poate lesne explica, datorită deosebitelor dificultăţi tehnice. În legătură cu acestea, nimic nu îndreptăţeşte afirmaţia că Alexandru putea să preia, pur şi simplu, tradiţia ahemenidă: în pofida unei declaraţii a lui Darius I pe o stelă a canalului pe care îl redeschisese între Nil şi Marea Roşie (către 500–490), n-a existat niciodată o linie de comunicaţie directă şi regulată între Marea Roşie şi Golful Persic în epoca de dominaţie persană. În 324/323, obiectivul principal al lui Alexandru era mai degrabă să supună coasta arabă a acestui golf, aşa cum Nearchos o făcuse pe coasta persană a golfului (*p. 103–104*); în mod cert, nu avea nici o dorinţă de a-şi risca inutil forţele într-o acţiune imposibilă. Chiar dacă aceste observaţii nu pot să nege total planurile occidentale ale lui Alexandru, ele atrag atenţia, cel puţin, că stadiul documentării în această direcţie invită la cea mai mare prudenţă[60].

[59] Arrianus, VII, 1, 2. (n.a.)

[60] Pentru toate acestea se va vedea J.-F. Salles, *La circumnavigation de l'Arabie dans l'Antiquité Classique*, în „L'Arabie et ses mers bordières" („Travaux de la Maison de l"Orient", 16), Lyon, 1988, pp. 75–102; id. *Les Achéménides et le golfe arabo-persique*, în *„Achaemenid History"*, (ed. H. Sancisi-Weerdenburg şi A. Kuhrt), IV, Leiden, 1990, pp. 11–130 ; despre canalul lui Darius I, cf. Ch. Tuplin, *Darius' Suez canal and the Persian imperialism*, în „Achaemenid History", (ed. H. Sancisi-Weerdenburg şi A. Kuhrt) VI, Leiden, 1991, pp. 237–283. (n.a.)

Capitolul al III-lea

REZISTENŢELE LA CUCERIRE

Nici ritmul constant al înaintării lui Alexandru în Asia, nici succesul său final nu trebuie să ne facă să credem că acţiunea sa a putut fi purtată în mod armonios, fără oprelişti. Dimpotrivă, el se izbeşte de o rezistenţă prelungită din partea lui Darius şi a armatelor ahemenide (334–330). Această rezistenţă prezenta un pericol cu atât mai mare cu cât risca să se armonizeze cu revolta din Grecia europeană (333–331). Cei trei ani care au urmat morţii lui Darius (330–327) găsesc armata macedoneană ameninţată cu înfrângerea în Bactria şi Sogdiana şi, în paralel, în interiorul armatei se naşte o opoziţie care îl determină pe Alexandru să-şi oprească expediţia pe râul Hyphasis (vara anului 326).

I. Rezistenţa opusă de Darius (334–330)

1. Forţele puse în joc. A subestima capacităţile de rezistenţă ale Imperiului persan şi valoarea conducătorului acestuia ar fi o perspectivă eronată. În 334, raportul numeric al forţelor este clar în favoarea perşilor. În faţa a treizeci de mii de infanterişti şi a cinci mii de cavaleri ai lui Alexandru, Imperiul ahemenid poate mobiliza mulţimi nenumărate, în sensul strict al termenului. Autorii antici măresc după bunul plac cifrele: Diodor vorbeşte chiar de cinci sute de mii de soldaţi, pe care Darius îi conduce la Issos. Aceste cifre sunt vădit exagerate, chiar mitice, s-ar

putea spune. Ar însemna că macedonenii sunt, de cele mai multe ori, inferiori numeric. Nelimitate sunt şi resursele financiare ale Marelui Rege, care dispunea de tezaure acumulate la Susa, Ecbatana, Persepolis şi Babilon. Contrar unei păreri vehiculate cu complezenţă de polemiştii greci ai secolului al IV-lea şi de istoriografii lui Alexandru, Imperiul persan nu intrase, în veacul al IV-lea, în faza sa de decadenţă. Chiar domnia lui Artaxerses al III-lea (359/358–338) se evidenţiază prin reluarea în stăpânire a unor teritorii — este cazul Egiptului, care scăpase dominaţiei persane la finele secolului al V-lea. Nu se poate decela nici o criză economică, nici o stare generalizată de nemulţumire. Marele Rege poate încă să conteze pe fidelitatea marilor familii nobiliare persane, ca şi pe colaborarea cu elitele locale. Diversele etape ale cuceririi macedonene demonstrează, de altfel, că marşul lui Alexandru este împiedicat de armatele regale şi, uneori, de rezistenţa locuitorilor şi a cetăţilor[61].

Este adevărat, însă, că armata macedoneană condusă de Alexandru dispune de o superioritate tehnică şi de manevră de necontestat. Urmaşul lui Filip al II-lea moştenise de la tatăl său o armată bine instruită pentru bătăliile organizate. Alexandru, la rândul său, este un tactician fără pereche, caracterizat mai ales prin capacitatea de adaptare la situaţii neobişnuite — dacă alegea să-şi conserve dispozitivul, pus la punct de tatăl său şi cunoscut sub numele de „front oblic", ştia, de asemenea, la nevoie, să modifice dispunerea trupelor. În faţa armatei regale a lui Darius, a cărei mobilizare nu era efectuată decât atunci când era necesar, armata macedoneană

[61] Pentru situaţia Imperiului ahemenid, cf. P. Briand, *De Cyrus à Alexandre*, Paris, 1996, cap. 16–18. (n.a.)

dobândeşte reflexele unei armate cvasi-profesionale. Cu toate acestea, armatele ahemenide nu sunt simpli „tigri de hârtie." În plus, Darius dispune, în 334, de o superioritate navală care-i asigură, în principiu, controlul Mării Egee.

2. Fragilitatea şi riscurile poziţiei strategice lui Alexandru. Simpla comparaţie a efectivelor combatante şi a metodelor de luptă nu permite, însă, înţelegerea evoluţiei operaţiunilor. Din punct de vedere strategic, este important de subliniat că în mai 334 poziţia lui Alexandru este extrem de precară şi riscantă. El are nevoie, din cel puţin două considerente, de victorii imediate. Cercetările numismatice recente au dovedit corectitudinea estimărilor avansate de autorii antici în legătură cu rezervele de metal ale lui Alexandru: în 334, se estimează că mai dispunea de rezerve pentru circa trei luni[62]. De aceea cucerirea Sardesului, petrecută câteva săptămâni după Granicos, devenise foarte importantă. Alexandru acaparează, astfel, tezaurul satrapiei. Totodată, el realizează că un eşec ar fi constituit încurajarea fenomenului „revanşardist" în cetăţile greceşti. Pentru a spune tot, Alexandru este condamnat la victorie, neputând să-şi permită nici un pas greşit.

Ultimul atu obiectiv al lui Darius este faptul că, pe măsură ce pătrundea în teritoriile ahemenide, fără a pune capăt opoziţiei persane, Alexandru înţelegea tot mai

[62] Vezi F. Rebuffat, *Alexandre le Grand et les problèmes finaciares au début de son règne*, Rev. Num., 25 (1983), pp.43–52 şi M. Price, *The coinage in the name of Alexander the Great and Philipp Arrhidaeus*, Zurich-Londra, 1991, pp. 25–27 ; pentru problema aprovizionării cu alimente cf. D. Engels, *Alexander the Great and the logistics of the Macedonian army*, Univ. of California Press, 1978 (a se utiliza cu multă precauţie). (n.a.)

limpede deterioarea situaţiei sale strategice. Armata macedoneană, „o insulă mişcătoare într-un teritoriu inamic" (E. Badian), era cât pe ce să fie distrusă de două contraatacuri persane în spatele frontului — după bătălia de la Granicos (mai 334) şi cea de la Issos (noiembrie 333).

Bătălia de la Granicos, pe cât de importantă a fost (Alexandru nu fusese respins dincolo de ţinutul asiatic) nu a permis, totuşi, regelui macedonean să spere în supunerea fără dificultate a Asiei Mici. O mare parte a armatei persane reuşise să părăsească câmpul de luptă şi să se replieze la Milet, unde Memnon preluase conducerea rezistenţei şi, apoi, după căderea Miletului, aceeaşi armată reuşise să se reorganizeze în jurul Halicarnasului. În interiorul acestor trupe, voinţa de rezistenţă era mare, mai ales la nivelul mercenarilor greci, cărora conduita sălbatică a lui Alexandru după bătălie le spulberase toate pornirile de a părăsi tabăra lui Darius.

Memnon şi Orontobates aduc Halicarnasul în postura de a fi asediat. Misiunea pe care Darius le-a încredinţat-o era aceea de a organiza recucerirea litoralului şi a insulelor. Pentru Alexandru, căruia asediul Halicarnasului (vara anului 334) nu-i adusese câştig de cauză, situaţia devine primejdioasă. El însuşi alege confruntarea pe coastele mării; la Milet (iulie–august) ia decizia de a-şi concedia flota, compusă din contingente greceşti, care, considera regele macedonean, n-ar fi avut nici o şansă de a învinge flota feniciană superioară calitativ şi numericeşte (patru sute de nave contra a numai 160 de vase greceşti). Pe de altă parte, regele se temea de o revoltă a echipajelor greceşti în cazul unui deznodământ defavorabil lui. În fine, Alexandru nu dispunea de resursele financiare necesare pentru a întreţine o astfel de forţă navală — cel puţin aceasta este explicaţia pe care

Arrianus o dă pentru respectiva decizie, o decizie care continuă să ridice şi alte semne de întrebare. Oricum, Alexandru alege lupta *pe uscat* contra superiorităţii maritime persane, orânduindu-şi sub propria dominaţie teritoriile de unde Darius îşi recruta echipajele şi resursele pentru flotă — este vorba de coastele lycio-pamphyliene, ciliciene şi pamphyliene.

Dar alegerea unei asemenea strategii genera un mare risc — acela de a fi surprins între două focuri: Darius, care se mobiliza consistent, şi Memnon, care repurta succese considerabile în încercarea sa de recucerire a coastei anatoliene şi a cărui acţiune trezise speranţele (de altfel exagerate) grupurilor conducătoare din cetăţile greceşti, în care se aştepta o înfrângere macedoneană. În pofida importanţei pe care autorii antici o acordă morţii lui Memnon în faţa oraşului Mytilene din Insula Lesbos (vara anului 333), aceasta nu a modificat substanţial situaţia. Succesorii săi, Pharnabazos şi Autophradates, nu-şi precupeţesc eforturile, ba chiar sunt adepţii unei strategii cu mult mai ofensive decât cea a lui Memnon, cucerind numeroase insule, unde repun în drepturi dominaţia persană, aşa cum fusese ea stabilită de Artaxerxes al II-lea în 386[63].

Aşadar, la plecarea lui Alexandru din Gordion în Frigia, prin iulie 333, situaţia sa nu este deloc una sigură. Puţin înainte de Issos, conjugarea acţiunilor inamicilor lui este cât pe ce să se realizeze, deoarece Agis al III-lea al Spartei se pregătise să se alăture lui Pharnabazos şi lui

[63] Pentru operaţiile navale ale lui Memnon şi ale succesorilor săi (Pharnabazos şi Autophradates), vezi interpretarea lui S. Ruzicka, *War in the Aegean*, 333–331 BC, cu reconsiderările din *Phœnix*, 42/2 (1988), pp. 131–151, ca şi P. Briant, *De Cyrus à Alexandre*, Paris, 1996, cap. 18.1. (n.a.)

Autophradates la Siphos. Victoria de la Issos avea să-l salveze pe Alexandru de la un posibil dezastru şi să-i permită continuarea drumului spre cetăţile feniciene, în primul rând spre Tyr, care rămâneau, la acea dată, obiectivul principal. Cu toate acestea, a scrie, precum R. Cohen[64], că „niciodată un învingător nu s-a simţit mai în largul său şi mai liber în mişcări ca Alexandru după Issos" constituie o gravă contradicţie. Dimpotrivă, atunci începe una din cele mai critice perioade ale expediţiei (toamna anului 333–primăvara anului 332)[65].

Într-adevăr, după Issos, mii de cavaleri persani se retrag spre nord, sub conducerea unor şefi renumiţi. Acţionând în mod disciplinat, pornesc pe Calea Regală şi se instalează în regiunile unde rămân, *de facto*, în afara controlului macedonean — în Cappadocia şi Paphlagonia. Aici încep mobilizarea, reuşind, în curând, să comande forţe considerabile (sfârşitul anului 333–începutul anului 332). Emisiunile monetare de la Sinope cu numele lui Mithropastes, Orontobates şi Hydarnes trebuie, fără îndoială, asociate cu această activitate[66]. Scopul lor era de a recuceri toată Asia Mică de dincolo de Halys.

Or, la această dată, Darius începuse refacerea armatei sale în Babilonia, flota feniciană încă susţinea controlul mării, în Europa, Agis al Spartei, chiar dacă era izolat, se pregătea de revoltă, în timp ce regele macedonean era de multe luni imobilizat în faţa Tyrului, ai cărui locuitori plănuiau să reziste cât mai mult, pentru a oferi timpul necesar refacerii armatelor Marelui Rege. Alexandru nu

[64] R. Cohen, *Hist. Gén. Glotz*, IV-1, 1945, p. 74. (n.a.)

[65] Cf. lucrarea noastră despre *Antigonos Monophtalmos*, 1973, pp. 53–74. (n.a.)

[66] Vezi C. M. Harrison, *Persian names on coins of Northern Anatolia*, „Journ. Near-Eastern Stud.", 41 (1982), pp.181–194. (n.a.)

putea să ridice asediul fără teama pierderii tuturor şanselor de a-şi duce la bun sfârşit proiectul de cucerire a coastelor feniciene, de care depindea toată continuarea expediţiei sale. Situaţia lui Alexandru era, deci, delicată — risca să fie prins ca într-un cleşte.

În faţa unei situaţii atât de deosebite, Alexandru decide luarea de măsuri excepţionale: îi încredinţează lui Antigonos cel Chior, satrap în Frigia Mare, comandamentul tuturor armatelor reunite din Asia Mică. Războinic remarcabil, Antigonos reuşeşte, cu ajutorul altor satrapi (Kalas, Nearchos, Balakros), să zdrobească, în primăvara anului 332, contraatacul persan. Aceste victorii îi îmbunătăţesc situaţia lui Alexandru, chiar în momentul în care escadroane feniciene, cipriote şi ciliciene i se predau în faţa Tyrului. Căderea acestei cetăţi (vara anului 332) echivalează cu îndeplinirea programului de luptă stabilit cu un an înainte — distrugerea tuturor ajutoarelor maritime ale puterii ahemenide. Totuşi, războiul nu fusese încă terminat, în pofida veştii despre eşecul de la Issos şi a faptului că era istovit şi cu forţe slăbite, Pharnabazos îşi continuă activitatea până în toamna anului 332. Alexandru cucereşte cu greu cetatea Gazei, formidabil apărată de guvernatorul ei, Batis, în vreme ce Darius îşi adună şi-şi pregăteşte din nou forţele.

3. Darius şi perşii contra lui Alexandru. Trebuie oare, pentru a explica înfrângerea ahemenidă, să se insiste asupra inferiorităţii comandantului persan? Numeroşi istorici moderni (Ul. Wilken, H. Berve, W. W. Tarn, G. Radet etc.) aruncă responsabilitatea principală pe umerii lui Darius, considerat drept laş pe câmpul de bătălie şi incapabil în negocierile diplomatice. O astfel de

apreciere este propagată de sursele greceşti, care, îmbibate de un nemaipomenit complex de superioritate, folosesc în mod automat anumite clişee lingvistice când analizează realităţile persane: slăbiciune, lux, desfrâu, stare de beţie, laşitate. Grecii găsesc astfel o comodă justificare a cuceririlor. Este dezolantă constatarea că o bună parte a istoriografiei europene a preluat aceste teme pentru a creiona, pentru Alexandru, portretul „soldatului civilizaţiei"[67]. O altă versiune, provenită, de altfel, din cercurile ahemenide, reliefează contrariul, căci „dacă Darius a fost considerat demn să ocupe tronul aceasta s-a datorat faptului că-i întrecea pe toţi ceilalţi în vitejie", după ce învinsese un şef cadusian (Diodor, XVII, 6, 1–2; Iustin, X, 3, 3–6). Ambele variante, însă, trebuie regândite şi reanalizate în funcţie de războiul propagandistic care se manifesta cu furie atunci.

Darius nu este strategul stupid, pe care istoricii se complac să-l zugrăvească pornind de la bătălia de la Issos, unde ultimele sale manevre i-au închis, *până la urmă*, armata într-un spaţiu redus, între munţi, mare şi un curs de apă şi, astfel, i-a fost anihilat total avantajul numeric. Planul său iniţial pare foarte judicios — acela de a tăia în două armata macedoneană şi, după ce avea să-l înfrângă pe Alexandru în Cilicia, de a se întoarce spre sud, contra armatei comandate de Parmenion. Din nefericire pentru Darius, planul său eşuează în câteva ore, pentru că nu poate ajunge în câmpia Issosului înaintea lui Alexandru[68].

---

[67] Asupra bibliografiei privind această problemă, vezi P. Briand, *Rois, tributs et paysans*, Paris, 1982, pp. 281–301. (n.a.)

[68] Datorită documentaţiei insuficiente şi a contradicţiilor din surse, reconstituirea bătăliilor antice pune probleme aproape nerezolvabile. Dincolo de discuţiile care continuă pe marginea acestei probleme

Nu se uită deloc, în istoriografie, să se constate cu surprindere faptul că Darius nu a utilizat uimitoarea sa superioritate navală pentru a bara drumul armatei inamice prin Hellespont, şi că nu s-a grăbit, în fruntea armatei regale, să-l împingă pe Alexandru „în mare." Această inactivitate pare cu atât mai inexplicabilă cu cât Darius cunoştea toate mişcările armatei greco–macedonene Trebuie să se recunoască, în esenţă, că strania absenţă a flotei persane rămâne de neînţeles sau, cel puţin, că nici o explicaţie avansată până acum nu depăşeşte stadiul de ipoteză, fără o acoperire documentară. În ceea ce priveşte eventuala convocare a armatei regale, trebuie făcută sublinierea că, în tot cursul istoriei ahemenide, o astfel de măsură ţine de domeniul excepţiei. În 334, strategia lui Darius se leagă esenţial de propriul său statut şi de cel al sfătuitorilor lui, de expediţia lui Alexandru şi de şansele acestuia de reuşită. Din acest punct de vedere, perspectiva este, neîndoielnic, deformată de natura surselor de care dispunem. Izvoarele greceşti au, în mod firesc, tendinţa de a afirma sau de a lăsa să se înţeleagă că debarcarea lui Alexandru în Asia prezintă o importanţă considerabilă pentru statul persan. Or, dacă nimeni nu îndrăzneşte să nege că expansiunea macedoneană a „schimbat faţa istoriei", nu rămâne mai puţin probabil ca, în 334, Darius şi ai săi să fi considerat debarcarea drept o

(cf. Hammond, *Historia*, 41/1, 1992, pp. 395–406), o reevaluare globală a strategiei lui Darius, înainte de Gaugamela, tocmai a fost de curând exprimată, în mod decisiv, de P. Bernard, *Nouvelle contribution de l'épigraphie cunéiforme a l'histoire hellénistique. I La campagne de Gaugameles et l'entrée d'Alexandre à Babilone* (automne 331), „Bull. Corr. Hell.", 114 (1990), în special pp. 515–524 ; vezi şi C. Nylander, *Darius III, the coward king: points and contrapoints*, în *Alexander the Great. Reality and Myth*, Rome, 1993, p. 145–159. (n.a.)

nouă tentativă sortită eşecului. Nu era prima dată când o armată grecească pătrundea pe solul Asiei. Nici una, nici chiar cea a lui Parmenion, în campania din 336/5, nu constituise un real pericol pentru supravieţuirea Imperiului persan. Fatală eroare de apreciere? Nu este chiar sigur, decât dacă adoptăm un comod raţionament *post eventum,* care porneşte evident de la ceea ce statul major persan nu putea şti în 334.

În faţa armatei lui Alexandru, Darius adoptă, deci, măsuri obişnuite. El ordonă satrapului Frigiei Hellespontice, Arsites, să preia comanda contingentelor pe care i le vor aduce diverşi satrapi din Asia Mică şi să se opună armatei macedonene în Frigia. Autorii antici descriu ţinerea unui sfat de război, în care, potrivit spuselor lui Diodor şi Arrianus, doi strategi i se opun. Diodor, după obiceiul său, oferă un loc deosebit lui Memnon[69], care propune, după toate aparenţele, tactica pământului pustiit, căci ştia că lui Alexandru îi lipseau resursele în bani şi provizii. Arrianus precizează că:

„Arsites, însă, se pare să ar fi spus, în timpul sfatului căpeteniilor persane, să nu va admite mistuirea în flăcări nici măcar a unei singure case dintre cele ale supuşilor lui; perşii au fost de acord cu el, pentru că bănuiau, mai mult sau mai puţin, că Memnon, datorită onorurilor acordate de rege, dorea să întârzie cât mai mult bătălia[70]."

Luând partea lui Memnon, Diodor susţine că Arsites şi şefii persani resping propunerile lui Memnon „sub pretext că ele nu ar fi demne de mândria (*megalopsychia*)

[69] Asupra locului real al lui Memnon în timpul bătăliei de la Granicos, vezi W. J. McCoy, în *Amer. Jorn. Phil.*, 110 (1989), pp. 413–433. (n.a.)
[70] Arrianus, I, 12, 10. (n.a.)

persană." Începând cu Diodor, apare un mit al perşilor care, orbiţi de al lor „spirit cavaleresc", ar fi adoptat un plan, pe care Diodor nu se sfieşte să-l numească ruinător. În realitate, sfatul de război nu avea competenţa de a opta pentru o strategie sau alta — Arsites, ca şi ai săi colegi, primiseră de la Darius ordinul de a se opune lui Alexandru pe cale armată. Este adevărat, presupusa superioritate tactică a cavaleriei persane şi neta superioritate numerică puteau lăsa lui Arsites speranţa repurtării unei victorii.

În ceea ce priveşte panica atribuită lui Darius după primele succese macedonene, aceasta este indusă mai ales de tradiţia antică referitoare la „abandonurile sale teritoriale." Istoriografii lui Alexandru afirmă de fapt că, în trei (sau două) rânduri după Issos, Darius iniţiază discuţii diplomatice, pentru a recupera membrii familiei regale, făcuţi prizonieri după bătălie. Aceasta nu se poate nega. Dar aceiaşi autori adaugă faptul că, mai întâi pe când Alexandru se afla la Tyr (332), apoi când atinge Eufratul (vara anului 331), Marele Rege îi oferă mâna uneia dintre fiicele sale şi promite că-i va ceda o parte a teritoriilor imperiale, până la Halys (ambasada de la Tyr), apoi, până la Eufrat. Quintus Curtius afirmă, în plus, că aceste teritorii erau concedate cu titlu de dotă a prinţesei promise regelui macedonean. Această tradiţie este, însă, eminamente suspectă. Şi nu corespunde cu nimic deciziilor strategice şi activităţilor militare desfăşurate de Darius între Issos şi Gaugamela. Pe deasupra, Diodor însuşi ştia că, în timpul unui consiliu de război, Alexandru fabrică o falsă scrisoare de la Darius. Aceste „cedări teritoriale" trebuie considerate, în realitate, ca elemente ale propagandei macedonene. Darius a rămas decis să lupte până la capăt, chiar şi după Gaugamela, când, totuşi, sorţii de izbândă se

aplecau tot mai mult, într-o manieră neliniştitoare, în favoarea adversarului său[71].

II. Rezistenţa ascunsă şi revolta deschisă din Grecia

În acelaşi timp, Grecia nu rămânea inactivă. Câştigând Asia Mică, în mai 334, Alexandru era perfect conştient de pericol: îi cedase lui Antipatros misiunea de a supraveghea cetăţile greceşti şi, pentru asta, îi lăsase o armată de cincisprezece mii de infanterişti şi o mie cinci sute de cavaleri. Revolta deschisă avea să provină din Sparta, care nu aderase la Liga de la Corint şi care, din acest motiv, nu trimisese contingente în armata lui Alexandru. Agis al III-lea, rege al Spartei din 338, avea, aşadar, mână liberă de acţiune, pentru a-şi pregăti armata[72]. Obiectivul său era de a acţiona în colaborare cu Marele Rege. În 333, Agis se decide să se angajeze total de partea perşilor şi se deplasează la Siphos pentru a se întâlni cu conducătorii de flotă (navarhii) Autophradates şi Pharnabazos. Din nefericire pentru regele spartan, sosirea sa va coincide cu vestea înfrângerii lui Darius la Issos, a care îi va ruina şi ultimele speranţe într-o acţiune pe deplin concertată în Asia şi Europa.

În 331, izbucneşte o revoltă în Tracia — strategul Memnon decide, se pare, să se manifeste independent. Este, oare, această acţiune proiectată intenţionat să se

[71] Pentru toate aceste elemente, care tocmai au fost invocate, trimit la lucrarea noastră *De Cyrus à Alexandre*, cap, 18.1. (n.a.)

[72] Cf. E. Badian, Agis III, *Hermès*, XCV, 1967, pp. 170 sq.; de asemenea A. B. Bosworth, *Conquest and Empire*, Oxford, 1988, pp. 198–204. (n.a.)

coordoneze cu activitatea lui Agis? Nu se poate afirma cu certitudine. Oricum, Agis deschide ostilităţile chiar acum. Ocupat cu frontul trac, Antipatros îl trimite pe strategul Korranos în Peloponez, unde acesta este înfrânt şi ucis. Se poate imagina ce răsunet a putut avea prima înfrângere a unei armate macedonene:

„Lacedemonienii şi trupele de mercenari câştigaseră bătălia şi anihilaseră armata lui Korranos. Elenii se alăturaseră lor, ca şi toţi acheenii, cu excepţia Megalopolisului. Acesta din urmă fu asediat şi-n fiecare zi se aştepta căderea lui. Alexandru aproape că atinsese marginile lumii. Antipatros îşi aduna lent armata şi viitorul era incert[73]."

Alexandru urmăreşte cu nelinişte evenimentele din Peloponez şi ia măsuri contra lui Agis. În primăvara anului 331, la Tyr, pentru a felicita Atena şi a o încuraja în opţiunea sa neinterventionistă, regele macedonean eliberează mercenarii atenieni făcuţi prizonieri la Granicos. Puţin timp după aceasta, navarhul Amphoteros este trimis „să dea ajutor peloponesienilor care fuseseră încrezători în izbânda războiului contra perşilor şi care nu se supuseseră lacedemonienilor[74]." În sfârşit, înainte de a porni spre Eufrat, îi dă ordin lui Antipatros să cadă, pentru moment, la învoială cu Memnon şi să pornească împotriva lui Agis. Antipatros înrolează contingente oferite de membrii Ligii de la Corint în bătălia care are loc în 331, sub zidurile oraşului Megalopolis, unde spartanii sunt înfrânţi iar regele Agis îşi găseşte sfârşitul. Dar neliniştile lui Alexandru sunt departe de a fi spulberate, de aceea el continuă să-şi multiplice, de-a lungul a mai multor luni de zile, gesturile de bunăvoinţă

[73] Eschine, *Contre Ctésiphon*, 165. (n.a.)
[74] Arrianus, III, 6, 3. (n.a.)

faţă de grecii din Europa (sfârşitul anului 331–începutul anului 330). Fără a juca un rol determinant în economia confruntării, acţiunea lui Agis i-a provocat lui Alexandru nelinişti asupra soliditǎţii bazelor sale europene.

III. Gherilă şi teroare în satrapiile orientale (330–327)

Mult mai amplă a fost rezistenţa crâncenă din satrapiile orientale după moartea lui Darius. Aproape trei ani au fost necesari pentru a ocupa doar Bactria şi Sogdiana, conduse de Bessos şi, apoi, de Spitamenes.

1. Eşecul lui Bessos şi gherila lui Spitamenes. După ce deţinuse rolul major în conjuraţia contra lui Darius, Bessos recâştigă satrapia Bactria. Îi obligă pe locuitori să se ridice pentru „a-şi apăra libertatea" şi se proclamă rege sub numele de Artaxerxes. Poate conta pe ajutorul lui Satibarzanes, satrapul Ariei, pe care Alexandru îl menţinuse în funcţie. Satibarzanes atacă de două ori (în toamna anului 330) ariergarda macedoneană, ceea ce-l determină pe Alexandru să se abată din drumul său şi să pornească spre Aria. Aceste acţiuni de ariergardă îi întârzie înaintarea şi-i dau lui Bessos posibilitatea de a-şi definitiva pregătirile. Noul Artaxerxes se întâlneşte în Bactra cu Oxyarthes şi Spitamenes, aflaţi în fruntea unui puternic contingent militar sogdian care se alătură celor şapte mii de cavaleri recrutaţi de Bessos[75].

[75] Pentru aceste campanii vezi F. L. Holt, *Alexander the Great and Bactria. The Formation of a Greek frontier in Central Asia*, Leiden, 1988 şi studiile lui P. Bernard, *Journal des Savants*, 1982, pp. 125–130 şi *Studia Iranica*, 19/1 (1990), pp. 21–38. (n.a.)

Acesta din urmă plănuise să devasteze platoul bactrian înaintea lui Alexandru şi, apoi, să pornească împotriva armatei macedonene epuizate de lipsuri. Dar ofensiva pornită de Alexandru din Parapamissos, în primăvara anului 329, îl ia prin surprindere pe şeful bactrian, care se decide să se retragă dincolo de Oxos[76], incendiind vasele care i-ar fi permis traversarea fluviului. În acel moment este abandonat de cei şapte mii de cavaleri bactrieni, recrutaţi cu ajutorul prinţilor locali, care speraseră ca tactica „pământului pustiit" să-l determine pe Alexandru să pornească mai degrabă spre India decât spre Bactria. În afară de aceasta, armata macedoneană reuşise să treacă fluviul Oxos pe baloţi făcuţi din piele şi umpluţi cu paie. În aceste condiţii, Oxyarthes şi Spitamenes îl trădează pe Bessos şi-l predau lui Alexandru.

Dar capturarea lui Bessos nu rezolvă conflictul, căci Spitamenes se pune atunci în fruntea unei revolte şi mai periculoase. Spre deosebire de Bessos, care era oarecum închistat în concepţiile militare ahemenide (bătălii clasice susţinute pe teren), şeful sogdian înţelege perfect că trebuie să folosească împotriva lui Alexandru toate avantajele naturale şi umane din Sogdiana şi Bactria şi că armata macedoneană nu este pregătită nici pentru a dejuca ambuscadele, şi nici pentru a împiedica loviturile neaşteptate. În primul rând, rezistenţa numeroaselor oraşe şi locuri fortificate îl obligă pe Alexandru să ducă un epuizant război de asediu. La intrarea sa în Sogdiana, a trebuit să cucerească, cel mai adesea după sângeroase confruntări, şapte cetăţi, în afară de capitala Marakanda (Samarkand). Situaţia se prezintă, aşadar, diferit faţă de aceea din satrapiile occidentale, unde căderea capitalei

[76] Oxos — azi, fluviul Amu-Daria din Tadjikistan. (n.tr.)

unei satrapii simboliza supunerea respectivei satrapii. În al doilea rând, Sogdiana şi Bactria erau presărate cu sate fortificate şi cu fortificaţii naturale, ele însele centre de putere ale micilor şefi locali[77]. Chiar de la începutul campaniei în Sogdiana (329), soldaţii macedoneni plecaţi în căutare de nutreţ sunt surprinşi de 20 sau 30 de mii de „partizani", înarmaţi cu praştii şi arcuri, care se vor retrage cu prizonierii lor „pe o colină abruptă, care părea inaccesibilă" (Arrianus). Este nevoie de un asediu în toată regula, în cursul căruia Alexandru este grav rănit. Mai multe astfel de stânci din Sogdiana trebuiră luate cu asalt: soţia şi fiica prinţului Oxyarthes îşi găsiseră refugiul pe Stânca Sogdienilor[78]. Siguri că vor putea rezista, apărătorii nu ezită să-l sfideze pe Alexandru, sfătuindu-l să-şi găsească „soldaţi înaripaţi care să cucerească pentru el aceste poziţii" (Arrianus, IV, 18, 6).

Împotriva armatei macedonene, epuizată de oboseală şi obligată să cucerească şi să apere numeroase puncte fortificate, Spitamenes adoptă tactica hărţuirii şi loviturile surprinzătoare, dispărând la sosirea inamicului şi reapărând acolo unde nimeni nu se aştepta. Astfel, în 329, în timp ce Alexandru mărşăluia spre nord împotriva oraşelor din Sogdiana şi spre Iaxartes (azi Sâr-Daria), Spitamenes asediază fortăreaţa de la Marakanda, luată de curând de către Alexandru, după care îşi ridică tabăra în momentul în care află de sosirea unei trupe în ajutorul asediaţilor. Aceeaşi tactică o reia, câteva săptămâni mai târziu, în faţa lui Alexandru. Contra unui inamic atât de derutant, regele macedonean încearcă să îmbunătăţească mobilitatea

[77] Vezi P. Briant, *L'Asie centrale et les royaumes proche-orientaux au premier millénaire*, Paris, 1984, pp. 81–88. (n.a.)

[78] Stânca Sogdienilor, numită şi Piatra din Sogdiana — cetate a satrapiei Bactria, neidentificată pe teren. (n.tr.)

trupelor sale, divizându-le în mai multe corpuri şi trimiţând contingente însărcinate cu urmărirea lui Spitamenes, acolo unde prezenţa acestuia era semnalată. Dar şeful sogdian îi înrolase pe sciţi, pe care înaintarea lui Alexandru spre nord şi fondarea unei cetăţi cu numele său pe apa Iaxartes (Sâr-Daria), îi neliniştiseră. Or, „caii lor transportă fiecare câte doi oameni complet înarmaţi, care descalecă pe rând şi pe neaşteptate şi răstoarnă tot aranjamentul de luptă al cavaleriei" (Quintus Curtius, VII, 7, 32–3); aşa este anihilat un corp de armată macedonean în 328. Doar treptat soldaţii macedoneni se vor adapta la acest tip de luptă — gherila — şi, cu timpul, Alexandru îşi va recruta cavaleria pe plan local, profitând de alianţele aflate în curs de stabilire cu nobilii bactrieni şi sogdieni.

Colaborarea cu sciţii este, însă, una fragilă şi ambiguă, aşa cum reiese din reflecţiile lui Arrianus (IV, 17, 4–6):

„Sciţii sunt într-o mare sărăcie şi, prin urmare, cum n-au de apărat nici cetăţi, nici aşezări stabile şi nu se tem nici pentru fiinţele ce le sunt dragi, sunt uşor de convins să ia parte la orice război care li se oferă."

Dincolo de această ultimă descriere stereotipă a nomadului[79], ar fi mai bine să se înţeleagă că în realitate nu toate popoarele stepei se ridicaseră împotriva lui Alexandru. Rezistenţa saciilor[80] de dincolo de Sâr-Daria (Iaxartes) nu a durat, căci pacea a fost încheiată în 329. Singurii care au rămas alături de Spitamenes au fost câteva contingente — reduse numeric — ale dahilor[81] şi

[79] Cf. P. Briant, *Etat et pasteurs au Moyen-Orient ancien*, 1982, pp. 9–56. (n.a.)

[80] Populaţie scitică din Bactria. (n.tr.)

[81] Ramură asiatică a sciţilor, care trăiau în SE Mării Caspice. (n.tr.)

masageţilor. În timp ce trupele sogdiene şi bactriene trec de partea lui Alexandru, masageţii îl masacrează pe Spiatmenes, crezând că, astfel, „îl vor convinge pe regele macedonean să nu mai pornească împotriva lor[82]." Dacă se adaugă faptul că nobilii bactrieni şi sogdieni îşi arătară supunerea lor în număr din ce în ce mai mare, se pot postula serioase rezerve asupra caracterului „naţional" care, în mod, obişnuit se asociază acestei revolte. În loc de o revoltă, s-ar putea mai degrabă vorbi de mai multe revolte, de amploare şi de durată, şi cu obiective diferite. Dacă ar fi existat în mod obiectiv bazele unei colaborări durabile între sogdieni şi bactrieni, între şefii sogdieni şi cei sacii, între nobili şi populaţia de rând, atunci Bactria–Sogdiana ar fi fost pentru Alexandru ceea ce Spania a fost pentru Napoleon.

Pentru a înţelege perfect pericolul prin care macedonenii trec în anii 329–327, trebuie precizat deopotrivă că regele şi generalii săi au fost nevoiţi să se lupte pe mai multe fronturi deodată. Pentru a mărşălui spre Bessos în modul cel mai rapid posibil, Alexandru lăsase, de fapt, în urma sa satrapii de curând supuse, în mâinile unor satrapi a căror fidelitate era încă fragilă şi nesigură. Ba mai mult, marşul lui Alexandru spre sudul platoului iranian (Arachosia, Drangiana) permite lui Bessos — aflat atunci la Bactra (330–329) — să comunice direct cu satrapii din nord (Aria, Parthia, Media) şi să le trimită ajutoare şi comandanţi — chiar va numi un satrap în Parthia, în persoana lui Barzanes. Ajutat de Bessos, Satibarzanes se ridică în Aria, în două rânduri, împotriva macedonenilor. Alţi doi satrapi iranieni, Arsaces (succesorul lui Satibarzanes în

[82] Cf. P. Briant, *Etat et pasteurs au Moyen-Orient ancien*, 1982, pp. 226–234. (n.a.)

Aria) şi Oxydates, în Media, refuză să participe la luptele împotriva rebelilor, care se prelungesc până în 328, chiar dacă acestea se petrec după capturarea lui Bessos în Sogdiana (la jumătatea verii anului 329)[83].

2. Alexandru şi rebelii: teroare şi genocid. Eşecul final al lui Spitamenes se explică şi prin metodele de „pacificare" (!) adoptate de Alexandru. Deoarece dreptul grec al războiului recunoştea învingătorului deplina capacitate de a dispune de învinşi, mai ales după cucerirea unei cetăţi, trebuie remarcat că Alexandru se va folosi de acest „drept" într-o manieră sistematică, pentru a distruge rezistenţa morală şi militară a populaţiei. Războiul de asediu împotriva oraşelor din Sogdiana este purtat cu o brutalitate neobişnuită. La Gaza dă ordin „să se masacreze toţi tinerii (...) Cetatea fu distrusă, pentru ca soarta nefericită a acesteia să constituie un exemplu pentru alţii[84]." Cetatea Cyropolis este rasă de pe suprafaţa pământului. Coloanele mobile, pe care Alexandru le formează pentru îmbunătăţirea vitezei de intervenţie a armatei sale, par „coloane infernale." În cadrul represaliilor împotriva celor care anihilaseră un corp de armată macedoneană în 328, Alexandru „îşi împărţi trupele sale şi dădu ordin să se treacă prin foc şi sabie ţinuturile şi să se masacreze toţi tinerii (...), pentru ca toţi cei care trădaseră să sufere deopotrivă ororile războiului[85]." Scopul lui Alexandru este clar: să-l despartă pe Spitamenes de

[83] Aspect subliniat în mod just de A. B. Bosworth, *JHS*, 1981, pp. 17–39. (n.a.)

[84] Quintus Curtius, VII, 6, 17. (n.a)

[85] Quintus Curtius, VII, 9, 22. (n.a.)

populaţia rurală , astfel ca şeful sogdian să devină „un peşte pe uscat". Rezultatele acestei terori nu se lasă aşteptate: în anul următor, la vestea sosirii macedonenilor, ţăranii vor masacra în satele lor pe soldaţii lui Spitamenes, care crezuseră că pot campa în ele.

Aşadar, suntem departe de atitudinea „cavalerească" pe care autorii antici, care mai de care, i-o împrumută lui Alexandru pe timpul campaniei împotriva lui Darius. Condiţiile se schimbaseră, regele macedonean devenise din ce în ce mai iritat de întârzierea plecării spre India, întârziere provocată de aceste rebeliuni. Înţelesese, totuşi, că ferocitatea războiului şi insecuritatea poziţiei lor nu vor lăsa nealterat moralul armatei sale — în fine, nu este vorba de un război clasic, împotriva unui adversar ştiut şi legal, ci contra unor bande dispersate, pe care Quintus Curtius le califică în mod simptomatic drept „briganzi" (*latrones*). Nu se pune problema ajungerii la un acord diplomatic, ci a unei capitulări necondiţionate, chiar dacă aceasta echivala cu exterminarea „rebelilor".

La plecarea sa spre India, Alexandru ştie destul de bine că supunerea acestor două satrapii rămăsese destul de precară. De aceea dublează masacrul cu luarea de ostateci:

„Pentru a evita revoltele în spatele frontului, care i-ar fi împiedicat proiectele, Alexandru luă din toate provinciile 30 de mii de tineri care trebuiau să i se prezinte înarmaţi. Aceştia urmau să-i servească deopotrivă ca soldaţi şi ca ostateci[86]."

Alexandru aplică aceleaşi metode în India, unde, după bătălia purtată împotriva lui Poros, se confruntă din nou cu

[86] Quintus Curtius, VIII, 5, 1. (n.a.)

revolte ale populaţiei. Campania împotriva malliilor[87] (326) este un adevărat război de exterminare: într-unul din locurile fortificate 2000 de oameni sunt trecuţi prin sabie în timp ce coloana mobilă a lui Perdicas masacra supravieţuitorii. Toată această campanie echivalează cu un veritabil genocid, aşa încât Arrianus vorbeşte de „un satrap[88] peste malliii supravieţuitori" (Arrianus VI, 14, 3) numit de Alexandru. Acelaşi tratament este aplicat Gedrosiei:

„Ptolemaios primi ordinul de a pustii litoralul şi Leonnatos — interiorul ţării. Alexandru însuşi devasta văile şi munţii. Astfel, simultan, un vast teritoriu fu trecut prin foc, cunoscând jafuri şi masacre. Soldaţii putură, deci, să primească, într-un timp foarte scurt, o mare cantitate de pradă de război iar mii de barbari fură sugrumaţi. Înspăimântate de aceste execuţii sângeroase, populaţiile vecine veniră să recunoască autoritatea regelui[89]."

Totul arată, prin urmare, că Alexandru decide şi acţionează de o manieră sistematică pentru a elimina elitele politice şi militare vinovate sau bănuite de a fi antrenat la revoltă armată populaţia.

IV. Starea de nemulţumire şi opoziţia soldaţilor macedoneni (330–324)

Dificultatea poziţiei lui Alexandru, în această perioadă, este amplificată de opoziţia pe care armata macedoneană nu a încetat să o manifeste faţă de continuarea expediţiei. Atitudinea soldaţilor, în timpul devastării Persepolisului

[87] Mallii — populaţie autohtonă din India. (n.tr.)

[88] Este vorba de Philippos. (n.tr.)

[89] Diodor, XVII, 94. (n.a.)

(primăvara anului 330), constituie o primă dovadă a voinţei de întoarcere a macedonenilor:

„ceilalţi macedoneni, aflând vestea, alergau veseli cu torţele — ei socoteau că Alexandru, dând foc palatelor şi ruinându-le, îşi trăda dorul faţă de pământul său natal şi dorinţa de a nu se stabili printre barbari.[90]."

Câteva săptămâni mai târziu, soldaţii îşi vor arăta din nou oboseala, chiar în momentul în care Alexandru dorea să accelereze urmărirea fugarului Darius. Concedierea contingentelor greceşti dăduse mari speranţe armatei:

„Se răspândi vestea (chiar dacă nimic nu o autorizase) că regele, mulţumit de ceea ce realizase, decisese reîntoarcerea imediată în Macedonia. Soldaţii, ca netoţii, alergau pretutindeni pe la corturi, îşi pregăteau lucrurile pentru drum, se spunea că în toată tabăra fusese dat ordinul de ridicare a bagajelor. Unii îşi căutau tovarăşii de corturi, alţii încărcau carele[91]..."

După ce i-a convins pe ceilalţi generali să-i rămână fideli, Alexandru convoacă adunarea armatei, unde ţine un lung discurs, în care insistă asupra fragilităţii cuceririlor deja realizate. Aparent, argumentele i-au convins pe soldaţi care, potrivit mărturiei autorilor antici, îi cer ei înşişi lui Alexandru „să-i conducă unde dorea în lume." Dar această răsturnare de situaţie nu poate să ascundă ceea ce era neliniştitor în această primă acţiune opoziţionistă. „Faptul de a fi nevoit să ţină un astfel de discurs în plină adunare este el însuşi indiciul prăpastiei care se deschidea între Alexandru şi suita sa greco–macedoneană, şi care, apoi, se va adânci" (Ul. Wilken). Ferocitatea şi

[90] Plutarh, *Alexandru*, 38. (n.a.)

[91] Quintus Curtius, VI, 2, 15–16. (n.a.)

incertitudinea luptelor din Sogdiana şi Bactria vor contribui, cu siguranţă, la amplificarea rupturii între armată şi rege, în momentul în care, din raţiuni diverse, o parte a nobililor macedoneni manifestau propria lor opoziţie faţă de metodele de guvernare pe care Alexandru le adoptase. Această armată macedoneană, care din 334 plutise din victorie în victorie, se vedea sfidată de o mână de „briganzi" nesemnificativi! Mai rău, pentru prima dată[92], o armată macedoneană fusese complet anihilată. Reacţia lui Alexandru, în momentul anunţării catastrofei, este extrem de semnificativă pentru ceea ce însemna starea de demoralizare profundă a armatei: „[Alexandru] a dorit să ascundă dezastrul şi a interzis sub pedeapsa capitală divulgarea adevărului[93]."

Criza finală survine în 326, în India, pe râul Hyphasis. În momentul în care li se aduce la cunoştinţă dorinţa regelui de a continua expediţia spre Gange, soldaţii refuză să-l urmeze. Discursul pe care îl ţine Alexandru în faţa lor rămâne fără efect: soldaţii adoptă o atitudine silenţioasă sinonimă cu dezaprobarea. Retragerea regelui pentru câteva zile în cortul său nu va putea schimba situaţia. Alexandru este nevoit, în final, să cedeze şi să ordone retragerea, decizie care va provoca o adevărată explozie de bucurie în tabără. Cum o explică purtătorul de cuvânt al soldaţilor, Koinos, prima cauză a refuzului soldaţilor de a-l urma în continuarea expediţiei era totala epuizare fizică a tuturor. S-a putut calcula că în cei aproape 10 ani de cucerire, armata parcursese cca. 20 000 de kilometri. Din 330, Alexandru le impusese soldaţilor săi eforturi din ce în

[92] Episodul tăinuit de Alexandru se referă la înfrângerea trupelor conduse de Menedemus şi Hypsides de către Spitamenes. Pierderile macedonene se ridicau la 2000 de pedestraşi şi 300 de cavaleri. (n.tr.)
[93] Quintus Curtius, VII, 7, 39. (n.a.)

ce mari, în condiţii naturale din ce în ce mai ostile şi cu regimuri climatice tot mai contrastante. Urmărirea angajată împotriva lui Darius fusese, în sensul strict al termenului, o veritabilă cursă. Soldaţii trebuiseră să-l urmeze sau să piară. În timpul traversării Hindukuşului (329), oamenii fuseseră orbiţi de zăpadă şi suferiseră de foame. Răniţii şi cei rămaşi în urmă au fost abandonaţi pe marginea drumului. Autorii antici au oferit numeroase anecdote care dovedesc (ceea ce este de netăgăduit) că regele îşi impunea sieşi acelaşi efort ca şi soldaţilor săi, dar asta nu micşorează limitele pe care, în acest caz, le are puterea exemplului.

Oboseala şi demoralizarea soldaţilor se explică şi prin brutalitatea anumitor măsuri luate de Alexandru. Lupta angajată împotriva unora dintre apropiaţii săi (*p. 127–132*) a avut efecte dezastruoase asupra moralului trupelor. Este evident, în special, că incalificabilul asasinat al lui Parmenion la Ectabana, în 330, de către ucigaşii plătiţi de Alexandru, a revoltat soldaţii din garnizoană (Quintus Curtius, VII, 2, 29). Regele este nevoit să apeleze la un şiretlic josnic, pentru a-i împuţina pe răzvrătiţi:

„Alexandru înrolă într-o singură unitate, pe care o denumi „batalionul de indisciplinaţi", pe aceia care i s-au arătat ostili, aceia pe care moartea lui Parmenion îi indignase şi, în plus, aceia care, în scrisorile lor trimise în Macedonia transmiseseră lucruri contrare intereselor regale. El nu dorea ca francheţea deplasată a limbajului lor să corupă restul armatei" (Diodor, XVII, 80, 4).

Alţi autori scriu că regele angajase el însuşi militari care să scrie familiilor lor, poruncind în secret să i se aducă pachetele cu scrisori trimise de soldaţi. Adunând aceste personaje obstinente într-un regiment special „intenţia

regelui era de a-i condamna la moarte sau de a-i repartiza în colonii înfiinţate la marginea lumii" (Iustin, XII, 5, 8).

Pe de altă parte, macedonenii, mai ales cei mai în vârstă, erau nerăbdători să-şi revadă ţinuturile natale şi să se bucure în pace de prada de război acaparată în Asia. Dar călătoria de întoarcere, începând cu campania din India, se va desfăşura pe fondul unei neînţelegeri fundamentale. Soldaţii fuseseră convinşi că se reîntorceau în Macedonia definitiv, în frunte cu regele. Dar nu aceasta era intenţia lui Alexandru. Şi astfel mânia se dovedi considerabilă, când soldaţii înţeleseră, la Opis (324), că „Alexandru dorea să stabilească pentru totdeauna centrul regatului său în Asia[94]." Nici un alt episod nu dă mai bine măsura diferenţei dintre atitudinea soldaţilor şi a regelui lor faţă de fenomenul cuceririi orientale. Primii părăsiseră doar cu reţinere orizonturile europene; Alexandru, dimpotrivă, chemându-i pe iranieni în serviciul său şi dorind să cucerească Arabia, se decisese deja să se instaleze definitiv în Asia. Se pare că, în ochii simplilor soldaţi, noile expediţii în care se pregătea să-i conducă păreau tot mai mult acţiuni *personale*, cu care ei, militarii, se simţeau tot mai puţin solidari. Această rezistenţă hotărâtă a armatei macedonene constituie, cu siguranţă, cel mai grav eşec al lui Alexandru.

[94] Quintus Rufus, X, 2, 12. Pentru atitudinea soldaţilor macedoneni, vezi P. Briant, *Rois, tributs et paysans*, Paris, 1982, pp. 73–81. (n.a.)

Capitolul al IV-lea

ADMINISTRAREA, APĂRAREA ŞI EXPLOATAREA TERITORIILOR CUCERITE

I. Diferitele grade de autoritate regală

În principiu, toate teritoriile cucerite depind, în virtutea „dreptului lăncii", direct de rege şi de administraţia sa. Dar în spatele acestui principiu al suveranităţii totale şi universale, la care face apel, în nenumărate rânduri Alexandru, se ascunde în realitate o mare diversitate de statute şi de situaţii. Înaintarea lui Alexandru fusese de fapt una rapidă, mai ales în anumite regiuni. El nu avusese vreme să supună Imperiul ahemenid nici total, nici pretutindeni. Rezultatul fusese menţionarea unor situaţii regionale diferite, moştenite de la Imperiul ahemenid, care permisese el însuşi existenţa unor autonomii locale. Formula „dinaşti, regi, cetăţi, popoare", care subliniază consistent diversitatea imperiului lui Darius, se poate aplica, într-o foarte mare măsură, şi imperiului lui Alexandru. Sintetic spus, printre diferitele grade de supunere, se vor distinge, aşadar, regiunile administrate direct de satrapii regali şi regiunile administrate prin „guvernare indirectă", în cadrul cărora cazul cetăţilor greceşti va fi tratat separat.

1. Administraţia satrapică. Ar fi redundantă trecerea în revistă a celor aproximativ douăzeci de satrapii care formează, prin 325, Imperiul persan. Cu mult mai profitabilă este încercarea de a decela principiile care l-au

călăuzit pe Alexandru în punerea în practică a administrării acestui teritoriu[95]. Este evident faptul că, încă de la început, el a conservat toate structurile administrative ahemenide, în special satrapiile, ale căror graniţe, cu câteva excepţii, n-au fost modificate. Ar fi tentant să se admită că regele, învăţând lecţia neplăcutelor revolte ale satrapiilor persane din secolul al IV-lea, a căutat să diminueze puterea propriilor satrapi, prin preocuparea majoră de a menţine unitatea imperiului în jurul persoanei sale. Dar, la acest nivel, faptele şi exemplele sunt contradictorii. Anumite decizii se înscriu în acest sens: se ştie, de pildă, că Alexandru a avut grijă să dividă satrapiile mult prea extinse — astfel, Siria a fost (poate) ruptă de Fenicia în 329[96]. Cu toate acestea, Alexandru se dovedeşte a fi un pragmatic, care ştie să facă faţă necesităţilor: se pare că cei doi nomarhi numiţi în 332/321 (dintre care un iranian, Doloaspis) — unul chiar va refuza postul — n-au fost investiţi decât cu puteri teoretice: Cleomenes a concentrat foarte repede toate puterile civile, fiind adevărat faptul că acest grec din Naucratis era un remarcabil strângător de impozite!

Pe de altă parte, Alexandru hotărăşte adesea să repartizeze între mai mulţi titulari atribuţiile satrapice. Astfel, în Egipt şi în satrapiile orientale (conduse de un satrap iranian) puterea militară a fost încredinţată unuia sau mai multor macedoneni. Totuşi, nimic nu ne permite să extindem aceste reguli la satrapiile occidentale. Aici,

---

[95] Vezi A. B. Bosworth, *Conquest and Empire*, Oxford, 1988, pp. 229–241. (n.a).

[96] Cf. discuţia lui A. B. Bosworth, *A historical commentary on Arrian's History of Alexander*, I, Oxford, 1980, pp. 224–225, dar semnificaţia termenului de Coele–Siria (Siria golaşă) continuă să ridice probleme de interpretare. (n.a.)

dimpotrivă — dacă exceptăm cazul foarte special al Cariei, unde, până în jurul anului 326, regina Ada (care-l adoptase pe Alexandru, în 334) fusese investită cu titlul de satrap (dar nu şi de comandant al trupelor) — există numeroase mărturii ale activităţii militare a satrapilor de-a lungul întregii perioade 334–323. Este de înţeles, de altfel, cum Alexandru, care face întotdeauna în aceste domenii dovada unui mare simţ practic, lasă puterile militare satrapilor (occidentali) despre care ştia că se confruntă cu revolte şi nesupuneri interne. Împărţirea puterilor în satrapiile orientale constituie o simplă măsură de prudenţă. În fine, satrapii lui Alexandru moştenesc puterile financiare de care dispuseseră satrapii ahemenizi[97], aşa cum o dovedeşte textul din *Economicele* lui Pseudo-Aristotel, sarcinile lor esenţiale fiind de a percepe diverse impozite satrapice.

Satrapii macedoneni vor dispune de puteri lărgite. Cum se poate concilia aceasta cu grija manifestă a regelui de a conserva o putere totală? Explicaţia esenţială este, fără îndoială, aceea că pentru Alexandru problema nu se punea în termeni juridici şi instituţionali. El ştia bine că, în contextul cuceririlor, o reorganizare a satrapiilor nu putea să fie o măsură capabilă, ea singură, să asigure o loialitate fără cusur a subordonaţilor săi. Imperiul lui Alexandru este un stat care se creează în permanenţă, este un stat cu graniţe fluctuante, în funcţie de deplasarea armatelor de cucerire. Acesta este aspectul important: mai mult decât existenţa (sau absenţa) structurilor intermediare de control, contează prezenţa (sau absenţa)

[97] Pentru această interpretare (contestată) vezi studiul nostru *D'Alexandre le Grand aux diadoques: le cas d'Eumene*, REA, LXXIV, 1972, pp. 34–49 (*Rois, tributs et paysans*, 1982, pp. 15–30). (n.a.)

persoanei regelui — care îndeamnă anumiţi satrapi la supunere sau revoltă. Uneltirile unora dintre satrapi, în perioada campaniei din India, sunt manifestările certe ale acestei stări de lucruri. La întoarcerea sa în Carmania, Alexandru ia măsuri foarte severe împotriva mai multor satrapi şi administratori, care se dedaseră cu nesăbuinţă la abuzuri în timpul serviciilor lor (delicte de tot felul, uzurparea funcţiilor etc.). Anumiţi istorici (F. Schachermeyr, E. Badian) vorbesc chiar de o veritabilă „epurare". Este semnificativ să se constate că reproşul esenţial pe care Alexandru îl face acestor personaje este „de a fi fost neîncrezătoare în slavarea sa (...) Într-adevăr, satrapii speraseră într-o prelungire a campaniei din India în care Alexandru să-şi piardă viaţa în faţa atâtor popoare duşmane[98]..." Totul se organizează în jurul persoanei regale. La plecarea sa spre India, Alexandru nu lăsase în locul său nici un viceregе, nici un „prim ministru" însărcinat cu supravegherea satrapilor sau cu pedepsirea greşelilor şi delictelor lor. El conduce statul cu ajutorul unui mic număr de oameni, dintre care numai unii poartă un anume titlu: grecul Eumenes din Cardia este mare cancelar, Hephaistion este cel mai bun prieten al regelui şi primeşte titlul ahemenid de *hiliarch*, Harpalos este însărcinat cu finanţele. Dar aceste titluri nu au ele însele un conţinut foarte precis, ci doar pe acela pe care regele doreşte să îl imprime într-un anumit moment. Funcţia civilă de mare cancelar nu-l împiedică pe Eumenes să ia parte la expediţiile militare. Alexandru preferă să încredinţeze misiuni temporare unor *somatophylakes* (gărzi de corp), în număr de aproximativ zece, care sunt legaţi de rege prin alianţe personale. În faţa situaţiei pe care o constată la

[98] Quintus Curtius, X, 1,7 şi Arrianus, VII, 4, 2. (n.a.)

reîntoarcerea sa din India, reacţia firească a lui Alexandru nu este de a promova o reformă administrativă, ci de a înlocui pe vinovaţi cu tovarăşi de-ai săi care se bucură de *încredere personală*. De aici încolo, se observă bine unde se găseşte fragilitatea întregii opere de cucerire: chiar în interiorul ţinuturilor administrate în mod direct, unitatea imperiului este un concept care ţine în totalitate, sau aproape în totalitate, de persoana regelui. Reacţia anumitor satrapi sau administratori (delaţiuni şi fuga trezorierului Harpalos în 325) în timpul absenţei regelui este de rău augur pentru ceea ce ar fi putut deveni imperiul după dispariţia cuceritorului lui.

2. Regiuni cu guvernare indirectă. Numeroase teritorii scapă controlului direct al administraţiei şi-şi păstrează o independenţă sau o autonomie de fapt sau de drept, fie că Alexandru a păstrat un statut împământenit sau recunoscut de ahemenizi, fie că insuficienta operă de cucerire a creat ficţiunea unui control de tip satrapic.

Înainte de toate, anumite regiuni au fost considerate satrapii fără a fi cucerite propriu-zis de către Alexandru. Este cazul *Cappadociei* şi *Armeniei*. Prima a fost supusă prin campania din 333, dar satrapul (iranian?) pe care îl numeşte Alexandru piere în timpul contraatacului persan din 333–332. În 332, Cappadocia scapă controlului macedonean şi este condusă de dinastul Ariarathos, care purcede la ample pregătiri militare. În ceea ce priveşte Armenia, Alexandru îl trimite aici pe satrapul iranian Mithrenes (vechiul comandant al fortăreţei Sardes), care nu şi-a putut înstăpâni niciodată controlul asupra acestui teritoriu, de vreme ce, în 316, vechiul satrap ahemenid este încă menţionat.

Alte ţinuturi, incluse teoretic într-o satrapie, rămân defapt sub comanda conducătorilor lor tradiţionali. Este cazul Paphlagoniei, care nu are altă obligaţie decât aceea de a furniza contingente militare, căci este exclusă de la plata tributului de către Alexandru, în 333. Este, de asemenea, cazul Bitiniei, care şi-a păstrat independenţa în ciuda atacurilor repetate ale satrapului Frigiei Hellespontice. Dacă se adaugă la aceasta faptul că micile cetăţi din Pisidia şi Isauria, din sudul Asiei Mici, căutau să-şi conserve sau să-şi recucerească independenţa, se constată că autoritatea satrapică era practic nulă într-o bună parte a Asiei Mici.

Alte regiuni sunt situate *de iure* în afara sferelor de influenţă ale satrapilor. Ciprul şi Cyrene nu fac parte din imperiu: primul îşi păstrează oraşele şi regii care, de altfel, stabilesc relaţii excelente cu Alexandru; Cyrene trimite, în 331, o ambasadă la urmaşul lui Filip, în timp ce acesta efectua călătoria în oaza Siwah, relaţiile fiind precizate în cadrul unui tratat de alianţă. Acestea explică de ce nici Ciprul, nici Cyrene nu sunt incluse în repartizările în satrapii din anii 323 şi 321. În Fenicia, cetăţile îşi păstrează regii lor şi instituţiile. Doar la Sidon Alexandru îl înlocuieşte pe regele filopersan Straton printr-un personaj mai comod, Abdalonymos, fără îndoială patronul artiştilor care vor executa *Sarcofagul lui Alexandru*. În plus, cetăţile feniciene trebuie să dea contribuţii şi să furnizeze contingente. Din anumite considerente, situaţia lor este analogă cu aceea a cetăţilor greceşti din Asia Mică.

Aşadar, statutele teritoriilor sunt variate, schimbătoare, câteodată ambigue. India este un exemplu tipic al acestei varietăţi de statute existente în interiorul aceluiaşi ţinut. Treptat, în timpul cuceririi, India este succesiv împărţită în trei satrapii; India Superioară (327), India de Mijloc (326)

şi India Inferioară (325), cel puţin până în 325, dată la care primele două satrapii vor fi reunite într-una singură[99]. Alexandru nu a făcut aici altceva decât să preia decupajul teritorial al ahemenizilor (a VII-a, a XV-a şi a XVII-a satrapie din jurul anului 450 î. Hr.). Dar în interiorul acestui cadru satrapic, un mare număr de prinţi locali rămân independenţi (Sisicottos, Acuphis[100] şi alţii). Situaţia regelui Taxiles (sau mai corect a lui Taxiles), al cărui teritoriu fusese la un moment dat inclus în satrapia Indiei de Mijloc este şi mai specială: după moartea satrapului Philippos[101] (324), Taxiles moşteneşte puterile satrapice, atribuţiile militare rămânând unui macedonean[102]. Taxiles este, aşadar, în egală măsură dinast şi satrap — aşa cum Ada fusese dinast şi satrap în Caria, între 334–circa 326. În fine, două regate rămân în afara satrapiilor; regatul lui Abisares[103] în Kaşmir şi al regelui Poros (învinsul bătăliei de pe râul Hydaspes): primul plăteşte un tribut satrapului Taxiles (India Superioară) iar în ceea ce-l priveşte pe cel de-al doilea, el se va bucura, în interiorul regatului său, de

---

[99] Pentru aceste satrapii, cf. A. B. Bosworth, *The Indian satrapies under Alexanderthe Great*, „Antichton", 17 (1983), pp. 37–46 şi K. W. Dobbins, *Alexander's Eastern satrapies*, „Persica", 11 (1984), pp. 73–108; de asemenea W. J. Vogelsang, *The rise and organisation of the Achaemenid Empire. The Eastern evidence*, Leiden, 1992, pp. 236–241. (n.a.)

[100] Acuphis — rege al Nysei, oraş antic în Pakistanul de azi, care-i mărturiseşte lui Alexandru că cetatea sa este o ctitorie de a lui Dionysos, reuşeşte să-şi păstreze regatul şi poziţia sa. (n.tr.)

[101] Philippos, satrap al celei de-a doua satrapii a Indiei, moare în 325, fiind înlocuit de Taxiles şi Eudamos. (n.tr.)

[102] Este vorba de Eudamos, comandant trac care primeşte comanda militară, dublându-l pe Taxiles. (n.tr.)

[103] Abisares — prinţ din India, aliat al lui Poros, după înfrângerea acestuia din urmă trece de partea lui Alexandru, recunoscând autoritatea macedoneană. (n.tr.)

rolul de a fi reprezentantul personal al lui Alexandru — într-o oarecare măsură era satrap, fără a purta însă acest titlu. Alexandru înţelesese bine, de altfel, că era preferabil să-i lase în teritorii pe şefii şi pe administratorii tradiţionali decât să-i impună pe macedoneni: este principiul de bază al aşa-numitei *indirect rule*[104].

3. Cazul cetăţilor greceşti. Printre cazurile de supunere ambiguă, se numără cu siguranţă acela al cetăţilor greceşti din Asia Mică, „eliberate" de Alexandru, şi al cetăţilor din Europa, în principiu „aliate" ale lui Alexandru în interiorul Ligii de la Corint. S-a văzut că, în timpul cuceririi, conduita lui Alexandru a îmbrăcat forme foarte diverse, în funcţie de atitudinea pe care cetăţile greceşti au adoptat-o faţă de el. Dar problema care se pune este de a şti dacă Alexandru, într-un moment sau altul, a optat pentru reguli cu aplicabilitate în toate cetăţile greceşti ale Asiei sau este vorba de reguli distincte pentru Asia şi Europa. Această problemă conţine ea însăşi mai multe aspecte: care erau raporturile cetăţilor cu satrapii? Au fost incluse în Liga de la Corint cetăţile din Asia? Cele două aspecte, trebuie spus, sunt incompatibile.

La întoarcerea sa din Egipt (primăvara anului 331), pe când se afla în cetatea Tyr, Alexandru ia decizia unei reforme administrativ–financiare[105]. Harpalos (care fugise înainte de bătălia de la Issos) este rechemat şi reinstalat în postul său de controlor al finanţelor. Paralel, Koiranos

---

[104] În textul original în engleză. (n.tr.)

[105] Pentru aceasta, v. E. Badian, *Alexander and the Greeks of Asia*, „Studies Ehrenberg", 1966, pp. 37–69 (aprecieri critice de W. Higgins, *Aspects of Alexander's imperial administration: some modern methods and view reviewed*, „Athen.", 31 (1981), pp.129–152). (n.a.)

este însărcinat cu strângerea impozitului (*phoros*) în Fenicia, iar Philoxenos primeşte o misiune similară în Asia Mică. Sarcina sa era de a strânge contribuţiile tuturor cetăţilor greceşti pentru continuarea „războiului de represalii", fiecare cetate neputând trimite izolat câţiva talanţi în trezoreria regală. Acelaşi regim se aplica şi cetăţilor feniciene, care nu erau sub jurisdicţia satrapului Siriei, ci trebuiau să-şi plătească tributul prin intermediul lui Koiranos. În acest fel, erau împăcate două exigenţe contradictorii: preocuparea de a respecta autonomia cetăţilor (a se înţelege aici, a cetăţilor feniciene), de vreme ce ele nu depindeau (sau nu mai depindeau) direct de satrap, pe de o parte, şi, pe de altă parte, necesitatea pentru rege şi administraţia sa de a supraveghea vărsarea şi dirijarea contribuţiei (*syntaxis*) sau a tributului (*phoros*). Această organizare va dura până în primăvara anului 330, dată la care contingentele greceşti sunt concediate şi trimise spre Grecia, unde, în paralel, Alexandru nu mai cere cetăţilor greceşti să-şi aducă „voluntara" lor contribuţie. Totuşi, Philoxenos păstrează dreptul de a interveni în cetăţile greceşti, dacă ordinea macedoneană ar fi fost ameninţată. Aşadar, de-a lungul întregii expediţii, libertatea teoretică a cetăţilor greceşti este limitată de o autoritate superioară.

Încă şi mai puţin clară este a doua problemă, aceea a apartenenţei sau non-apartenenţei cetăţilor greceşti din Asia Mică la Liga de la Corint[106]. Se pare că anumite insule (Chios, Lesbos) fac parte din această alianţă. Documentele existente nu permit însă decelarea clară a statutului

[106] Cf. A. Heisserer, *Alexander and the Greeks. The epigraphical evidence*, 1980 şi A. B. Bosworth, *Conquest and Empire*, Oxford, 1988, pp. 187–197 şi 250-258. (n.a.)

cetăţilor de pe coasta anatoliană. În orice caz, problema juridică nu are ponderea pe care, uzual, i-o asociază istoricii, dacă luăm în considerare faptul că atribuţiile şi puterile Ligii se depreciază rapid. La plecarea sa din Europa, Alexandru conferise strategului pentru Europa, Antipatros, puterea de a-l reprezenta în cadrul Ligii. Dar nu o vom vedea funcţionând decât în două rânduri pe parcursul expediţiei. În primul rând, în 332, un decret al lui Alexandru reglementează situaţia Insulei Chios, insulă care în anul 333 fusese reocupată de perşi şi, deci, repusă în mâinile oligarhilor. Printre clauzele acestui decret se înscrie cea privitoare la judecarea trădătorilor (oligarhilor) de către *Synedrion*-ul Ligii, în conformitate cu statutul acestuia. În al doilea rând, în 331, după victoria sa asupra lui Agis al III-lea, Antipatros lasă Ligii sarcina de a decide soarta Spartei. Se cuvin amintite limitele acestei intervenţii: în 332, documentul pentru Chios conţine, de asemenea clauze introduse personal de către Alexandru, printre care instalarea unei garnizoane în cetate. În 332, *Synedrion*-ul îi retrimite lui Alexandru sarcina deciziei asupra destinului cetăţii Sparta: luare de poziţie perfect coerentă, căci membrii acestui organism ştiau bine că, în ultimă instanţă, Liga nu constituia decât o comodă „curea de transmisie" pentru rege, care nu acţiona decât în conformitate cu propriile lui interese de moment.

Hotărârea luată de Alexandru în 324 dă măsura capacităţii sale de intervenţie în interiorul cetăţilor. La jocurile olimpice din acest an, trimisul său, Nicanor, citeşte o proclamaţie regală prin care cetăţile trebuiau să-şi recheme proscrişii. Această decizie se vădeşte a fi de o importanţă excepţională, căci proscrişii şi exilaţii se numărau cu miile în Grecia secolului al IV-lea. Reintegrarea lor punea probleme foarte delicate, în

special din punctul de vedere al bunurilor lor confiscate. De altfel, ordinul regal obliga pe atenieni să restituie samniţilor exilaţi loturile lor de pământ concedate cleruchilor (coloniştilor militari) atenieni, şi pe etolieni să restituie Acarnaniei Oiniadai. Are mai puţină importanţă dacă decretul regal era (sau nu) în acord formal cu vreunul din articolele pactului de la Corint. Într-adevăr, decretele de aplicare în fiecare cetate au fost elaborate în acord cu acest decret, acesta din urmă având putere de lege sau, mai exact, valoare constrângătoare pentru legislatorii cetăţilor. Este tot atât de inutil de subliniat aspectul legal al rescriptului regal prin care regele îl însărcina pe Antipatros să acţioneze în forţă în cetăţile recalcitrante.

Când Alexandru se pregătea să înceapă noile sale expediţii îndepărtate (în Arabia), obiectivul era de a asigura pacea internă a cetăţilor, dispunând „de mai mulţi partizani devotaţi în fiecare cetate pentru situaţii de revolte şi de ridicare la luptă" (Diodor). Pe acest plan, eşecul a fost total. Nemulţumirea a luat proporţii considerabile, mai ales în Atena, deja agitată după afacerea Harpalos[107]. Trebuie să se vadă aici una din explicaţiile principale ale violenţei şi caracterului relativ unanim al revoltei care va izbucni în Grecia imediat după moartea lui Alexandru, dar care era pregătită în taină la Atena de luni întregi de zile.

[107] Harpalos — şef al visteriei lui Alexandru; încă din 333, ca urmare a conduitei sale, este nevoit să fugă în Grecia dar, iertat de Alexandru, revine în 331 şi ocupă postul de şef financiar al satrapiilor Susiana, Persida, Babilonia şi Media, apoi pe acele de şef al visteriei imperiale. În urma abuzurilor sale, este nevoit să fugă din nou, în 324, spre Europa (Atena), dar dorinţa atenienilor de a-l extrăda îl determină să ia calea spre Creta, unde este asasinat. (n.tr)

II. Controlul teritoriilor şi supravegherea populaţiilor

1. „Pacificare" şi „menţinerea a ordinii". Cucerirea atâtor vaste teritorii a pus şi probleme de ordin politic. Operaţiile de „menţinere a ordinii" pe care le întreprind satrapii Asiei Mici sunt o dovadă în acest sens. Este cazul lui Kalas, satrapul Frigiei Mici, dispărut puţin înainte de 327 într-o luptă contra şefului bitinian Bas şi al colegului său din Cilicia, Balakros, care are aceeaşi soartă puţin înainte de 323, în timpul expediţiei împotriva oraşelor Isaura şi Laranda. Aceste două exemple demonstrează dificultăţile macedonenilor de a controla teritoriile şi populaţiile, *după* cucerirea lui Alexandru care, în special în Asia Mică, se mulţumise cu o supunere formală. Era nevoie de o dublă activitate: supunerea definitivă a regiunilor „rebele" şi apărarea cuceririlor deja realizate. Această însărcinare, s-a văzut, fusese conferită satrapilor în satrapiile occidentale, şefilor militari macedoneni din satrapiile orientale. În acest sens, fiecare satrap dispunea de o armată de ocupaţie compusă din macedoneni şi din mercenari greci, cel puţin până în 325, dată la care Alexandru consideră prudent să ordone satrapilor să concedieze mercenarii, pe care îi recrutaseră din propria lor iniţiativă. O parte a acestor trupe fuseseră cantonate în garnizoane situate fie în capitalele satrapice, fie, câteodată, în cetăţile greceşti. În plus, anumiţi satrapi (Antigonos în Frigia Mare, în special) fuseseră însărcinaţi cu protejarea marilor rute strategice, care trebuiau să rămână deschise pentru a permite întăririlor venite din Grecia şi Macedonia să pătrundă pe teatrul de operaţiuni.

2. Urbanizare şi controlul populaţiilor. În est, urbanizarea, fie sub forma cetăţilor propriu-zise, fie sub forma coloniilor militare, constituie un mijloc privilegiat pentru a asigura dominaţia macedonenă în regiunile atât de greu cucerite. De altfel, nu sunt amplasate la est de Tigru toate Alexandriile (cu excepţia Alexandriei din Egipt)? După o veche tradiţie, transmisă de Plutarh, Alexandru ar fi fondat 70 de cetăţi. Această cifră este cu siguranţă exagerată: mai întâi, pentru că un mare număr dintre aceste cetăţi sunt întemeiate, de fapt, de către succesorii lui Alexandru, apoi, pentru că autorii greci califică drept „cetăţi" (*poleis*) un anumit număr de garnizoane şi colonii militare, în sfârşit, şi, mai ales, pentru că trebuie să se ţină seama de faptul că urbanizarea constituie o idee călăuzitoare în sistemul ideologic vehiculat de către autorii antici, unanim preocupaţi în a-i asocia lui Alexandru imaginea unui mare „cuceritor–civilizator" (după exemplul lui Dionysos)[108]. După toate calculele, este mult mai probabil ca numărul cetăţilor fondate să se fi ridicat la circa douăzeci şi nu la şaptezeci[109]. Acestor ctitorii li se atribuie în mod obişnuit o triplă funcţie: apărarea militară, sedentarizarea nomazilor, funcţii economice — uneori aceste trei funcţii fiind reunite în aceeaşi cetate. În realitate, nu există dovada unei politici de sedentarizare concepută şi aplicată de macedoneni în Orientul Mijlociu[110]. De altfel, nu se poate pune deloc la îndoială faptul că *în timpul* cuceririi motivaţiile lui Alexandru au fost esenţial de ordin

---

[108] Vezi P. Briant, *„Brigandage", conquête et dissidence en Asie achéménide et hellénistique* în „Dialogues d'histoire ancienne", II, 1976, pp. 163–258 (pp.194–209). (n.a.)

[109] Cf. Cl. Préaux, *Les villes hellénistiques*, „Recueils Soc. J.-Bodin", VI, 1954, pp. 90–93. (n.a.)

[110] Vezi P. Briant, *Etats et pasteurs*, 1982, pp. 94–112. (n.a.)

militar, chiar dacă, datorită avantajelor lor strategice, anumite oraşe sunt destinate, chiar în viziunea lui Alexandru, să *devină* centre comerciale[111]. Două exemple merită, în mod particular, a fi citate.

— În timpul durei sale campanii din anul 330, din Aria, Drangiana şi Paropamissos, Alexandru fondează succesiv patru oraşe: Alexandria-Ariana (Herat), Alexandria din Drangiana (sau Prophtasia), Alexandria-Arachosia (Candahar) şi Alexandria Caucazului (Hindukuş). Această cvadruplă fondare, la o dată când Alexandru îşi pregătea deja campania din India, avea un scop strategic bine precizat: de a încadra masivele muntoase afgane şi de a menţine deschise principalele căi de comunicaţie. În special Alexandria Caucazului era bine plasată, deoarece aici se întretăiau trei rute, care flancau la nord-est trecătoarea Khâvak, la vest defileul Bâmiyân şi la sud-est trecătoarea Khaiber. Chiar dacă, până la urmă, respectivele atuuri aveau să transforme oraşul într-un mare centru comercial, nu acesta fusese scopul iniţial propus de Alexandru în 330/329: la această dată, fondase un oraş care trebuia să constituie o bază ideală de descindere armată spre Punjab.

— Grija de a apăra frontierele este cea care generează fondarea Alexandriei de pe Iaxartes (Sâr-Daria), simbolic denumită „Ultima" (*Eschata*). Motivele lui Alexandru sunt clar exprimate de Arrianus (IV, 1, 3–4):

„Alexandru hotărî să zidească o nouă cetate pe malul fluviului Tanais[112], căreia să-i dea propriul său nume. Amplasarea ei părea că permite o mare extindere a oraşului şi

[111] În legătură cu Alexandria din Egipt, vezi art. lui R. Cavenaile în *L'Antiquité Classique*, XLI, 1972, pp. 94–112. (n.a.)

[112] Tanais, azi fluviul Don. (n.tr.)

favorabilă pornirii unei expediţii către Scythia, precum şi apărarea regiunii contra incursiunilor barbarilor care locuiau dincolo de fluviu (...) În douăzeci de zile, oraşul fu înconjurat de un zid de protecţie."

Supravegherea Sogdianei şi a Bactriei este asigurată în plus de întemeierea altor zece oraşe. (Este posibil ca şi cetatea de la Ai-Khanum, descoperită de arheologii francezi, să fie una dintre ele[113]) Aceloraşi preocupări de luptă contra vecinilor arabi, le răspunde şi fondarea, în 324, a unei fortăreţe cu ieşire la Golful Persic. Alte întemeieri de oraşe fortificate sau alte instalări de garnizoane sunt cunoscute în India: cum sunt cele de la Alexandria-Acessines, Alexandria de la gurile râului Acessines[114], (unde preocupările comerciale sunt deopotrivă prezente), Alexandria din ţara sogdienilor indieni etc. De asemenea Alexandru fortifică reşedinţa regelui Musikanos, căci „poziţia lui părea foarte propice pentru a supraveghea populaţiile barbare stabilite în vecinătate." Totodată, Media este înconjurată de „cetăţi greceşti pentru a înspăimânta şi a ţine la respect pe barbarii vecini." (Polybios, X, 27): astfel, după campania contra cosseilor în iarna 324–323, regele „fondă oraşe remarcabile în locurile cele mai puternice ale ţinutului[115]."

[113] Ipoteză a lui P. Bernard în P. Bernard şi H. P. Francfort, *Etudes de géographie historique sur la plaine de Aï-Khanoum (Afganistan)*, Paris, 1978, pp. 3–15. (n.a.)

[114] Ambele pe malurile râului Acessines, cea de-a doua aflată la vărsarea acestui râu în Hyphasis. (n.tr.)

[115] Diodor, XVII, 111, 6 (ca şi la Polybios, este vorba despre fortăreţe şi garnizoane şi nu de cetăţi în sensul deplin al termenului. (n.a.)

III. Cucerire şi „dezvoltare economică"

Deşi se poate vedea destul de clar cum au fost administrate teritoriile şi controlate popoarele, ancheta devine mai greoaie când analiza se extinde asupra vieţii economice a imperiului, asupra raporturilor de producţie sau asupra statutului şi situaţiei producătorilor. Într-adevăr, istoriografii antici ai lui Alexandru nu au fost interesaţi de aceste probleme, fiind acum nevoiţi să extragem câteva informaţii răzleţe din textele care descriu cuceririle. Principala problemă care se pune este de a şti dacă Alexandru a conceput şi aplicat în mod real o politică sistematică şi coerentă de punere în valoare a teritoriilor cucerite, dacă a încercat să perfecţioneze sau să transforme structurile preexistente. În această privinţă, anumiţi autori moderni se complac în a-l prezenta pe Alexandru ca pe un „mare economist" (J. Kaerst, R. Cohen), sau ca un „economist distins" (Ul. Wilcken) acţionând în scopul deschiderii de noi rute, creând capacităţile de producţie agricolă, permiţând pătrunderea economiei monetare (identificată cu „progresul") în regiuni consacrate până atunci economiei naturale (sinonimă cu „stagnarea economică"), dând, aşadar, un impuls decisiv politicii de valorificare a teritoriilor şi de eliberare a populaţiilor ţărăneşti aservite... Această prezentare colonială a lui Alexandru urcă în bună parte până la Droysen însuşi[116], ea fiind considerată ca o dogmă de către istoricii şi geografii europeni dintre cele două războaie, nedispărând nici chiar în zilele noastre[117].

[116] În primul rând, *Histoire de l'hellénisme*, I, tr. fr. Paris, 1883, pp. 680–692. (n.a.)

[117] Vezi P. Briant, *Impérialismes antiques et idéologie coloniale dans la France contemporaine: Alexandre le Grand, modèle colonial (1979)*, „Rois, tributs et paysans", (1982), pp. 281–292,. (n.a.)

Studiul acestei probleme impune, deci, mai întâi, detaşarea de concepţiile economiei liberale ale secolelor al XIX-lea şi al XX-lea. De altfel, problema nu trebuie pusă doar la nivelul lui Alexandru, ci şi — atât cât se poate — la nivelul populaţiilor rurale asiatice, cărora li se poate asocia demersul interogativ privind semnificaţia concretă pentru ele a „punerii în valoare a teritoriilor" sau a „binefacerilor cuceririi".

1. Valorificare şi exploatare. Ceea ce rezultă din schematica documentaţie de care dispunem este imaginea unui Alexandru preocupat să exploreze spaţiul şi să înregistreze producţiile: grijă care nu este exclus să fie asociată cu influenţa lui Arsitotel, cu care păstrează legătura prin corespondenţă. Alexandru era însoţit de *bematistes*, însărcinaţi cu strângerea informaţiilor topografice înaintea bătăliilor şi cu consemnarea lor în scris. Se ştie, pe de altă parte, că Alexandru a trimis numeroase expediţii de descoperire sau de redescoperire: astfel este cea a lui Nearchos în Golful Persic, completată de călătoriile lui Archias de la Pella, a lui Androsthenes din Thasos şi a lui Hieron pe coasta arabă a aceluiaşi golf, în 323; sau expediţia lui Calisthenes (nepotul lui Aristotel) spre Nilul de Sus, în 331; de asemenea, călătoria plănuită, în 323, spre Marea Caspică. Toate sunt menite să aducă rapoarte regelui asupra populaţiilor şi producţiilor din ţinuturile descoperite. La fel, ambasadorului pe care îl trimite la sciţi, în 330, îi încredinţează misiunea de „a studia topografia ţinutului".

Alexandru doreşte, în paralel, cunoaşterea capacităţilor de producţie din ţările cucerite. Gorgos, „expert minier", îi întocmeşte un raport asupra considerabilelor resurse de

sare, aur şi argint din regatul indian al lui Sopeithes. Regele este deopotrivă interesat de floră şi faună: în 327, el trimite în Macedonia cele mai frumoase exemplare din imensele trupe de boi pe care le-a capturat de la aspii.

Dar acest din urmă exemplu, inclus de obicei la capitolul "valorificare", arată în mod precis ambiguitatea unei astfel de expresii, căci, în realitate, este vorba de un act de jaf individualizat doar în beneficiul Macedoniei. Ambiguitatea este proprie întregii atitudini a lui Alexandru în Asia. În timp ce Parmenion, la Persepolis (330), îl sfătuieşte pe Alexandru să nu distrugă ce-i aparţine, regele demonstrează perfect contradicţiile cuceririi, care se dorea una cu caracter definitiv. Nedispunând nici de stocuri de hrană, nici de serviciu de intendenţă, Alexandru trebuie să supravieţuiască de pe teren, cu alte cuvinte să fie dependent de resursele populaţiei rurale. Contribuţia financiară a Macedoniei şi aceea a celorlalte cetăţi greceşti fiind insuficiente pentru nevoile expediţiei, resursele se procură în primul rând din capturarea tezaurului ahemenid: 176 000 talanţi la Susa, Parsa şi Pasargade. Dar cheltuielile sunt, de asemenea, considerabile: 50 000 talanţi doar pentru *darurile* soldaţilor şi şefilor militari, la care se adaugă cheltuielile militare propriu-zise (solde, construirea unei flote în 324/323 etc.), astfel că, în 323, nu rămân (după Iustin) decât 50 000 de talanţi în visterie.

Veniturile „regulate" provin, ca şi în timpul ahemenizilor, din veniturile funciare. Regele dispune de „pământul regal" (condus direct de administratorii regali) şi de „pământul tributar" (asupra căruia sunt aplicate diverse prelevări). Ţăranii regali, aceia numiţi în epoca elenistică *laoi basilikoi*, depun în fiecare an surplusul lor către administraţia regală. Ei trebuie deopotrivă să presteze

diverse munci: cei 10 000 de *Assyrion andres*[118] sunt folosiţi, în 323, de satrapul Babiloniei pentru dragarea canalului de la Pollacopas, şi sunt cu siguranţă supuşi şi la corvezi. Este caracteristic faptul că, în opusculul pseudo-aristotelician intitulat *Economicele*, care descrie schematic regatul lui Alexandru (ca de altfel şi Imperiul ahemenid), sarcina esenţială a satrapilor este aceea de a colecta impozite. Satrapul trebuie să perceapă şase tipuri de impozite, din care cele mai importante parte aveau efect asupra producţiei agricole. Modalitatea în care aceeaşi operă şi alte texte antice descriu administrarea financiară de către numeroşi satrapi şi administratori de-ai lui Alexandru insistă asupra duritătii percepţiei: jafuri, extorcări de fonduri, şantaj, speculă asupra resurselor de hrană, toate par a constitui metode relativ obişnuite pentru creşterea veniturilor regelui, atunci când nu este vorba de amplificarea propriei averi a satrapilor.

Pretutindeni şi mereu, Alexandru lasă să se înţeleagă că exercită drepturile regale tradiţionale asupra pământului şi oamenilor. Din mai 334, este precupat să revendice controlul suveran asupra pământurilor Marelui Rege (*p. 44–46*). Cucerirea militară şi luarea în stăpânire a surplusului ţăranilor merg mână în mână: după victoria de la Granicos, regele numeşte un satrap macedonean în Frigia hellespontică, „poruncind locuitorilor ţării să plătească aceleaşi taxe pe care le plăteau de obicei lui Darius" (Arrianus, I, 17, 1). El nu ezită deloc să aplice această politică în detrimentul intereselor financiare ale cetăţilor greceşti. Astfel, el ia cetăţii Priene un teritoriu despre care afirma cu trufie că-i aparţine: „Ştiu că acest pământ este al meu", scria el cetăţii, regăsind o expresie

[118] În original, în limba greacă, textual — bărbaţi din Asiria, este vorba de ţărani asirieni. (n.tr.)

folosită de Darius cel Mare într-o scrisoare către satrapul său, Gadatas. De asemenea, întemeierea de noi cetăţi în Iranul Oriental nu va reuşi să parceleze pământul regal, ci dimpotrivă să reactiveze ceea ce Pseudo-Aristotel numeşte economia regală[119], în care, într-adevăr, interesele regelui şi cele ale coloniştilor europeni se contopesc. Cetăţile propriu-zise, garnizoanele, constituie o sursă de posturi de supraveghere, destinate a domina ţinuturile de câmpie şi populaţiile lor rurale. Era, deci, un sacrificiu mic la care consimte regele, concedând imigranţilor şi soldaţilor săi bucuria deţinerii unei părţi (în fond redusă) din pământul regal: colonizarea şi dependenţa rurală sunt două practici legate dialectic, ca şi cucerirea şi exploatarea economică[120].

2. Război şi pace. În plus, în anumite acţiuni întreprinse de Alexandru, considerate în general drept caracteristice pentru politica sa de valorificare a Asiei, este dificil a se deosebi scopurile „civile" de cele militare. Cazul întemeierilor de cetăţi, deja evocat, arată că, în cea mai mare parte a situaţiilor, intenţia militară este dominantă. Exemplul călătoriilor de explorare este în egală măsură interesant: dacă Alexandru îl trimite pe Heracleides spre Caspica, tot el plănuieşte o expediţie, cel puţin din 329/328, care l-ar fi condus dinspre Scythia spre Pontul Euxin; conducătorii călătoriei începute în 324–323 în Golful

[119] Cf. P. Briant, *Communautés de base et économie royale en Asie achéménide et hellénistique*, în „Rois, tributs et paysans", pp. 405–425. (n.a.)

[120] Cf. Id., *Colonisation hellénistique et populations indigènes. La phase d'installation*, în „Clio" (1978), reluat în *Rois, tributs et paysans*, pp. 227–279. (n.a.)

Persic au ca primă misiune documentarea asupra posibilităţilor şi dificultăţilor unei expediţii militare care urma să aibă loc pe coasta arabă; ei sunt, de asemenea, însărcinaţi să amplaseze avanposturi în punctele strategice. Se poate, deci, spune că explorarea este „un preludiu al cuceririi", ca şi în cazul ahemenizilor[121].

Enumerarea marilor lucrări începute de Alexandru nu este deloc suficientă pentru a conchide *ipso facto* existenţa unei voinţe de „dezvoltare economică". Într-adevăr, obiectivele militare sunt predominante, de pildă, în lucrările de dragare a canalelor babiloniene, realizate prin munca ţăranilor regali. Când Starbon (XVI, 1,10) afirmă că interesul lui Alexandru este specific „bunilor conducători", el nu face decât să identifice un loc comun al ideologiei monarhice, mesopotamiene şi elenistice. De fapt, la data (324–323) când au fost întreprinse, aceste lucrări aveau drept scop mai ales permiterea ieşirii la mare a flotei expediţiei spre Arabia. În aceeaşi ordine de idei, trebuie înţeleasă şi distrugerea barajelor (temporare) construite în fiecare an de administraţia persană pe Tigru până la Opis şi construirea unui port destinat flotei de război la Babilon. Aşadar, obiectivul lui Alexandru nu era deloc favorizarea irigaţiilor — era, pur şi simplu, dorinţa de a crea condiţiile logistice prealabile cuceririi coastei arabe a Golfului Persic[122].

3. Expansiune comercială şi „economie regală". Un aspect particular al politicii lui Alexandru, datorită

[121] Cf. V. Martin, *La politique des Achéménides. L'exploration prélude de la conquête*, „Museum Helveticum", XXII, 1965, pp. 38–48. (n.a.)

[122] P. Briant, *Alexandre et les katarraktes du Tigre*, în „Mélanges Labrousse", Toulouse, 1986. (n.a.)

coerenţei sale atât de mari, merită un examen atent. Este vorba de expediţiile pe Indus şi în Golful Persic, pe care le întreprinde între 326 şi 323, deoarece ele au un obiectiv comun: redescoperirea şi exploatarea ţinuturilor, a căror bogăţie era întemeiată pe importanţa resurselor naturale şi pe valoarea avantajelor comerciale.

După răzvrătirea trupelor sale pe râul Hyphasis (326), Alexandru pune să se construiască o flotă de 2000 de vase pe râul Hydaspes. Coborârea pe acest din urmă curs de apă, apoi pe Indus se desfăşoară din noiembrie 326 până în ianuarie 325. Numeroase oraşe sunt înfiinţate, ca, de exemplu, Alexandria de la gurile Acesinei, port despre care Alexandru se aştepta să aibă o mare extindere. În delta Indusului este puternic fortificat oraşul Pattala, care devine cartierul general al armatei macedonene; un port şi mai multe şantiere sunt deschise aici. Alexandru însuşi întreprinde mai multe expediţii de recunoaştere în timpul fluxului şi refluxului, când fenomenul mareelor îi ia prin surprindere pe greci.

Reîntoarcerea se efectuează pe trei trasee: Crateros este însărcinat (iulie 325) să apuce calea Arachosiei prin nord, Alexandru porneşte el însuşi prin ţinuturile Gedrosiei şi Carmaniei; Nearchos, în fruntea flotei, primeşte sarcina de a urca spre Golful Persic pe coasta orientală. Înaintarea lui Alexandru şi a lui Nearchos deveneau paralele. Obiectivul esenţial al regelui era, de fapt, să descopere porturile şi să construiască depozite de hrană şi apă, pentru ca marinarii lui Nearchos să se poată aproviziona cu uşurinţă, căci coasta era extrem de neospitalieră. Misiunea încredinţată lui Nearchos era de a explora coasta şi locuitorii, radele şi posibilităţile de aprovizionare cu apă, producţiile locale. La finele lunii ianuarie a anului 324, Nearchos şi Alexandru fac

joncţiunea finală în Babilonia de jos, iar cel dintâi poate să-i prezinte regelui un raport despre activitatea sa.

Un an mai târziu, la Babilon, proiectele maritime sunt reluate şi extinse. Este construit un port ce putea adăposti o mie de nave ; vasele din Fenicia sunt demontate şi transportate pe Eufrat până la Thapsacos, unde sunt remontate şi apoi aduse pe calea apei până la Babilon; se recrutează noi echipaje din oraşele feniciene.

„Proiectul lui Alexandru prevedea colonizarea coastei Golfului Persic şi a insulelor lui, întrucât el judeca, de fapt, că această regiune putea fi la fel de propice şi bogată ca şi cea a Feniciei. Pregătirile sale navale aveau ca obiectiv o incursiune în ţinuturile arabilor, sub pretextul că aceştia erau singurii dintre toate popoarele care nu trimiseseră nici o ambasadă la el. În realitate, după opinia mea, adevărata cauză consta în faptul că el era mereu dornic de noi cuceriri[123]."

Nu se putea spune mai bine! Arrianus continuă să remarce că Alexandru este atras de bogăţia unei ţări producătoare de „mirodenii" din toate soiurile (smirnă, tămâie, nard[124], casia[125]); în plus, coasta este întinsă, prevăzută cu rade şi porturi excelente şi presărată cu insule prospere. Alexandru ştie toate acestea, graţie rapoartelor oferite de comandanţii expediţiilor: Archias, care navigase până la Tylos (Bahrein), Androsthenes, apoi Hieron, care primise sarcina unei expediţii de încercuire a Arabiei, dar care se oprise la intrarea în Golful Persic, de teama neputinţei de a se mai aproviziona. Luarea în

[123] Arrianus, VII, 19, 6. (n.a.)

[124] Plantă cu flori roşii şi rădăcină fibroasă, scurtă şi foarte aromată. (n.tr.)

[125] Scoarţă de copac mirositoare, care seamănă cu scorţişoara. (n.tr.)

stăpânire a bogăţiilor coastei arabe constituie un prim aspect al expediţiei proiectate.

La prima vedere, există tentaţia postulării unei foarte accentuate continuităţi a politicii ahemenide în golf. În 518, după cucerirea Indusului şi a Gedrosiei, Darius trimisese, dintr-un port al Indusului, o flotă de recunoaştere printre ai cărei conducători se afla şi grecul Skylax din Caryanda[126]: „au mers pe fluviu în jos, mereu spre răsărit[127], până la mare, apoi, luând-o în larg spre apus, au atins, după treizeci de luni, acelaşi loc de unde regele Egiptului îi trimisese pe fenicienii despre care am pomenit mai sus, să înconjoare Libia. După ce ei au săvârşit acest ocol, Darius i-a supus pe indieni şi a luat în folosinţă această mare"[128]. De atunci, cum scrie Herodot, Golful Persic a devenit „o mare persană". Se pare că în aceşti ani Darius hotărăşte să (re)construiască un canal între Nil şi Marea Roşie, pentru ca, potrivit declaraţiei Marelui Rege, să se poată expedia direct, pe cale maritimă, tributurile.

Dar este important a se remarca faptul că redusa cantitate de informaţii disponibile face foarte riscantă trasarea unei linii directe de la Darius I la Alexandru. Pe de o parte, cum s-a văzut, legătura directă şi regulată între Nil şi Susa rămâne la nivelul intenţiei proclamate şi, pe de altă parte, prezenţa persană în Golful Persic este foarte puţin documentată: chiar dacă am putea postula existenţa mai multor canale comerciale între India şi Babilon, nici textele, nici cercetarea arheologică nu permit o evaluare de amploare şi o determinare a naturii acestor schimburi[129].

---

[126] Port într-o insulă din faţa Cariei — Asia Mică. (n.tr.)

[127] Herodot greşeşte indicarea direcţiei în care curgea Indusul, probabil este vorba de un afluent al acestuia. (n.tr.)

[128] Herodot, IV, 44. (n.a.)

[129] Vezi articolele deja citate ale lui J.-F. Salles. (n.a.)

Totuşi, proiectele atribuite lui Alexandru presupun că, pe coasta arabă ca şi pe coasta persană, existau puncte în jurul cărora se puteau organiza căile comerciale. Printre cele mai importante porturi, se poate număra insula din preajma Bahreinului (Tylos), oraşul Gerrha (atestat doar la dată târzie), ostrovurile Ikaros şi Diridotis în apele Golfului Persic. Această bogăţie este cea care explică intenţia lui Alexandru de a transforma coasta arabă într-o „nouă Fenicie". Dar, la moartea, sa toate aceste proiecte se risipesc în neant: niciodată diadohii (Antigonos şi Demetrios) sau regii elenistici (lagizi şi seleucizi) nu vor reuşi să-i controleze direct pe arabii care, unii în Golful Persic (gerrheenii), alţii în Palestina (nabateenii), vor continua să acumuleze profituri din fructuosul comerţ cu mirodenii.

Proiectele atribuite lui Alexandru nu permit însă transformarea lui (nici a lui Darius, de altfel) într-un „economist luminat", decât dacă se acceptă pentru termenul de „economie" semnificaţia pe care o cunoaşte în Grecia antică. Pentru greci, economia reprezintă gestionarea unui domeniu familial — acesta este sensul pe care îl oferă opusculul lui Xenophon (prima jumătate a secolului al IV-lea), care se intitulează *Economicul*. Opera pseudo-aristoteliană numită *Economicele*, despre care am amintit deja că se referă la regatul lui Alexandru, izvorăşte din aceeaşi concepţie: nu este vorba despre o economie (în sensul modern al termenului) ci de un buget. „Economia satrapică" constă în perceperea de impozite, în ceea ce priveşte „economia regală", aceasta reprezintă gestiunea fiscală a unui domeniu regal:

„Economia regală, al cărei câmp de acţiune este universal, este compusă din patru ramuri care se referă la monedă, exporturi, importuri şi cheltuieli. Să luăm în discuţie domeniul

fiecăreia. În ceea ce priveşte moneda, se va urmări determinarea naturii sale şi a momentului în care este potrivit să se atribuie monedei o valoare forte sau o valoare slabă. În materie de exporturi şi importuri, se va studia de ce tip de mărfuri, provenind în mod regulat din satrapii, se putea dispune într-un mod avantajos şi în ce perioadă. În fine, în ceea ce priveşte cheltuielile, se va vedea ce reduceri se pot face şi când, precum şi reglementările cheltuielilor în numerar sau în mărfuri de valoare echivalentă[130]."

Acesta este şi sensul „politicii comerciale" a lui Alexandru. El spera să obţină noi resurse, care să-i permită continuarea războaielor de cucerire. Nu există nici un indiciu în toate acestea pentru identificarea unor motive legate de dezvoltarea economică, în sensul pe care această expresie îl presupune în mod uzual. Motivaţia economică se inserează în cadrul economiei tributare şi al economiei de război. Această voinţă se remarcă şi în cadrul politicii monetare. Pe timpul campaniei sale asiatice, Alexandru începe să emită monedă la Tars (primăvara anului 333), apoi îşi însuşeşte atelierele monetare feniciene (Myriandros, Arados, Byblos, Sidon şi Ake). Posibilităţile de emisiune vor fi considerabil sporite prin intrarea în posesia marilor tezaure ahemenide (în parte non-monetare) din Siria, Babilonia şi Iran[131]. Cu toate acestea, economia monetară nu pătrunde pretutindeni: ca şi în perioadele anterioare, se continuă, în Babilonia, de exemplu, utilizarea echivalenţelor de schimb, şi numeroase zone rămân străine de schimburile la mare distanţă. Politica monetară a lui Alexandru

[130] Pseudo-Aristotel, *Economicele*, II, 1, 2. (n.a.)

[131] Vezi M. J. Price, *The coinage in the name of Alexander the Great and Philipp Arrhidaeus*, Zurich-Londra, 1991. (n.a.)

răspunde unei duble exigenţe. Regele trebuia, mai întâi, să plătească miile de soldaţi şi, în sens mai larg, să finanţeze războiul. Pe de altă parte, moneda este în Antichitate un mijloc *media* foarte important, datorită imaginilor pe care le conţine: regele putea impune pretutindeni temele ideologice majore care justificau şi exaltau opera sa de cuceritor. Reformele întreprinse trebuiau să constituie un mijloc privilegiat de promovare a unităţii Imperiului macedonean din Asia şi Europa. Trebuie subliniat, însă, după opinia lui A. R. Bellinger[132], că această politică nu îşi atinge total scopul — monede locale continuă să fie emise după 331–330 în Cilicia şi Babilonia; este chiar posibil ca emiterea de darici să fi fost continuată în Iranul Oriental în timpul cuceririi macedonene.

4. Concluzii. Emiţând o judecată de ansamblu asupra a ceea ce se numeşte politica de valorizare a Asiei de către Alexandru, R. Cohen afirmă: „pe întreg continentul pe unde ar fi putut trece ca o flacără devastatoare, el a dorit să lase urmele unei activităţi binefăcătoare." Oare nu se vrea aici concilierea ireconciliabilului? Ni se pare că ambasadorul scit, acuzându-l pe Alexandru de ar fi un „tâlhar al tuturor naţiunilor", zugrăveşte mult mai bine realitatea. Alexandru a rămas, înainte de toate, un cuceritor, adică un „prădător", jaful constituie pentru el modalitatea de a acapara privilegii, războiul trebuind să hrănească războiul. Expediţia contra Arabiei se încadrează şi ea acestei definiţii: nu este vorba de altceva decât de a pune stăpânire prin forţă pe resursele naturale

[132] A. R. Bellinger, *Essays on the coinage of Alexander the Great*, New York, 1963, pp. 60 sq. (n.a.)

şi profiturile comerciale ale arabilor şi de a întemeia aici colonii de exploatare şi de supraveghere.

Nu este deloc abuziv să se asimileze jafului prelevările fiscale asupra muncii ţăranilor sau asupra schimburilor (vămi, taxe). Obţinut într-o manieră sau alta, banul revine regelui. Acesta din urmă îl distribuie comandanţilor, soldaţilor, mercenarilor, administratorilor — majoritatea greci şi macedoneni. Aceste sume ajung în bună măsură în Europa, dacă ne gândim, de pildă, că între 333 şi 324 în jur de 20 000–30 000 de mercenari greci reajung acasă, încărcaţi de aur şi pradă de război. Aceeaşi situaţie se poate întâlni şi în rândul macedonenilor. Este sigur că, de-a lungul întregii perioade 334–323, *banii vin din Asia spre Europa*[133]. Că acest sens se va modifica mai târziu (spre beneficiul exclusiv al regilor şi al greco–macedonenilor) este o altă problemă, care, în orice caz, nu are nimic de-a face cu o ipotetică „moştenire a lui Alexandru."

Singurii reprezentanţi ai popoarelor cucerite care obţin beneficii vor fi chiar aceia care constituiau deja categoria dominantă în Imperiul ahemenid — a se înţelege, în esenţă, nobilimea iraniană, care se alătură lui Alexandru şi care va primi funcţii de conducere, şi satrapii —, iar brutalitatea de care unii au dat dovadă în raport cu populaţia nu rămâne mai prejos de aceea a satrapilor şi administratorilor macedoneni.

[133] Cf. M. Rostovtzeff, *Economic and Social History of the Hellenistique World*, I, 1941, pp. 129 sq. (n.a.)

Capitolul al V-lea

ALEXANDRU ÎNTRE MACEDONENI, GRECI ŞI IRANIENI

Într-un text retoric, dedicat în întregime gloriei lui Alexandru („Asupra destinului lui Alexandru"), Plutarh încearcă, într-o manieră metaforică şi pitorească, să explice de ce a adoptat Alexandru veşmântul oficial al Marilor Regi:

„Vânătorii de fiare sălbatice se împodobesc cu piei de cerb, vânătorii de păsări se acoperă de mantale de pene, se evită întâlnirea cu taurii atunci când se poartă veşminte roşii şi cu elefanţii atunci când sunt îmbrăcate straie albe, pentru că pe aceste animale asemenea culori le irită şi le înspăimântă. Şi, când un mare rege, pentru a potoli, pentru a îmblânzi, ca pe adevărate animale, popoarele cu care nu poţi încheia tratate şi care sunt puse în permanenţă pe război, a avut ideea de a le calma şi de a le mulţumi preluând veşmintele lor tradiţionale şi modul lor obişnuit de a trăi, i se aduce vina că se deprinde cu reaua credinţă, că permite libertăţi acestor caractere sălbatice! Nu s-ar fi cuvenit mai degrabă admirată înţelepciunea cu care, prin simpla schimbare de obiceiuri, el a împăcat Asia? Pe când supunea trupurile prin forţa armelor, îşi atrăgea de partea sa şi inimile prin maniera de a se îmbrăca[134]."

Plutarh răspundea astfel autorilor contemporani cu el, care îi reproşau lui Alexandru că a acceptat să se identifice cu cel învins şi să introducă în anturajul său eticheta de la curtea ahemenidă. Dincolo de acest aspect

[134] Plutarh, *Moralia*, 330, B-C. (n.a.)

polemic, textul pune puternic în lumină una din pârghiile de acţiune ale lui Alexandru: aceea de a şti să colaboreze cu elitele ahemenide, adică cu marile familii persane şi iraniene pe care urma să le cucerească, care constituiau şi coloana vertebrală a Imperiului lui Darius, dar care, în acelaşi timp, erau şi şefii comunităţilor supuse. Această politică, conştientă şi constantă, reprezintă una dintre cele mai eficiente componente ale strategiei lui Alexandru.

I. Cuceriri şi aderări. Contradicţii şi opoziţii

1. Elitele imperiale faţă de Alexandru. Rezistenţe şi aderări. Capitolele precedente au arătat deja că rezistenţele militare la cucerire au fost numeroase, uneori îndelungate şi puternice, dar că ele nu au avut pretutindeni aceeaşi intensitate şi nici aceleaşi caracteristici. Darius şi ofiţerii săi apărau principiul independenţei ahemenide, opoziţia de care Alexandru s-a lovit în trecerea sa prin teritoriu fiind una de ordin religios, căci Marele Rege era protectorul unei ordini divine, definite de Ahura-Mazda[135]. Dar această opoziţie a nobililor iranieni se sprijinea pe grija lor prioritară de a-şi conserva statutul economic şi prestigiul. Ilustrarea acestei stări de lucruri este reprezentată de evenimentele din vara anului 334. În timp ce Alexandru ajunge la intrarea în oraşul Sardes, este întâmpinat de o ambasadă, compusă din şefii comunităţii locale, alături de care se găseşte Mithrenes, comandantul

[135] Ahura-Mazda — divinitate iraniană supremă care-i oblăduieşte pe oameni şi pe zei, ordonând existenţa. Darius I înfiinţează oraşul Persepolis, ca o capitală simbolică, în care se celebrează reînnoirea anuală a lumii, potenţată de Ahura-Mazda şi patronată pe pământ de către regi în numele acestei divinităţi. (n.tr.)

persan al cetăţii. Primii au predat lui Alexandru oraşul, iar cel din urmă, fortăreaţa şi tezaurul. Nu se cunoaşte de ce Mithrenes a luat o astfel de decizie, într-un moment în care poziţiile ahemenide erau departe de a fi disperate. Se poate doar postula că o asemenea capitulare este realizată cu scopul de a obţine o negociere cu cuceritorul. În schimbul acestei poziţii, Mithrenes obţine de la Alexandru următoarele avantaje: „Lui Mithrenes îi acordă toată cinstea ce se cuvenea rangului său şi-l luă cu sine[136]." Este pentru prima dată când Alexandru pune în practică politica sa, pe care o va aplica în mod constant: ataşarea la actul de conducere a elitelor locale imperiale, oferindu-le conservarea statutului şi prestigiului pe care le avuseseră pe lângă Marele Rege. Ştia bine că, pentru a guverna în mod durabil imperiul Marelui Rege, avea nevoie de adeziunea foştilor apropiaţi ai acestuia, singurii care îi puteau legitima integrarea în cadrul tradiţiilor puterii în Orientul Apropiat. Exemplul lui Mithrenes dovedeşte că regele macedonean îşi concepuse politica iraniană chiar înainte de debarcarea în Asia. Arrianus adaugă faptul că Alexandru „a îngăduit locuitorilor Sardesului şi altor lydieni menţinerea vechilor legi şi le-a dăruit libertatea." În realitate, cuceritorul nu modifică nimic din situaţia preexistentă: în vremea ahemenizilor Sardesul era deja o comunitate complex organizată, condusă de magistraţi aleşi din rândul elitelor locale.

După vechii autori, sarcina lui Alexandru a fost considerabil uşurată în Egipt şi în Babilonia, căci perşii erau aici consideraţi opresori de o mare parte a

[136] Arrianus, I, 17, 4 ; pentru Mithrenes şi politica lui Alexandru la Sardes cf. P. Briant, *Les iraniens d'Asie Mineure après la chute de l'Empire achéménide*, DHA, 11 (1985), pp. 167–195 ; Id., *Alexandre à Sardes*, în „Alexander the Great. Myth and Reality", Rome, 1993, pp. 1–15. (n.a.)

locuitorilor. Potrivit mărturiei lui Diodor (XVII, 49, 1–2), de exemplu: „Alexandru a luat în posesie fără dificultate oraşele Egiptului. Într-adevăr, egiptenii îi primiseră cu bucurie pe macedoneni, deoarece perşii comiseseră sacrilegii faţă de templele lor şi guvernau ţara cu duritate." Această prezentare, care îi atribuie lui Alexandru imaginea unui eliberator, trebuie însă citită cu prudenţă. Tradiţia clasică, ce îi transformă pe perşi în persecutori ai religiei egiptene, este contrazisă chiar de sursele egiptene. Este adevărat că Egiptul, cucerit de regele persan Cambise în 525, a cunoscut numeroase momente de revoltă, dar a fost vorba mai ales de focare izolate, care nu au condus la o revoltă generală[137] împotriva ocupantului[138]. În schimb, este adevărat că Egiptul se eliberează de sub dominaţia persană între 404 şi 343–342. Amintirea recuceririi de către Artaxerxes al III-lea era, deci, încă vie. Totuşi, în Egipt, elitele aveau tot interesul de a colabora cu noii stăpâni. Acelaşi interes va surveni şi în cazul lui Alexandru. Ca şi regii de dinaintea sa, Cambise şi Darius, Alexandru se preocupă de sacrificiile către divinităţile egiptene, precum Apis de la Memphis, apoi se duce să consulte oracolul lui Amon din oaza Siwah şi comandă continuarea lucrărilor la sanctuarele cele mai importante (Karnak, Luxor). Astfel, el reuşeşte să câştige de partea sa influenta categorie socială alcătuită din preoţi şi administratori de sanctuare.

Cazul Babiloniei oferă analogii. După Gaugamela (1 octombrie, 331), Alexandru a fost primit cu mare alai şi de demnitarii iranieni (Mazaios şi Bagophanes) şi de

[137] În textul original, P. Briant foloseşte sintagma „révolte nationale". (n.tr.)

[138] Vezi P. Briant, *Ethno-classe dominante et populations locales le cas de l'Egipte*, în „Achaemenid History" (ed. A. Kuhrt et H. Sancisi-Weerdenburg), III, Leiden, 1988, pp. 137–173. (n.a.)

autorităţile babiloniene — o imensă mulţime, în fruntea căreia se găseau reprezentanţii civili şi religioşi, veniseră să-i predea oraşul, fortăreaţa şi tezaurul. Urcat într-un car, precum un suveran ahemenid, Alexandru îşi face intrarea triumfală în oraş. În toate aceste evenimente se poate remarca o mare continuitate în timp, căci acelaşi ceremonial fusese utilizat în 538 pentru întâmpinarea învingătorului Cyrus, şi el prezentat drept un eliberator în textele babiloniene redactate în acel moment (*Cilindrul lui Cyrus*). Totuşi Arrianus (III, 16, 4) subliniază ruptura faţă de predecesorii săi, introdusă de Alexandru:

„Alexandru îşi făcu intrarea în Babilon şi dădu ordin babilonienilor să reconstruiască templele distruse de către Xerxes, în special templul lui Bel, zeul pe care locuitorii oraşului îl venerau cel mai mult."

În realitate, distrugerile săvârşite de Xerxes în templele babiloniene sunt tributare unei tradiţii extrem de îndoielnice, bine închegată, cu scopul de a amplifica meritele şi popularitatea lui Alexandru[139]. Ceea ce este adevărat este că acesta din urmă, ca şi predecesorii săi persani în timpul cuceririi, este preocupat în a-şi atrage de partea sa bunăvoinţa zeilor locali: „el se întâlneşte şi cu caldeenii, urmându-le sfaturile privitoare la refacerea templelor din Babilon, şi aduce jertfe lui Bel, urmând indicaţiile pe care aceştia i le-au dat[140]." Sprijinul conducătorilor cetăţilor şi ai sanctuarelor babiloniene i-a

[139] A. Kuhrt et S. Sherwin-White, *Xerxes' destructions of Babilonian temples*, „Achaemenid History", II (ed. H. Sancisi-Weerdenburg şi A. Kuhrt), Leiden, 1987, pp. 69–78 ; A. Kuhrt, *Alexander in Babilon*, „Achaemenid History", V (ed. H. Sancisi-Weerdenburg şi J. W. Drijvers), Leiden, 1990, pp. 121–130. (n.a.)

[140] Arrianus, II, 16, 5. (n.tr.)

permis lui Alexandru să-şi impună stăpânirea asupra vechiului regat babilonian, de unde preia titulatura, aşa cum făcuseră şi Marii Regi. Această colaborare nu se baza pe o adeziune spontană şi entuziastă faţă de învingătorul macedonean, ci pe un contract, stabilit după bătălia de la Gaugamela, după cum o dovedesc tăbliţele recent publicate[141]. Într-adevăr, este clar că îmbinarea strânsă a intereselor stăpânitorilor persani şi ale conducătorilor locali din Babilon crease solidarităţi care nu se puteau dizolva de la o zi la alta. Pe scurt, orice a fost întreprins în Egipt şi în Babilon, s-a datorat faptului că Alexandru a făcut totul pentru a se integra în structura ideologică tradiţională a cuceritorilor orientali, care se prezentau, în mod regulat, în opoziţie cu predecesorii, drept binefăcători ai sanctuarelor din regiunile asupra cărora îşi exercitau dominaţia.

În desfăşurarea acestei strategii ideologice, adoptată încă din anul 334 şi ulterior dezvoltată, privind atragerea aristocraţiei locale, distrugerile provocate de Alexandru la Persepolis, în anul 330, ridică probleme de interpretare istorică. De ce oare Alexandru a luat o astfel de decizie, dacă toate eforturile sale erau îndreptate spre două obiective complementare: ataşarea nobilimii iraniene în anturajul său şi recuperarea, spre propriul beneficiu, a puterii şi prestigiului Marelui Rege[142]? Decizie de factură

---

[141] Vezi P. Bernard, *Bull. Corr. Hell.*, 114, 1990, pp. 525–528 şi A. Kuhrt, *loc. cit.*. (n.a.)

[142] Vezi P. Briant, *Conquête territoriale et stratégie idéologique: Alexandre le Grand et l'idéoligie monarchique achéménenide* (1980), reluat în „Rois, tributs et paysans" (1982), pp. 357–403. Cazul Persepolisului a suscitat recent apariţia a două noi studii :
N. G. L. Hammond, *The archaeological and literary evidence for the burning of Persepolis*, „Class. Quart.", 42/2, 1992, pp. 258–364 (care revine la o cronologie şi o interpretare contestabile) şi H. Sancisi-Weerdenburg, *Alexander and Persepolis*, în „Alexander the Great. Myth and Reality", Rome, 1993. (n.a.)

cu atât mai paradoxală cu cât se ia în considerare faptul că Alexandru nu ignoră deloc funcţiile ideologice ale capitalei Persidei (Fars), unul dintre cele mai puternice locuri de dominaţie imperială persană, după cum o arată numeroasele reprezentări ale populaţiilor supuse, venind să ofere Marelui Rege tributuri şi daruri. Persepolis era în mod clar un loc privilegiat, în care, de la Darius cel Mare, totul exprima puterea regală pe care ahemenizii şi-o datorau marelui zeu Ahura-Mazda[143]. Din acest punct de vedere, discuţiile actuale privind existenţa sau non-existenţa unei ceremonii anuale a Noului An (Nowruz) la Persepolis nu schimbă cu nimic problema cu care se confrunta Alexandru în ianuarie 330: distrugerea Persepolisului — aşa cum îi va spune Parmenion — risca să rupă legăturile cu elitele persane, pe care şi le dorea alături, ceea ce echivala cu şubrezirea poziţiei sale şi a statutului său ideologic în momentul în care adevăratul ahemenid, Darius al III-lea, nu abandonase încă speranţa de a răsturna în favoarea sa situaţia militară, pregătind o nouă armată la Ecbatana, în Media.

Nimeni nu poate da crezare versiunii antice potrivit căreia incendierea palatului ar fi fost ordonată de Alexandru, sub influenţa băuturii, pentru a-i face pe plac curtezanei ateniene Thais, ea însăşi aflată într-o stare avansată de ebrietate şi preocupată să-i răzbune pe greci. O altă versiune — incontestabil, mai credibilă — indică, dimpotrivă, o decizie îndelung cântărită. Regretele politice, exprimate mai târziu, dezvăluie o hotărâre luată nu fără dificultate, deoarece, evident, Alexandru nu scapă din vedere nici una din situaţiile contradictorii în care se găsea. În ceea ce priveşte motivaţiile lui Alexandru, este

[143] Vezi M. Root, *The King and Kinship in Achaemenid Art*, (Acta Iranica, IIIe série, vol. IX), Leiden, 1979. (n.a.)

neîndoielnic faptul că dorinţa de a le face pe plac grecilor n-a avut o influenţă consistentă. Este drept că nu lipsesc gesturile care, probabil, urmăreau să-i flateze pe greci, arătându-le că în inima Asiei nu fusese abandonat obiectivul iniţial al războiului de repersalii (*p. 46–51*). Dar aceasta nu era preocuparea majoră a lui Alexandru în primăvara anului 330. Atunci, Grecia era calmă sub autoritatea lui Antipatros. Nu pare verosomilă nici interpretarea potrivit căreia regele intenţiona transmiterea unui mesaj populaţiilor orientale, chiar dacă incedierea palatelor persepolitane ar fi dus la dispariţia unuia dintre simbolurile dominaţiei imperiale ahemenide, pentru că nici Egiptul, nici Babilonia, nici alte ţinuturi ale Orientului Mijlociu nu ridicau probleme de menţinere a stăpânirii macedonene. În orice caz, cerinţele propagandei destinate Greciei şi/sau populaţiilor din Orientul Mijlociu nu erau cu siguranţă atât de constrângătoare, încât să producă riscul unei rupturi cu nobilimea iraniană. În realitate, doar într-un context pur *persan* (în sensul strict al termenului) evenimentele din primăvara anului 330 îşi conturează conţinutul lor istoric.

În timpul celor patru luni care separă sosirea în Persia de incendierea palatelor (ianuarie–mai 330), Alexandru căutase să-şi atragă bunăvoinţa şi sprijinul segmentului social persan care avea raporturi privilegiate cu Marele Rege şi cu dinastia ahemenidă: întregul popor persan şi familia regală aparţineau aceleiaşi comunităţi etno-culturale. „Regele însuşi este cuprins în întregul neam al perşilor", scria Herodot (I, 132). Parsa (Fars) este centrul imperiului, iar printre toate titlurile sale, Darius I îşi păstrase în primul rând pe acela de „Rege în Persia". De aici, dificultăţile lui Alexandru: dacă îi era relativ uşor să preia atributele *imperiale* ale regalităţii ahemenide, sarcina sa devenea mult mai grea când era vorba să apară în calitate

de rege *persan* în Persia. De aceea Alexandru nu va precupeţi nici un efort: descrierile vizitei sale la Pasargade, capitala întemeiată de Cyrus cel Mare şi loc al investiturii imperiale din templul zeiţei Anahita, arată că regele macedonean îşi amplifică gesturile cu deschidere spre Persia: se îngrijeşte de mormântul lui Cyrus cel Mare, încercând să se asocieze amintirii acestuia. Dacă decizia de a incendia palatele este luată puţin după întoarcerea din Pasargade, aceasta se datorează faptului că ostilitatea populaţiei persane nu încetase nici un moment, aşa cum o indică mai multe surse antice: „Supunerea învinşilor era de dată recentă şi aceştia ameninţau noua autoritate" (Quintus Curtius, V, 7, 2) sau „Aflat în relaţii foarte proaste cu localnicii şi plin de neîncredere la adresa lor, el (Alexandru) dorea distrugerea totală a oraşului" (Diodor, XVII, 71, 3). Un alt text — atribuit lui Aristotel — pare să indice chiar că, în faţa unei ferme rezistenţe politice persane, Alexandru avea de gând să deporteze pe locuitori în Libia şi Europa. Despre această opoziţie politico–ideologică, se găseşte un ecou în textele iraniene mai târzii, care îl prezintă pe Alexandru ca „Distrugător de religie" şi „invadator", anunţându-se în termeni mesianici reapariţia unui imperiu persan în lume. În aceste condiţii, Alexandru este nevoit să folosească arma constrângerii şi a terorii, incendierea palatelor indicând perşilor faptul că timpul grandorii imperiale trecuse, cu excepţia cazului în care ei se aliau cu învingătorul.

Cu toate acestea, în momentul reporniri marşului contra lui Darius, Alexandru nu abandonase proiectul de a-şi atrage de partea sa nobilimea iraniană, ci dimpotrivă. Studiul raporturilor dintre cuceritori şi populaţiile cucerite este unul complex: trebuie stabilite nuanţele sociale, regionale şi cronologice, mai ales pentru că Asia nu este un teritoriu omogen. Susţinătorii stăpânirii ahemenide au opus

o rezistenţă ideologică prelungită lui Alexandru. Casta aristocratică persană, preocupată în a-şi conserva puterea economică şi socială, sfârşeşte, mai devreme sau mai târziu, prin a se asocia regelui macedonean. Aceasta este situaţia din Iranul Oriental (Bactria şi Sogdiana). Numeroşi nobili s-au predat pentru a-şi păstra privilegiile în noile structuri imperiale, care le reproduceau pe cele vechi.

Incendiul de la Persepolis nu marchează, deci, o turnură brutală şi definitivă în ideologia lui Alexandru. Uciderea lui Darius al III-lea de către Bessos şi complicii acestuia în iulie 330 reprezintă o oportunitate fericită pentru propaganda macedoneană, chiar în momentul în care Alexandru îşi amplifică împrumuturile de ceremonial ahemenid. De acum înainte, va poza în răzbunătorul şi continuatorul lui Darius, ale cărui rămăşiţe pământeşti le însoţeşte cu mare alai la Persepolis. Un adevărat război de răzbunare ahemenidă este proclamat de regele macedonean contra lui Bessos; potrivit uneia dintre versiuni, acesta din urmă a fost considerat drept rebel şi asasin de regi, judecat la Ecbatana de Adunarea perşilor şi mezilor şi condamnat la moarte. Dincolo de sublinierile stereotipe ale literaturii de propagandă, se pare că Alexandru are tendinţa de a se considera un nou ahemenid şi de a aduna în jurul persoanei sale aristocraţia iraniană, care, dintotdeauna, constituise coloana vertebrală a Imperiului Marilor Regi.

2. Folosirea iranienilor în administraţie şi armată. Cum s-a văzut deja (*p. 111–113*), Alexandru manifestase această voinţă încă de la intrarea în Sardes, din vara anului 334. Dar atunci, persanul Mithrenes nu obţinuse postul înalt în administraţia imperială, funcţiile importante fiind rezervate grecilor şi macedonenilor. Intrarea în

Babilon (octombrie 331) marchează cu siguranţă o dată importantă. Pentru prima dată Alexandru încredinţează unui nobil persan, care-şi arătase fidelitatea şi ataşamentul faţă de sine (Mazaios), o satrapie nou cucerită (Babilonia). De atunci, şi alţi reprezentanţi ai elitelor sunt chemaţi în mare număr, fie că este vorba de Susa, fie de Persepolis sau de satrapiile platoului iranian. Din cele 12 satrapii cucerite şi organizate între 331 şi 327, una singură, Arachosia, este încredinţată unui macedonean (Menon), toate celelalte sunt, cel puţin la început, atribuite iranienilor[144].

Prin aceasta, Alexandru face dovada unui mare simţ al realităţii. El acordă îndurare tuturor celor din administraţia persană care-i prezintă omagiile, de unde şi menţinerea (uneori temporară) a anumitor satrapi persani, cum sunt: Abulites şi Oxathres în Susiana, Aspates în Carmania, Autophradates al tapurienilor–mardieni[145], Satibarzanes în Aria-Drangiana. Alţii sunt chemaţi curând în vechile lor posturi de conducere, ca: Atropates în Media, în 328–327, sau Phrataphernes în Parthia-Hyrcania, din 330. Se pare, deci, că Alexandru manifestă o mare grijă pentru menţinerea continuităţii administrative.

Trebuie subliniat, în acelaşi timp, că regele macedonean îşi ia toate precauţiile pentru a-şi asigura loialitatea satrapilor iranieni. Mulţi dintre ei se găsesc în anturajul său de mai mulţi ani. Este cazul lui Mithrenes, numit, în 331, în Armenia (fără a putea vreodată să o şi

---

[144] Pentru politica iraniană a lui Alexandru, cf. P. Briant, *Rois, tributs et paysans*, Paris, 1982, pp. 31– 64 ca şi A. B. Bosworth, *Alexander and the Iranians*, JHS, 100, 1980, pp. 1–21 şi J. R. Hamilton, *Alexander and the Iranians* în „Festschrift G. Wirth", I, 1987, pp. 467–486; vezi şi P. Briant, *De Cyrus à Alexandre*, Paris, 1996, cap. 18. (n.a.)

[145] Tapurienii–mardieni — locuitori din sudul Mării Caspice. (n.tr.)

controleze cu adevărat), care îl însoţea pe Alexandru încă de la predarea fortăreţei de la Sardes, din vara anului 334. La fel este cazul lui Amminapes, numit pentru o scurtă perioadă, în 330, satrap în Parthia-Hyrcania, care se refugiase la curtea lui Filip al II-lea în timpul regelui Ochos, apoi (în 332) predase Egiptul lui Alexandru, ca şi cazul lui Proexes, desemnat conducător, în 330–329, al satrapiei Paropamissos, şi al succesorului său Tyriespes. Când acesta din urmă este destituit, satrapia va fi încredinţată lui Oxyarthes, propriul socru al lui Alexandru, a cărui fiică (Roxana) îi garanta oarecum loialitatea. Satrapul Bactriei, Artabazos (329–328) era el însuşi un refugiat la curtea lui Filip al II-lea, în 352. Aşadar, Alexandru nu şi-a încredinţat satrapiile unor necunoscuţi.

Pe de altă parte, acestor satrapi nu le vor fi încredinţate puteri militare (cu excepţia lui Menon, în Arachosia, care era macedonean). Este cazul Egiptului unde toate posturile militare sunt atribuite macedonenilor. În fiecare satrapie exista un strateg (sau un *episcopos*) macedonean, investit cu comanda trupelor de ocupaţie. Astfel, Parmenion este numit în Media (330), apoi Cleandros, Sitalkes şi Heracon; Archelaos — în Susiana, Tlepolemos în Parthia-Hyrcania etc. Conducerea principalelor fortăreţe şi trezorerii (*gazophylakes*) sunt, de asemenea, încredinţate macedonenilor.

În fine, treptat, în timpul cuceririi, numărul satrapilor iranieni nu va înceta să se diminueze. În Aria, satrapul rebel Satibarzanes, apoi Arsakes au fost înlocuiţi cu Stasanor, grec de origine, care, de altfel, primeşte, în 328, satrapia tapurienilor–mardieni, al căror satrap, Autophradates, intenţiona să organizeze o secesiune. În Bactria, bătrânul Artabazos, considerat incapabil de a face faţă situaţiei create de răscoala lui Spitamenes, este nevoit să-i cedeze locul macedoneanului Amyntas. În

final, la plecarea lui Alexandru în India, satrapiile cele mai importante erau conduse direct (Bactria, Sogdiana, Arachosia) sau indirect (Media, Paropamissos) de către macedoneni sau de către iranienii, a căror fidelitate nu putea fi pusă la îndoială.

Înrolarea de contingente militare iraniene urmează acelaşi principiu pragmatic şi mărturiseşte aceeaşi prudenţă. Războaiele şi luptele de gherilă purtate în Iranul Oriental îl vor convinge rapid pe Alexandru de necesitatea de a adopta armele şi metodele de luptă ale adversarului. Astfel, de exemplu, este creat un corp de arcaşi pedeştri şi unul de arcaşi călare (*hippotoxotai*), care-i vor aduce mari servicii în timpul campaniei din India. În plus, în pofida întăririlor permanente, formate din macedoneni şi mercenari greci, era nevoie de un număr tot mai mare de infanterişti şi de călăreţi[146]. În Sogdiana şi Bactria sunt efectuate recrutări din rândul cavaleriei locale, renumită în epocă. Trebuie făcută precizarea că până la întoarcerea din India această cavalerie nu a fost integrată armatei macedonene, ea servind drept corp *auxiliar*. Cavaleria macedoneană nu-şi pierde nici privilegiile, nici monopolul de armată victorioasă.

Tot înainte de plecarea sa în India (probabil pe când se afla în Bactria), Alexandru decide să recruteze 30 000 de tineri iranieni din satrapiile orientale. Aceştia trebuiau să înveţe limba greacă şi să se antreneze în stilul de luptă macedonean. Potrivit mărturiei lui Quintus Curtius (VIII, 5, 1)

---

[146] Pentru aceste probleme, vezi în ultimul rând A. B. Bosworth, *Conquest and Empire*, Oxford, 1988, pp. 266–273; amploarea pierderilor macedonene este dificil de evaluat cu certitudine: cf. analizele divergente ale lui A. B. Bosworth, *Alexander the Great and the decline of Macedon*, JHS, 106, 1986, pp. 1–12 şi ale lui N. G. L. Hammond, *Casualties and reinforcements of citizen soldiers in Greece and Macedonia*, JHS, 109, 1989, pp. 55–68. (n.a.)

tinerii iranieni trebuiau să fie consideraţi drept ostateci ai lui Alexandru. Aserţiunea este în parte validă (pe termen scurt) înainte de plecarea sa în India, regele macedonean dorea să-şi asigure liniştea în satrapiile atât de greu cucerite. Pe termen mediu şi lung, viziunea lui Alexandru era, desigur, mult mai amplă: era vorba de crearea de noi trupe militare care, mai târziu, urmau să fie integrate în falangă.

3. Căsătorii şi colonizări. Alexandru plănuieşte să meargă mai departe. Din acest punct de vedere, gestul cel mai spectaculos este căsătoria sa cu Roxana, fata nobilului Oxyarthes, care condusese rezistenţa de la „Piatra din Sogdiana" (primăvara anului 327). Care vor fi fost oare motivele lui Alexandru? Chiar luând în considerare „dragostea la prima vedere" (negată de Tarn, din raţiuni morale!) care l-ar fi purtat pe rege către frumoasa prinţesă, autorii antici nu ascund faptul că acest mariaj are şi un caracter politic evident: în plus, numeroşi apropiaţi de-ai regelui îi vor imita gestul. Căsătoria cu Roxana reprezintă, în mod foarte clar, o etapă decisivă în politica de colaborare strânsă cu aristocraţia persană şi iraniană. Socrul său, Oxyarthes, este de altfel numit satrap în Paropamissos. Îndată după încheierea ei, această căsătorie a avut drept consecinţă realizarea unei apropieri de nobilimea iraniană, în măsura în care ea poate fi interpretată (în mod just) ca un angajament durabil faţă de aristocraţiile locale.

Dar, în acelaşi timp, acest mariaj nu a făcut decât să crească opoziţia unei părţi a aristocraţiei macedonene. Totuşi, detaliile ceremoniei nupţiale arată că Alexandru nu avea intenţia de a se identifica cu aristocraţia iraniană: într-adevăr şi contrar a ceea ce se afirmă adesea, ritul

ales nu este unul iranian, ci unul macedonean[147]. Această alegere este relevantă: nu macedonenii riscau să-şi piardă individualitatea, ci iranienii urmau să adopte uzanţele macedonene. Recrutarea celor treizeci de mii de iranieni care trebuiau să se antreneze în spiritul militar macedonean şi să înveţe limba greacă urmează acelaşi principiu.

Tot în această perioadă este inaugurată şi continuată activ politica de colonizare şi de urbanizare, cu atât de mari consecinţe în viitor. Aceste noi ctitorii sunt de fapt aproape tot timpul populate cu veterani macedoneni, mercenari greci şi indigeni. Potrivit lui Arrianus, aceste grupuri sunt formate din voluntari. Cu toate acestea, se poate pune, în mod legitim, sub semnul îndoielii voluntariatul populaţiilor locale, ancorate în comunităţile lor rurale tradiţionale, ca în cazul Alexandriei din Egipt, Alexandriei de pe Tigru, sau la Gaza (Fenicia), sau în cazul Alexandriei de pe Iaxartes, unde aceşti indigeni sunt de fapt prizonieri de război răscumpăraţi (!) de către Alexandru şi deci care nu aveau altă posibilitate de alegere. La fel s-a procedat, în cea mai parte parte a cazurilor, şi când este vorba de macedoneni. Astfel, în 330, soldaţi proveniţi din „batalionul nesupuşilor" sunt deportaţi în garnizoane îndepărtate. Inutil de a mai spune că Alexandru nu le-a cerut acordul privind această hotărâre. În fine, reacţiile mercenarilor greci dovedesc clar că, încă de la început, ei nu sunt deloc voluntari, numeroase revolte vor izbucni în timpul absenţei lui Alexandru, plecat în India. În pofida măsurilor pe care le ia la întoarcere, nemulţumirile continuă. În 323, după moartea regelui, este nevoie chiar de trimiterea unei armate — campania se va solda cu exterminarea mai

[147] Cf. M. Renard-J. Servais, *A propos du mariage d'Alexandre et de Roxane*, „Antiquité classique", XXIV, 1955, pp. 29–50. (n.a.)

multor mii de greci care ridicaseră armele. O revoltă a mercenarilor greci izbucneşte şi în India, chiar după plecarea lui Alexandru.

Metodele de colonizare ale lui Alexandru nu corespundeau însă aspiraţiilor lui Isocrates. Când acesta din urmă propunea fondarea unor colonii pentru grecii sărăciţi, el se gândea la Asia Mică şi nu la satrapiile orientale. Dacă au loc revolte ale grecilor colonizaţi, ele au drept cauză faptul că aceştia, ca şi soldaţii macedoneni de pe râul Hyphasis sau la Opis, „duceau dorul obiceiurilor şi modului de trai de acasă şi că se vedeau cu teamă aruncaţi la marginile imperiului[148]." Pe de altă parte, colonizarea, în sens grecesc, presupunea distribuţii de loturi de pământ şi stabilirea unor instituţii interne de tip grecesc (adunări deliberative, alegerea de magistraţi etc. Or, s-a remarcat deja, pentru cea mai mare parte a întemeierilor lui Alexandru, că acestea nu sunt cetăţi, în sensul strict al cuvântului. În fine, textele greceşti antice dovedesc că grecii se opun viguros politicii de fuziune. Or, chiar dacă obiectivul lui Alexandru era de factură esenţialmente militară, nu-i mai puţin adevărat că aceste întemeieri au avut adesea drept rezultat fuziunea europenilor cu asiaticii, căci primii nu aveau aduse cu ei femeile — realitate întâlnită mai cu seamă în coloniile est-iraniene. Aceste căsătorii trebuiau „să producă" o nouă populaţie, în totalitate mixtă, la fel ca şi uniunile soldaţilor cu femeile asiatice; la plecarea lor (323) spre Macedonia, veteranii au lăsat în urma lor mii de copii, pe care regele promisese că-i va înrola şi înarma în „spirit macedonean". Acest exemplu, la fel ca şi precedentele, arată limitele „fuziunii". În loc de „fuziune" s-ar cuveni mai degrabă să se folosească termenul de „asimilare", care nu face să dispară total

[148] Diodor, XVIII, 7, 1 (cf., id., XVII, 99, 5–6). (n.a.)

frontiera dintre cuceritori şi cuceriţi. Se observă, în plus, forţa de rezistenţă ce apare printre greci faţă de punerea în aplicare a politicii lui Alexandru.

4. Regalitate macedoneană şi regalitate personală: opoziţia macedoneană. În timpul aceleiaşi perioade, se vor desfăşura ceea ce se poate numi cele trei „catastrofe" (330–327), care relevă clar opoziţia unei părţi importante a nobilimii macedonene faţă de evoluţia lui Alexandru: procesul şi execuţia lui Philotas (toamna anului 330), uciderea lui Kleitos (iarna 328/327), episodul prosternării şi arestarea lui Callisthenes (327). Pentru a înţelege mai bine sensul acestor evenimente tragice, se impun amintite anumite iniţiative ale lui Alexandru, care, de câţiva ani, începuseră să-i nemulţumească grav pe macedoneni.

Prima etapă vizibilă a evoluţiei lui Alexandru se plasează în Egipt, unde decide consultarea preoţilor celebrului *sanctuar al lui Amon* în oaza Siwah. Călătoria, foarte dificilă, este însoţită, potrivit mărturiei autorilor antici, de intervenţii miraculoase ale zeilor: o ploaie providenţială va cădea peste caravana torturată de sete; rătăcit printre nisipuri, Alexandru va fi călăuzit spre oază de doi corbi! Sosit la sanctuar, regele este primit de preoţi şi introdus, el singur, „în camera sacră" de către marele preot. Nici un martor ocular nu poate să confirme această „întrevedere" dintre rege şi zeu, nu dispunem decât de descrieri controversate şi contradictorii, greu de triat. Într-o scrisoare, a cărei autenticitate este puternic contestată, Alexandru şi-ar fi anunţat mama că oracolul îi recunoscuse originea divină. Ca urmare, multe texte, care afirmau că Alexandru s-ar fi născut din unirea Olympiadei cu zeul Amon (ce ar fi luat forma unui şarpe) sau în urma legăturii dintre mama sa şi faraonul Nectanebo, vor fi puse în circulaţie.

Acest demers al lui Alexandru şi interpretarea pe care el însuşi i-o conferea corespundeau, se pare, unei triple voinţe. Era un gest adresat cetăţilor greceşti, printre care Sparta instiga la ură contra Macedoniei. În Grecia, de fapt, Amon era asimilat cu Zeus şi sanctuarul de la Siwah era foarte renumit. Călătoria reprezenta, totodată, un gest (printre altele) cu semnificaţie pentru egipteni. Dar, în schimb, nimic nu dovedeşte că, la acea dată, Alexandru ar fi dorit să fie recunoscut ca zeu de către greci, cu atât mai mult de către macedoneni. Aceasta nu-i va împiedica pe cei din urmă să sancţioneze aceste tendinţe cu ironie şi umor macabru: în timpul răzvrătirilor de la Hyphasis (326) şi Opis (324), soldaţii îi sugerează lui Alexandru să-şi continue expediţia alături de tatăl său, Amon! În fine, în acelaşi timp, călătoria la oracol avea o încărcătură religioasă. Înainte de plecarea din Europa consultase oracolul din Delphi. Nu este deci, exclusă ideea potrivit căreia sprijinul oracolului lui Amon ar fi putut să-i ofere o încredere totală în aspiraţiile sale de a stăpâni un „imperiu universal".

Toţi autorii antici remarcă o schimbare a personalităţii lui Alexandru începând cu anul 330, regele adoptând din ce în ce mai mult uzanţele persane. Ceea ce autorii antici consideră drept o „moleşeală orientală" se explică evident prin situaţia în care se găsea regele — aceea de a fi nevoit să-şi atragă de partea sa aristocraţia iraniană. Aceiaşi autori sunt frapaţi de adoptarea veşmântului persan de ceremonie; chiar dacă Alexandru nu-l îmbracă decât în ocazii excepţionale, iniţiativa sa este dezaprobată de macedoneni.

În acest context[149] va izbucni primul eveniment, *procesul lui Philotas*. Acest important personaj, fiu al lui Parmenion, era şeful cavaleriei încă de la începutul

[149] Cf. lucrarea noastră *Antigone le Borgne*, 1973, pp. 338–346. (n.a.)

expediţiei. În 330, în capitala Drangianei, este acuzat de a fi complotat împotriva vieţii regelui. „Procesul" este instrumentat de către rege şi consiliul său, în care un rol important îl deţinea Carteros, inamicul personal al lui Philotas. Apoi, Alexandru convoacă adunarea militarilor, în conformitate cu dreptul macedonean, potrivit căruia procesele de înaltă trădare erau conduse de rege, dar decizia finală aparţinea adunării (în Macedonia) sau armatei (în afara Macedoniei). În cursul unei şedinţe dramatice, Philotas îşi pledează cu mare îndemânare nevinovăţia. La capătul acestei adunări, regele îl pune pe Philotas sub tortură pentru a-l determina „să mărturisească". În ziua următoare, o a doua adunare îl condamnă la moarte prin lapidare în tabără[150].

Acest eveniment este obscur şi neclar. Totuşi, o lectură obiectivă a descrierilor pe care anticii ni le-au lăsat, ne determină să ne gândim că Philotas nu era de fapt vinovat de complotul de care era acuzat: Quintus Curtius, în special, nu ascunde faptul că el nu dă crezare discursurilor acuzatorilor. Neîndoielnic este faptul că Philotas era, probabil ca mulţi alţi nobili macedoneni, ostil adoptării obiceiurilor ahemenide de către Alexandru. Cu toate acestea, pentru rege, aceasta pare a fi mai degrabă un pretext decât o cauză a înverşunării sale faţă de Philotas. De fapt, Alexandru intenţiona să elimine o familie care nu-i fusese niciodată foarte apropiată[151], de aceea, în discursul său, asimilează cazul lui Philotas cu acela al pretendenţilor care apăruseră la moartea lui Filip.

Momentul ales de Alexandru pentru a-şi elimina sau a-şi descuraja opozanţii este semnificativ. Până atunci cel

[150] Arrianus, III, 26 oferă varianta uciderii lui Philotas cu suliţele de către soldaţi. (n.tr.)

[151] Cf. E. Badian, *The death of Parmenio*, „Trans. Proc. Amer. Phil. Ass"., 91, 1960, pp. 324–338. (n.a.)

puţin ascultase, dacă nu acceptase, intervenţiile lui Parmenion, care-l sfătuise, în 331, să accepte ofertele lui Darius şi, în 330, să cruţe Persepolis. Din 330, Alexandru nu se mai simte solidar cu aceşti „bătrâni macedoneni". Înţelegea să-şi continue expediţia doar alături de nobilii care nu îi contestau autoritatea, oameni ca Hephaistion, Crateros şi Perdicas. Parmenion este executat de un grup trimis special în Media — în cazul său, regele nu mai recurge la judecata armatei. Brutalitatea acţiunii lui Alexandru arată că acesta nu are de gând să mai tolereze nici o opoziţie. Convocarea unei adunări a militarilor, aproape în întregime alcătuită din infanterişti, îi permitea realizarea în jurul propriei persoane a unei solidarităţi extrem de necesare, într-un moment în care susţinerea macedoneană devenise din ce în ce mai ezitantă.

În timpul unui banchet din Marakanda, pe când armata ierna la cumpăna anilor 328–327, după victoriile din Sogdiana, o ceartă violentă îl va opune pe Alexandru mai vechiului său tovarăş de arme *Kleitos*, zis şi „Cel Negru". Kleitos era un prieten intim al regelui — frate al doicii regale, întotdeauna alături de Alexandru în timpul bătăliilor; după moartea lui Philotas, primise comandamentul cavaleriei, împreună cu Hephaistion. Dar mânia şi violenţa îl vor determina pe Alexandru să-l străpungă pe Kleitos cu o lovitură de lance.

Reproşurile pe care acesta din urmă le adusese regelui în timpul banchetului sunt o dovadă că execuţia lui Philotas şi asasinarea lui Parmenion ascunseseră mult mai mult decât simpla distrugere a opoziţiei nobililor macedoneni (cel puţin a unei părţi dintre ei) faţă de tendinţele autocratice ale lui Alexandru. Citându-l pe Euripide, Kleitos îi reproşa, de fapt, considerarea victoriilor macedonenilor ca victorii proprii, deci uitarea (intenţionată) a meritelor tatălui său şi ale propriilor săi generali.

Kleitos cuteza chiar să apere memoria lui Parmenion. Există aici o acuzaţie de putere personală, care se poate asocia cu alte texte de acelaşi tip rostite de autori greci în legătură cu spaţiul poliadic: victoriile sunt câştigate de toată cetatea, în speţă de toţi macedonenii, şi gloria nu trebuie, deci, atribuită doar comandantului. Kleitos exprimase public ceea ce Philotas, după spusele anticilor, rostise în cadru privat. Kleitos apără şi imaginea tradiţională a monarhiei macedonene, care nu este una personală, ci una contractuală[152]. Regele este aclamat de adunarea poporului, căci macedonenii trec drept oameni liberi, spre deosebire de barbari (perşii), care se supun voinţei unuia singur (Marelui Rege). În raporturile sale cu macedonenii, Alexandru trebuie să respecte anumite obiceiuri: guvernarea nu prin acte tiranice, ci prin convingere. În cadrul relaţiilor lor cu regele, macedonenii au dreptul la egalitatea cuvântului (*isegoria*). Sintetizând, Kleitos îi reproşează vehement lui Alexandru alunecarea spre o alură monarhică absolută, de factură orientală, şi dispreţuirea obiceiurilor macedonene. Se opune şi acordării de favoruri nobililor iranieni care se ataşaseră anturajului său, neputând să suporte faptul că Alexandru invitase la masa sa „sclavi şi barbari". Disputa dintre Alexandru şi Kleitos are şi un caracter personal — oare cel din urmă nu-i aminteşte cu reproş regelui faptul că l-a salvat în timpul bătăliei de la Granicos? Participanţii la banchet par a fi cufundaţi în băutură; dezmeticit de moartea lui Kleitos, Alexandru îşi regretă gestul. Cu toate acestea, nu trebuie pierdut din vedere aspectul esenţial al

[152] Problema instituţiilor macedonene continuă să-i despartă pe specialişti : unii consideră, dimpotrivă, că, din perioada lui Filip al II-lea şi a lui Alexandru, monarhia macedoneană este o monarhie absolută, în care adunarea macedonenilor nu joacă nici un rol. (n. a.)

episodului — continuarea opoziţiei nobililor macedoneni faţă de un rege care conduce din ce în ce mai puţin ca fiind unul de-al lor.

Ultimul eveniment, acela privind gestul prosternării — *proskynesis* — va izbucni la Bactra, în 327, la puţin timp după căsătoria lui Alexandru cu Roxana. De această dată, opoziţia vine din partea lui Callisthenes, nepotul lui Aristotel, care, totuşi, până în acel moment, se arătase drept unul dintre susţinătorii cei mai înfocaţi ai regelui. Trebuie subliniat faptul că, deşi era grec, Callisthenes exprimă, la nivelul înalt al elitelor, ceea ce gândeau macedonenii de rând.

Aşadar acum, Alexandru „ia hotărârea ca macedonenii să-l salute, întocmai precum perşii, adorându-l prosternaţi la picioarele sale." Potrivit lui Quintus Curtius, această iniţiativă fusese sugerată regelui de către linguşitorii greci. În fapt, aşa cum notează Arrianus, Alexandru nu avea nevoie de nimeni pentru a lua o asemenea decizie, care, vom vedea, nu are conotaţia pe care autorii antici i-o atribuie. Numeroşi istorici moderni au văzut în această măsură dovada voinţei lui Alexandru de a impune astfel originea sa divină, „recunoscută" de oracolul lui Amon încă din 331, în oaza Siwah. În realitate, explicaţia introducerii acestei măsuri, aşa cum a dovedit-o în mod just J. P. V. D. Balsdon[153], este alta. La persani îngenunchierea (*proskynesis*) sau doar plecăciunea erau semnele obişnuite de supunere în faţa unui superior: reliefurile de la Persepolis redau clar modalităţile acestei prestări a omagiului către Marele Rege. Prin aceasta perşii nu recunosc deloc caracterul divin al regelui deoarece, dimpotrivă, regele nu este considerat zeu, el nu este decât

[153] J. P. V. D. Balsdon, The *Divinity of Alexander*, „Historia", 1, 1950, pp. 363–388, în spec., pp. 371–382. (n.a.)

reprezentantul lui Ahura-Mazda pe pământ. Pentru perşii din anturajul lui Alexandru, ceea ce le cerea acesta nu avea nimic excepţional, toţi vor accepta, în mod firesc, să presteze faţă de regele macedonean aceleaşi omagii cu care se obişnuiseră faţă de Marele Rege. În schimb, grecii (aşadar şi autorii antici la care facem referire) şi macedonenii vedeau lucrurile într-o cu totul altă perspectivă, aşa cum o afirmă, de altfel, Callisthenes. Ei considerau acest obicei ca dovada clară a „servilismului oriental" — grecii din Asia Mică cunoscuseră deja umilirea îngenunchierii în faţa înalţilor demnitari persani, iar obligaţia de a-l saluta pe Marele Rege în acest mod specific crease, de asemenea, probleme de protocol în timpul vizitelor ambasadorilor greci la curtea persană. Callisthenes, aprobat de înalţii comandanţi macedoneni, refuza să presteze un astfel de omagiu care, susţinea el, era rezervat zeilor. Sublinia deopotrivă, cum o făcuse şi Kleitos, că procedând astfel, Alexandru încălca „legea nescrisă" (*nomos*) a macedonenilor, conform căreia în relaţiile lor cu propriii supuşi, regii macedoneni trebuiau să conducă „nu prin forţă, ci pe baza legii — *a nomos*-ului[154]." Regele n-a iertat această împotrivire, mai mult, profitând de dezvăluirea obscurei şi necuviincioasei „conspiraţii a pajilor", i-o atribuie lui Callisthenes, care este arestat şi purtat în lanţuri pentru mai mulţi ani, apoi crucificat în India, fără îndoială din ordinul lui Alexandru[155].

Nu există undeva vreo dovadă că Alexandru căutase închegarea unei baze teocratice pentru puterea sa, contrar unei vechi tradiţii ostile, construită de peripateticieni, pentru a-l răzbuna pe unul de-al lor, pe Callisthenes. În realitate,

[154] Arrianus, IV, 11, 16. (n.a.)

[155] Autorii antici nu exclud nici varianta îmbolnăvirii lui Callisthenes, pe parcursul nefericitei sale detenţii itinerante. (n.tr.)

în 327, scopul lui Alexandru era de a introduce cel mai mare număr posibil de iranieni la curte şi în administraţie. Deja numeroşi nobili bactrieni şi sogdieni fuseseră integraţi. Dar Alexandru dorea ca însoţitorii săi, macedoneni şi iranieni, să se situeze pe aceeaşi treaptă în comparaţie cu propria persoană, de aceea organizează la Bactra o ceremonie de prestare a omagiului. Refuzul exprimat sau tăcut al macedonenilor nu era numai de ordin teoretic, această opoziţie indică şi faptul că ei continuau să-i privească pe iranieni ca pe învinşi şi să-i trateze ca atare. Alexandru dovedeşte în acest context prudenţă şi înţelepciune, neinsistând asupra impunerii deciziei sale — se pare că, într-adevăr, macedonenii nu au mai fost obligaţi la gestul prosternării.

Acest episod mărturiseşte pragmatismul lui Alexandru: regele îşi dă seama (recunoscând măcar în sinea sa, dacă nu public) că această măsură, străină şi autoritară în substanţa sa, este o eroare de calcul politic. În plus, pregătindu-se să cucerească spaţiul indian, el nu dorea, cu siguranţă, să creeze condiţiile unei rupturi deschise cu aristocraţia macedoneană. Însă, acest ultim caz dezvăluie şi marea dificultate a politicii pe care Alexandru o *experimentează*, deoarece, tributari unor culturi diferite, iranienii şi macedonenii au răspuns iniţiativei regale în mod radical opus. Alexandru conta probabil pe faptul că o expediţie militară comună (în India) ar fi permis aristocraţiei iraniene şi celei macedonene să se cunoască mai bine şi să se aprecieze reciproc.

II. Marele proiect (325–323)

1. Întoarcerea din India. La întoarcerea din expediţia indiană, Alexandru s-a arătat decis să reia şi să accentueze politica sa de colaborare cu aristocraţiile

locale. Anumite măsuri privind satrapii o dovedesc. Strategii din Media, Cleandros, Sitalkes şi Heracon, sunt executaţi pentru că abuzaseră de averile castei sacerdotale şi, probabil, şi de cele ale aristocraţiei. Să reţinem, totuşi, că măsurile luate împotriva satrapilor vinovaţi vor avea o consecinţă paradoxală, deoarece în 323 nu mai existau decât trei satrapi iranieni: Atropates în Media, Phrataphernes în Parthia şi Oxyarthes (socrul lui Alexandru) în Paropamissos.

În acelaşi timp, Alexandru a căutat să instaleze în satrapiile rămase vacante oameni capabili şi preocupaţi de aplicarea politicii sale de colaborare macedo-neano–iraniană. Cel mai bun exemplu este Peukestas, care jucase un rol important în campania din India, chiar salvând viaţa regelui în timpul asediului fortăreţei malliilor (326/325), gest pentru care a fost recompensat cu cununa de aur şi cu titlu de membru al gărzii personale a lui Alexandru. La întoarcerea din campanie, Alexandru îl va numi satrap în importanta satrapie a Persidei mai ales pentru că Peukestas adoptase modul de viaţă iranian şi nu risca să-i jignească pe „barbari". „Şi aceasta avea s-o dovedească din plin după ce ocupă noul său post ca satrap al Persidei, fiind singurul dintre macedoneni care adoptă costumul mezilor şi învăţă limba persană, adaptându-se întru totul uzanţelor persane. Pentru toate acestea, Alexandru îl lăudase şi perşii erau mulţumiţi când vedeau cum preferă obiceiurile lor şi renunţă la cele strămoşeşti, din propria patrie[156]." Alexandru interpreta această atitudine ca singurul mijloc de „a păstra poporul sub supunere în toate privinţele[157]." Dar, în acelaşi timp, trebuie subliniat, alături de Arrianus, că acest caz al lui

[156] Arrianus, VI, 30, 2–3. (n.a.)
[157] Diodor, XIX, 14, 5. (n.a.)

Peukestas rămâne unul excepţional generând ostilitatea altor şefi macedoneni, care nu erau dispuşi să guverneze în colaborare cu învinşii. Şi totuşi, oare nu campania din India dăruise o aureolă de învingători iranienilor?

2. Căsătoriile de la Susa (februarie 324). Această dublă constrângere impusă de Alexandru, de a chema în serviciul său pe nobilii iranieni şi de a-i detremina pe macedoneni să accepte această stare de lucruri, permite mai buna înţelegere a grandioasei ceremonii desfăşurate la Susa la începutul anului 324. De fapt, atunci, fără a o repudia pe Roxana, Alexandru se căsătoreşte cu două prinţese ahemenide: Stateira, fiica lui Darius, şi Parysatis, fiica lui Ochos. În acelaşi timp, prietenul său, Hephaistion, se uneşte prin căsătorie cu Drypetis, sora Stateirei, „căci Alexandru dorea ca fii şi fiicele acestuia să-i fie nepoţi şi nepoate." În fine, regele „convinge" şi pe alţi 80 de apropiaţi ai săi să încheie uniuni cu fiicele nobilor iranieni. Ceremoniile nupţiale au loc cu un fast nemaiauzit, a căror desfăşurare este descrisă de Chares din Mytilene, marele cancelar. Căsătoriile au fost încheiate în rit persan, sub un imens cort construit după modelul *Apadanei* (sălii de audienţe) persane, fiecare dintre mirese fiind din plin înzestrată de către Alexandru.

Fastuoasa manifestare prelungea şi depăşea totodată mariajul încheiat de Alexandru cu prinţesa sogdiană Roxana, în 327. Căsătoriile de la Susa subliniază situaţia presantă în care se găsea regele, aceea de a conduce alături de vechii săi duşmani. Numeroase femei au fost alese din familia ahemenizilor, cum este Stateira, altele sunt fiice ale nobililor care opuseseră rezistenţă lui Alexandru — ca Spithamenes, cu a cărui fiică, Apameea, se căsătoreşte Seleucos — sau ale nobililor care

colaboraseră cu regele macedonean, ca în cazul lui Artabazos sau Atropates. Aceste nunţi constituiau, deci, un adevărat pact de guvernământ, considerându-se, bineînţeles, că nobilii iranieni îl recunoşteau pe Alexandru drept singurul lor rege: căsătoria lui cu prinţese ahemenide îi permitea o transmitere armonioasă a atributelor regalităţii tradiţionale a ahemenizilor. În acelaşi timp, Alexandru dorea să-i oblige pe macedoneni să accepte această idee. Nici un text nu sugerează existenţa unui entuziasm macedonean faţă de această iniţiativă regală, cu câteva excepţii (Hephaistion şi Peukestas, de pildă). Totuşi, succesorii săi nu vor abandona brutal această politică. Seleucos îşi va păstra soţia iraniană, pe Apameea, şi numeroşi însoţitori de-ai lui Alexandru vor continua politica de colaborare cu elitele locale[158].

3. Către o armată macedoneano–iraniană. Revolta de la Opis. Totodată, Alexandru îşi continuă cu tenacitate atingerea obiectivului de a crea o armată mixtă, macedoneano–iraniană. Momentul deciziilor esenţiale în acest sens coincid cu întoarcerea din India[159]. Se înţelege o dată în plus că opoziţia soldaţilor de pe râul Hyphasis îi arătase elocvent lui Alexandru că nu va putea termina marile sale proiecte doar cu sprijinul compatrioţilor săi.

Reforma a început cu cavaleria, puţin după căsătoriile încheiate la Susa. Cavalerii iranieni, care luptaseră în India, în calitate de auxiliari, sunt introduşi în trupele de

[158] Cf. P. Briant, *Rois, tributs et paysans*, Paris, 1982, pp. 32–64. (n.a.)

[159] Vezi articolul nostru *D'Alexandre aux diadoques: le cas d'Eumène de Kardia*, REA, LXXIV, 1972, pp. 51–58 (*Rois, tributs et paysans*, Paris, 1982, pp. 31–39) de asemenea, A. B. Bosworth, *art. cit.*, pp. 15–20, care reduce la cea mai simplă expresie politica de colaborare macedoneano–iraniană. (n.a.)

hetairoi (tovarăşi). În plus, o nouă hipparchie (a cincea) este creată şi alcătuită în cea mai mare parte din iranieni, înarmaţi cu lancea macedoneană şi nu cu suliţa „barbară", şi conduşi de nobilul bactrian Hystaspes. Printre ofiţerii săi, existau reprezentanţii cei mai de seamă ai elitei aristocratice iraniene, care vor deveni cumnaţi ai nobililor macedoneni după nunţile desfăşurate la Susa. Cele două măsuri, matrimonială şi militară, se conjugau pentru realizarea fuziunii dintre cele două aristocraţii.

Constituirea unei falange mixte a generat o consistentă opoziţie. La Susa, vor sosi 30 000 de tineri iranieni (*epigonoi*: succesori), pe care Alexandru, s-a văzut, i-a recrutat în 327. Integrarea lor în noua falangă nu a avut loc decât în 323, la Babilon, după ce Peukestas i-a prezentat regelui un nou contingent de 20 000 de iranieni. Această întârziere se explică prin opoziţia pe care Alexandru a întâmpinat-o din partea şefilor falangei sale macedonene. Pentru mai multe luni de zile, tinerii iranieni vor constitui o unitate complet distinctă, formată după modelul falangei macedonene, dar condusă de perşi.

La Opis, pe Tigru (vara anului 324), criza izbucneşte în timp ce Alexandru îşi anunţa trupele că oameni incapabili de a mai satisface serviciul militar (răniţi sau prea vârstnici) au fost trimişi în Macedonia, răsplătiţi cu o importantă primă de demobilizare. Soldaţii din falangă înterpretară această decizie ca dovada că Alexandru dorea de acum înainte să nu mai apeleze la serviciile lor, intenţionând să-i folosească numai pe iranieni, care trebuiau să dovedească regelui calităţile lor combative. Într-adevăr, dacă macedonenii, cum s-a văzut, tânjeau după reîntoarcerea în patrie, ei doreau, mai ales, să revină acasă împreună cu regele lor. Trimiterea veteranilor şi a răniţilor a fost, deci, considerată ca o dovadă că regele „îşi va stabili pentru totdeauna centrul de putere al regatului

său în Asia", ceea ce însemna şi că regele îi păcălise prin ordonarea retragerii în 326. Alexandru îi execută pe conducătorii falangei şi încearcă să-i păstreze pe soldaţi alături de el, enumerându-le binefacerile pe care aceştia le datorau lui Filip al II-lea şi lui însuşi. Încercările sale rămân fără rezultat.

În următoarele zile, Alexandru nu mai iniţiază nici o apropiere de soldaţii săi. Mai mult, el se retrage în cortul său, refuzând să îi primească pe macedoneni şi acordând favoruri iranienilor. Convoacă chiar o adunare a soldaţilor orientali, la care macedonenii nu au avut dreptul să participe, şi preia comanda armatei iraniene, care campa în afara oraşului, ca şi cum ar fi dorit să se opună din punct de vedere militar armatei macedonene. Apoi, a concedat titlul de *pezhetairoi* (însoţitori infanterişti) membrilor falangei iraniene, ceea ce echivala cu a-i pune pe picior de egalitate cu macedonenii, şi-i include pe iranieni în *agema*, garda regală. Scopul lui Alexandru era de a-i convinge pe macedoneni că nu-i sunt indispensabili. Acest şantaj psihologic a avut efectele scontate. La capătul câtorva zile, soldaţii macedoneni s-au prezentat dezarmaţi în faţa regelui, rugându-l umili să le permită şi lor — ca perşilor — să-i presteze ritualul sărutului. Alexandru acceptă şi, pentru a dovedi că i-a iertat, îi va numi „rudele lui". Extraordinară abilitate a lui Alexandru, care reuşeşte să-i determine pe macedonenii să accepte ceea ce refuzaseră cu încăpăţânare câteva zile mai înainte! De acum încolo, de fapt, regele putea să-şi permită orice. Plecarea veteranilor s-a efectuat într-o atmosferă calmă, regele promiţându-le că va veghea asupra copiilor pe care aceştia îi lăsau în urma lor în Asia şi pe care urma să-i transforme în soldaţi înarmaţi şi antrenaţi după obiceiurile macedonene. În acelaşi timp, Alexandru îi dă ordin lui Antipatros să-i trimită noi întăriri din Macedonia. Alcătuirea unei noi falange avu

loc în Babilon, în anul 323, în care fiecare divizie (decadă) a acestei falange macedonene, cuprindea patru macedoneni, echipaţi după model macedonean, şi 12 perşi, dotaţi cu arcuri sau suliţe, rămânând, însă, sub comanda unui personaj de origine macedoneană.

Astfel, în doi ani (324–323), Alexandru reuşise să pună la punct o nouă armată, în care se găseau amestecaţi macedoneni şi iranieni. Pe termen scurt aceasta îi va permite să privească cu optimism reuşita noilor sale proiecte de cucerire, deoarece cunoştea bine oboseala macedonenilor după atâtea marşuri continue. Pe termen lung, organizarea ţinuturilor cucerite într-un imperiu unificat şi colaborarea iranienilor cu macedonenii în cadrul unei armate mixte trebuiau să fie cele mai bune garanţii ale continuării operei sale.

4. Banchetul de la Opis. Şi-a dorit, oare, Alexandru depăşirea unei simple colaborări macedoneano–iraniene, promovând idealul „înfrăţirii universale"? Aceasta este ideea susţinută de W. W. Tarn[160], întemeiată pe descrierea sacrificiului săvârşit de rege după rezolvarea crizei provocate de revolta de la Opis:

„Apoi, Alexandru înălţă jertfe zeilor cărora de obicei le închina sacrificii şi organiză un banchet pentru întreaga armată, la care participă el însuşi. În jurul său, stăteau aşezaţi macedonenii, urmau apoi perşii, după care erau rânduite celelalte popoare, în funcţie de faima lor şi de calităţile proprii. Din aceeaşi cupă băură mai întâi regele şi apoi cei care îl înconjurau şi făcură aceleaşi libaţii, urmând sfaturile prezicătorilor greci şi a magilor perşi. Alexandru se rugă pentru

[160] W.W. Tarn, *Brotherhood and Unity*, în „Alexander The Great", II, 1950, pp. 399–449. (n.a.)

fericirea şi mai ales pentru înţelegerea (*homonoia*) şi comuniunea (*koinônia*) dintre macedoneni şi perşi spre conducerea imperiului[161]."

Pornind de la acest text, W.W.Tarn a tras concluzia că Alexandru „a fost un pionier al uneia dintre cele mai mari revoluţii din istoria omenirii", adică cea privind „fraternitatea dintre oameni şi unitatea umanităţii." Alexandru ar fi dorit unirea tuturor popoarelor de pe pământ în acelaşi spirit de înfrăţire umană; în opinia sa, toate popoarele trebuiau să fie, mai degrabă, asociate la guvernarea imperiului decât supuse.

În realitate, această imagine a unui Alexandru, ca un fel de pre-Hristos, este mai mult rezultatul unei idei personale a lui Tarn decât concluzia unei analize critice a textului. Aşa cum a dovedit-o E. Badian[162], banchetul de la Opis nu permite asemenea interpretare. În jurul regelui sunt singuri macedonenii, care, doar ei, împart vinul cu regele. Ritul de reconciliere are, mai întâi, ca protagonişti pe Alexandru şi pe macedoneni, care tocmai se opuseseră de o manieră violentă şi se separaseră de-a lungul mai multor zile. Apoi, nici nu poate fi vorba de o fraternitate universală, dimpotrivă, colaborarea în câmpul puterii este în mod expres limitată macedonenilor şi perşilor. La urma urmei, simbolistica banchetului de la Opis reliefează cele două axe ale politicii lui Alexandru: apelul la cadre iraniene, pentru a-şi consolida opera de cucerire, şi rezervarea pentru elementul macedonean a unei poziţii alese în jurul persoanei sale. De acum înainte, graniţa între guvernanţi şi guvernaţi nu mai trebuia să coincidă cu aceea dintre învingători şi învinşi. Mai mult decât o simplă

[161] Arrianus, VII, 11, 8–9. (n.a.)
[162] E. Badian, *Alexander the Great and the Unity of Mankind*, „Historia", 1958, pp. 425–444. (n.a.)

diviziune etnică, această împărţire devine una socială, sunt chemaţi să colaboreze şi deci să conducă doar aceia care constituiau deja elita conducătoare în timpul imperiului ahemenid. Dacă această viziune a lui Alexandru arată că a ştiut să depăşească coordonatele temelor tradiţionale privind opoziţia dintre greci şi barbari, ea arată deopotrivă şi extraordinara sa inteligenţă politică şi voinţa de a săvârşi o operă durabilă.

5. Problema divinizării lui Alexandru. S-a gândit, oare, Alexandru, în grija sa de a unifica imperiul, să promoveze „un cult imperial răspândit şi în lumea cetăţilor greceşti", aşa cum afirmă numeroşi istorici (Ul. Wilcken, W. W. Tarn, mai cu seamă)?

Pe de o parte, analiza portretelor lui Alexandru vădeşte voinţa regelui de a-şi difuza imaginea unui supraom, egal al eroilor, dacă nu chiar al zeilor. Într-adevăr, Alexandru şi-a adus cu sine artişti oficiali, însărcinaţi cu această misiune de propagandă: sculptorul Lyssipos, pictorul Apelles şi orfevrul Pyrgoteles. Alexandru este frecvent reprezentat cu ochii aţintiţi spre cer ca într-un dialog cu Zeus, parcă spunând: „Ia-ţi Olimpul şi lasă-mi Pământul!" Din ce în ce mai des, artiştii îl reproduc cu capul încununat cu diademă, semn regal de origine orientală. Această evoluţie este vizibilă mai ales pe monede, emise poate după modelele create de Pyrgoteles, în care meşterul îl reprezintă pe rege ca pe Herakles, acoperit cu pielea leului din Nemeea, dar portretul este atât de individualizat, încât există tentaţia de a identifica sub trăsăturile eroului portretul lui Alexandru. Deoarece aceste monede circulau în tot imperiul, se poate imagina, fără teama de a greşi, că asimilarea lui Alexandru cu Herakles este acceptată tot mai mult ca un fapt împlinit, chiar şi în cetăţile greceşti.

Pe de altă parte, la moartea bunului său prieten Hephaistion (octombrie 324), Alexandru a trimis o ambasadă oracolului lui Amon din Egipt, întrebându-l dacă se cade să acorde onoruri divine defunctului. „Răspunsul" lui Amon a fost că Hephaistion trebuia să fie considerat ca un erou şi nu ca un zeu. Imediat după aceasta, Alexandru ordonă lui Cleomenes din Egipt să ridice temple noului erou la Alexandria şi în Insula Pharos. Cultul eroic al lui Hephaistion se răspândeşte cu iuţeală, în cetăţile greceşti. Dar nimic din toate acestea nu dovedeşte cu certitudine că la Atena onorurile semi–divine sunt aduse în acelaşi timp lui Hephaistion *şi* lui Alexandru (care ar fi trebuit considerat drept paredru al proaspătului eroizat).

Potrivit mai multor autori, Alexandru ar fi dorit, în anii 324/323, să determine pretutindeni recunoaşterea oficială a propriului caracter divin şi ar fi luat măsuri în acest sens pentru introducerea cultului său în întreg imperiul. Astfel, l-ar fi însărcinat pe Nicanor să proclame în acelaşi timp, la Olympia, în 324, edictul de reîntoarcere a exilaţilor şi un ordin prin care să se acorde regelui onoruri divine de către cetăţile greceşti. Această intrepretare este rezultatul unor anecdote foarte târzii, cărora este riscant să li se acorde credit. Ceea ce se ştie este că numeroase cetăţi greceşti din Asia Mică i-au închinat un cult, dar aceasta nu este cu nimic de domeniul extraordinarului: oare Eresos din Lesbos nu ridicase altare lui Zeus Philippianul, în timpul precuceririi macedonene din 336/5? Pentru cetăţile din Grecia europeană, mărturiile sunt modeste şi contradictorii: acestea ne oferă doar date privind existenţa unor dispute care avuseseră loc la Atena între partizanii (Demades, Demosthenes, cu rezerve) şi adversarii (Lycurgos, Hyperides) unei astfel de măsuri şi ne informează că Demades a fost condamnat pentru prezentarea unui decret considerat drept sacrilegiu. Accepţiunea de „theori"

(ambasadori religioşi) pe care Arrianus o atribuie ambasadorilor greci prezenţi la Babilon în 323 nu dovedeşte nimic în contextul în care autorul foloseşte această sintagmă.Trebuie adăugat că instituirea unui cult imperial ar fi fost inoportună, mai ales în 323, pentru că ideea de rege–zeu era o erezie în ochii perşilor[163].

În 323, bazele autorităţii lui Alexandru sunt de origine foarte diversă în diferitele colţuri ale imperiului său. El este deopotrivă rege al macedonenilor, arhonte al Ligii de la Corint, „eliberator" şi „restaurator" al cetăţilor greceşti din Asia, faraon al Egiptului[164], „Rege al celor patru părţi ale lumii" în Babilonia; pe de altă parte, fără a prelua titlul de Mare Rege, împrumută numeroase elemente de la regalitatea ahemenidă şi se poate presupune că numeroşi perşi îl considerau drept succesorul de drept al ahemenizilor. Un singur titlu, cu un conţinut incert şi neutru, este recunoscut pretutindeni: „regele Alexandru" — gravat pe numeroase monede pe care le emite şi consemnat în anumite decrete către cetăţile greceşti. În loc să instaureze un „cult imperial„ care i-ar fi putut anihila sprijinul persan, Alexandru alesese, mai degrabă, accelerarea aplicării politicii sale de colaborare, pe care măsurile luate începând cu anul 325, o făcuseră să progreseze în mod considerabil.

[163] Pentru această dificilă problemă, vezi studiul lui E. Badian în *Ancient Macedonian studies in onor of Ch. E. Edson*, Thessaloniki (1981), pp. 27–71. (n.a.)

[164] De reţinut că „faraonizarea" lui Alexandru este acum pusă la îndoială, cf. S. M. Burstein, *Pharaoh Alexander a scholarly myth*, „Ancient Society", 22 (1991) [1993], pp. 139–145. (n.a.)

CONCLUZII

Incertitudinile succesiunii

Este dificil să se schiţeze un bilanţ al operei lui Alexandru în iunie 323. Se poate invoca un fapt cert: acţiunea macedoneanului a deschis Orientul Mijlociu şi Asia Centrală către fenomenul de imigrare a grecilor; întemeierile de cetăţi, continuate de succesorii lui Alexandru, vor permite extinderea culturii greceşti — proces cu un caracter mai degrabă geografic decât etnic. Din acest punct de vedere, trebuie subliniat simţul politic extraordinar al lui Alexandru, care a înţeles perfect că o dominare durabilă a Orientului Mijlociu trebuie realizată prin alianţa cu categoriile sociale dominante tradiţionale. Acesta este sensul profund al politicii sale religioase, care consta în a „recupera" în beneficiul său bazele ideologice pe care se întemeiaseră superioritatea socială a aristocraţiei şi puterea Marelui Rege. În acelaşi timp, cucerirea macedoneană nu a schimbat cu nimic raporturile şi modul de producţie, chiar dacă şi învingătorii dispun de bazele economice tradiţionale ale imperiilor orientale. Replasat în istoria Orientului Apropiat al primului mileniu, Alexandru apare, într-un fel, ca „ultimul dintre ahemenizi."

Dar, în 323, opera lui Alexandru rămâne fragilă şi incertă. Nemulţumirile cresc în imperiu: în Europa, cetăţile greceşti, din 338 aflate sub stăpânire macedoneană, rămân profund şocate de recentul edict de reîntoarcere a proscrişilor (324). La Atena, pregătirile continuă de mai

multe luni sub conducerea (secretă) a lui Demosthenes şi a lui Leosthenes, în vederea unei ridicări armate a tuturor cetăţilor greceşti. În Asia, numeroase regiuni rămân nesupuse: în Cappadocia, dinastul Ariarathos continuă să-şi strângă trupe şi să-şi constituie un tezaur de război; India este practic deja pierdută pentru macedoneni. Trebuie adăugat că moartea regelui întrerupe definitiv pregătirile expediţiei în Arabia.

Tensiunile şi dezacordurile se manifestă chiar în interiorul taberei învingătorilor. Şefii macedoneni (cu câteva excepţii) n-au nici o dorinţă de a continua politica de fuziune, în sensul pe care îl înţelegea Alexandru. Mercenarii greci din Bactria nu acceptaseră încă să fie „transplantaţi în mijlocul barbarilor"; simplii soldaţi macedoneni, la rândul lor, aspiră la reîntoarcerea la propriile cămine. În fine, Alexandru nu lasă nici un succesor demn de ceea ce el reprezentase şi capabil să-şi asume imensele obligaţii care însoţeau puterea macedoneană în 323. În 335/334, cei mai apropiaţi dintre sfătuitorii lui Alexandru îl imploraseră în van de a se căsători şi de a lăsa urmaşi înainte de plecarea într-o aventură atât de periculoasă. În iunie 323, singurul argead existent care putea să intre în calculele succesiunii este fratele vitreg al lui Alexandru, Arrhidaios, din nefericire, lovit iremediabil de infirmitate psihică. Roxana este însărcinată, dar macedonenii nu par dispuşi să încredinţeze moştenirea unui copil născut de o iraniană. În orice caz, problema regenţei avea să se pună. Principalii generali ai lui Alexandru sunt, deci, gata să se confrunte între ei, decimându-se, pentru a dobândi puterea.

Nota traducătorului:

După 323, sub regenţa lui Perdicas, sunt consideraţi succesori fratele dement al lui Alexandru, Filip Arrhidaios şi copilul Roxanei, Alexandru al IV-lea. Satrapiile sunt însă împărţite între generalii–succesori (diadohi) ai

lui Alexandru: Antigonos Monophtalmos (Pamphylia, Lycia, Frigia), Lysimachos (Tracia şi Ionia), Eumenes (Cappadocia şi Paphlagonia), Ptolemeu, fiul lui Lagos (Egiptul), Antipatros (Grecia şi Macedonia). În timpul confruntărilor dintre diadohi, de-a lungul a mai bine de patru decenii, aceştia şi urmaşii proprii se convinseseră că nu mai era posibilă reunificarea teritoriului cucerit de Alexandru. Un moment important în acest sens îl reprezintă anul 306, când patru dintre protagonişti îşi iau titlul de rege (Antigonos Monophtalmos, Ptolemeu Lagidul, Lysimachos şi Cassandros, fiul lui Antipatros) iar vechile satrapii devin regate independente. După moartea ultimilor diadohi (Lysimachos–281 şi Seleucos–280), teritoriul fostului imperiu al lui Alexandru este ireversibil împărţit în regate elenistice: Regatul Seleucid, Regatul Lagid şi Regatul Macedoniei.

BIBLIOGRAFIE

1. Surse

Arrianus, *Anabasse* (tr. fr. P. Savinel, Paris, Ed. de Minuit, 1981); *Inde* (tr. fr. P. Chantraine, Paris, CUF, 1927); Quintus Curtius Rufus, *Histoire d'Alexandre*, (tr. fr. H. Bardon; Paris, CUF, I–II, 1961); Diodor din Sicilia, *Bibliothèque Historique*, cartea a XVII-a (tr. Fr. P. Goukowsky, Paris, CUF, 1976); Plutarh, *Vie d'Alexandre* (tr. fr. R. Flacelière — E. Chambry, Paris, CUF, 1975). Fragmentele biografiilor lui Alexandru au fost traduse în engleză de Ch. A. Robinson Jr., *The History of Alexander the Great*, I, 1953.

Sursele epigrafice sunt studiate de A. J. Heisserer, *Alexander the Great and the Greeks. The epigraphical evidence*, Noeman, 1980; numeroase inscripţii sunt traduse în franceză de J.-M. Bertrand, *Inscriptions historiques grecques*, Paris, 1992, p. 127–141.

În ceea ce priveşte numismatica, se va vedea A. R. Bellinger, *Essays on the coinage of Alexander the Great*, New York, 1967, şi J. M. Price, *The coinage in the name of Alexander and Philipp Arrhidaeus*, I–II, Zurich–Londra, 1991.

Pentru analiza tăbliţelor cuneiforme: P. Bernard, *Bull. Corr. Hell.*, 114, 1990, p. 513–528, şi A. Kuhrt în *Achaemenid History*, V, Leiden, 1991, p.121–130.

În ceea ce priveşte iconografia: T. Hölscher, *Griechische Historienbildeer des 5. Und 4. Jahrhunders v. Chr.*, Würzburg, 1973, p. 122–198, 218–223.

2. Studii şi comentarii ale izvoarelor literare

A.B. Bosworth, *A Historical commentary on Arrian's History of Alexander the Great*, I, Oxford, 1980; Id. *From Arrian to Alexander*, Oxford, 1988; L. Pearson, *The lost histories of*

Alexander the Great, New York — Londra, 1960; P. Pedech, *Historiens compagnons d'Alexandre*, Paris, 1984; P. Vidal-Naquet, *Flavius Arrien entre deux mondes* în *Arrien. Histoire d'Alexandre*, Paris, Ed. de Minuit, 1984, p. 309–394; A. T. Atkinson, *A commentary on Q. Curtius Rufus' Historiae Alexandri Magni, Books 3 and 4*, Amsterdam, 1980; J. R. Hamilton, *Plutarch, Alexander. A commentary*, Oxford, 1969.

3. Biografii

N.J. Burich, *Alexander the Great. A Bibliography*, 1970 (cu utilizare dificilă).

J. Seibert, *Alexander der Grosse*, Darmstadt, 1972 (text scurt, bibliografii exhaustive, clasate şi critice).

4. Stadiile cercetării problemei

R. Andreotti, *Historia*, I (1950), p. 583–600; Id., *Historia*, 5 (1956), p. 257–302; Id., *Saeculum*, 8 (1957), p.120–161.

F. Hampl, *La Nouvelle Clio*, 6 (1954), p. 91–136.

E. Badian, *The Classical World*, 65 (1971), p. 37–56 şi 77–83, şi studiul său în *Alexandre le Grand. Image et réalité*, Geneva, 1976, p. 279–303.

P. Goukowsky, *REG*, 96 (1983), p. 225–241.

J. Carlsen, *Alexander the Great* (1970–1990), în *Alexander the Great. Reality and Myth*, Rome (1993), p. 41–52.

5. Lucrări generale

H. Berve, *Das Alexanderreich auf prosopographischer Grundlage*, I–II, Munich, 1926 (volumul al II-lea conţine note despre toate personajele care au avut legătură cu istoria lui Alexandru).

Ul. Wilcken, *Alexandre le Grand*, Paris, Payot, 1952, (tr.fr.).

P. Green, *Alexander of Macedon*, Londra, 1974.

E. Badian, *Alexander the Great in Iran*, în „Cambridge History of Iran", II, 1985, p. 420–501.

A. B. Bosworth, *Conquest and Empire, The Reign of Alexander the Great*, Oxford, 1988.

B. J. Seibert, *Die Eroberung des Perserreiches durch Alexander den Grossen auf kartographischer Grunlage*, I–II, Wiesbaden, 1985.

6. Studii de specialitate (cf. notele de subsol)

G. T. Griffith (ed.), *Alexander the Great. The main problems*, Cambridge, 1966 (culegere de articole).

Greece and Rome, XII, 1965, număr special.

F. Altheim, *Alexandre et l'Asie. Histoire d'un legs spirituel*, Paris, Payot, 1954 (tr.fr.).

S. K. Eddy, *The King is dead. Studies in the Near Eastern Resistance to Hellenism (334–31 î.Hr.)*, Lincoln, 1961 (tr.fr.).

E. Badian, numeroase articole dispersate (*Historia*, 1958; *Historia*, 1960; *Journal of Hellenistic Studies*, 1961; *Phœnix*, 1963; *Greece and Rome*, 1965 etc.)

P. Högemann, *Alexander der Grosse und Arabien*, München, 1985.

P. Högemann, *Alexàndre le Grand. Image et réalité*, (dezbateri privind Antichitatea clasică, XXII), Geneva, Vandovres, 1976.

P. Faure, *La vie quotidienne des armées d'Alexandre*, Paris, Hachette, 1982.

P. Faure, *Alexander the Great. Myth and Reality*, Rome, 1993.

P. Briant, *De Cyrus à Alexandre. Une Histoire de l'Empire Achéménide,* Paris, Fayard, 1996, cap. 16–18.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 5
PREFAŢĂ 10

Cuvânt înainte al autorului 14
Notă liminară la a patra ediţie 14
Introducere – ALEXANDRU ÎNAINTE
DE DEBARCAREA ÎN ASIA (356–334) . . 17

Capitolul I – MARILE ETAPE ALE CUCERIRII
(334–323) 22
I. De la Granicos la căderea Tyrului
(mai 334–vara anului 332) 22
II. De la Tyr la Tyr
(vara anului 332–vara anului 331). 27
III. Sfârşitul lui Darius
şi supunerea definitivă a Greciei
(vara anului 331–vara anului 330). 29
IV. Gherilele din satrapiile orientale şi opoziţiile
macedonene (vara anului 330–primăvara
anului 327) 33
V. Cucerirea Indiei şi a Golfului Persic (327– 325) . . . 35
VI. Ultimii ani (324–323) 36

Capitolul al II-lea – ORIGINILE ŞI OBIECTIVELE
CUCERIRII 38
I. Insuficienţele şi limitele explicaţiilor
de ordin personal şi psihologic 38
II. Moştenirea lui Filip al II-lea 41
III. Alexandru şi teritoriile regale ahemenide 44

IV. „Război de eliberare" şi „război de represalii": limitele filoelenismului lui Alexandru 46
V. Cucerirea Indiei şi întoarcerea prin Golful Persic 51
VI. Problema „ultimelor planuri" 54

Capitolul al III-lea – REZISTENŢELE LA CUCERIRE 57
I. Rezistenţa opusă de Darius (334–330) 57
1. Forţele puse în joc. 57
2. Fragilitatea şi riscurile poziţiei strategice ale lui Alexandru 59
3. Darius şi perşii contra lui Alexandru 63
II. Rezistenţa ascunsă şi revolta deschisă din Grecia 68
III. Gherilă şi teroare în satrapiile orientale (330–327) 70
1. Eşecul lui Bessos şi gherila lui Spitamenes 70
2. Alexandru şi rebelii: teroare şi genocid 75
IV. Starea de nemulţumire şi opoziţia soldaţilor macedoneni (330–324) 77

Capitolul al IV-lea – ADMINISTRAREA, APĂRAREA ŞI EXPLOATAREA TERITORIILOR CUCERITE 82
I. Diferitele grade de autoritate regală 82
1. Administraţia satrapică. 82
2. Regiuni cu guvernare indirectă 86
3. Cazul cetăţilor greceşti. 89
II. Controlul teritoriilor şi supravegherea populaţiilor 93
1."Pacificare" şi „menţinerea a ordinii" 93
2. Urbanizare şi controlul populaţiilor 94
III. Cucerire şi „dezvoltare economică" 97
1. Valorificare şi exploatare 98
2. Război şi pace. 101

3. Expansiune comercială şi „economie regală" . . 102
4. Concluzii 108

Capitolul al V-lea – ALEXANDRU ÎNTRE MACEDONENI, GRECI ŞI IRANIENI 110
I. Cuceriri şi aderări. Contradicţii şi opoziţii 111
1. Elitele imperiale faţă de Alexandru. Resistenţe şi aderări 111
2. Folosirea iranienilor în administraţie şi armată 119
3. Căsătorii şi colonizări 123
4. Regalitate macedoneană şi regalitate personală: opoziţia macedoneană 126
II. Marele proiect (325–323) 133
1. Întoarcerea din India 133
2. Căsătoriile de la Susa (februarie 324) 135
3. Către o armată macedoneano–iraniană. Revolta de la Opis 136
4. Banchetul de la Opis 139
5. Problema divinizării lui Alexandru 141

Concluzii – INCERTITUDINILE SUCCESIUNII 144

BIBLIOGRAFIE 147
1. Surse 147
2. Studii şi comentarii ale izvoarelor literare. . . 147
3. Bibliografii 148
4. Stadiile cercetării problemei 148
5. Lucrări generale 148
6. Studii de specialitate (cf. notele de subsol) 149

Istorie universală

Microsinteze

O biografie a lui Alexandru cel Mare reprezintă întotdeauna o provocare. Destinul excepţional al unui om deloc obişnuit — politician, strateg, erou — a deschis, în doar câţiva ani, orizonturi nebănuite pentru întreaga lume contemporană cu el.

Efervescenţa declanşată de cuceririle sale — multiplicarea de cetăţi, de instituţii şi de centre de civilizaţie greacă în Asia — a creat un cadru fără de care nici Imperiul Romei, cu triumfurile sale, nici Bizanţul, cu fastul său uluitor, nici Imperiul otoman, măcar, nu s-ar fi cristalizat succesiv în această arie, devenită, pentru totdeauna parcă, o imensă punte între Europa şi Asia.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *ISTORIA ELVEŢIEI*
  de Jean-Jacques Bouquet
- *HITLER ŞI NAZISMUL*
  de Claude David
- *ISTORIA BULGARIEI*
  de P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain

ISBN: 973-653-213-5